بسم الله الرحمن الرحیم

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَجِّلْ فَرَجَهُمْ

استان شناسی قم

پایهٔ دهم

دورهٔ دوم متوسطه

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب :	**استان‌شناسی قم ـ پایهٔ دهم دورهٔ دوم متوسطه ـ ۱۱۰۳۱۹**
پدیدآورنده :	**سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی**
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف :	**دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری**
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف :	**محسن یوسفی، حسین بافکار، اکرم هدیه‌لو، ابوالفضل مطهری، فاطمه جاهدپری، محمدحسین خوش‌سخن و مهدی نمازی‌خواه (اعضای گروه تألیف) ـ محمدکاظم بهنیا، حسن ستایش (ویراستار)**
مدیریت آماده‌سازی هنری :	**اداره کلّ نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی**
شناسه افزوده آماده‌سازی :	**احمدرضا امینی (مدیر امور فنی و چاپ) ـ طاهره حسن‌زاده (مدیر هنری، طراح گرافیک و طراح جلد)ـ شهرزاد قنبری (صفحه‌آرا) ـ زهرا ایمانی‌نصر، علیرضا کاهه، رضا جعفری، فریبا سیر، حمید ثابت‌کلاچاهی، فاطمه رئیسیان‌فیروزآباد (امور آماده‌سازی)**
نشانی سازمان :	**تهران : خیابان ایرانشهر شمالی ـ ساختمان شمارهٔ ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)** **تلفن : ۹ـ۸۸۸۳۱۱۶۱، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹** **وبگاه : www.chap.sch.ir و www.irtextbook.ir**
ناشر :	**شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران : تهران ـ کیلومتر ۱۷ جادهٔ مخصوص کرج ـ خیابان ۶۱ (داروپخش) تلفن : ۵ـ۴۴۹۸۵۱۶۱، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۳۷۵۱۵ـ۱۳۹**
چاپخانه :	**شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»**
سال انتشار و نوبت چاپ :	**چاپ سیزدهم ۱۴۰۱**

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به‌صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

شابک ۳ -۱۷۹۳-۰۵-۹۶۴ **ISBN 964 - 05 - 1793 - 3**

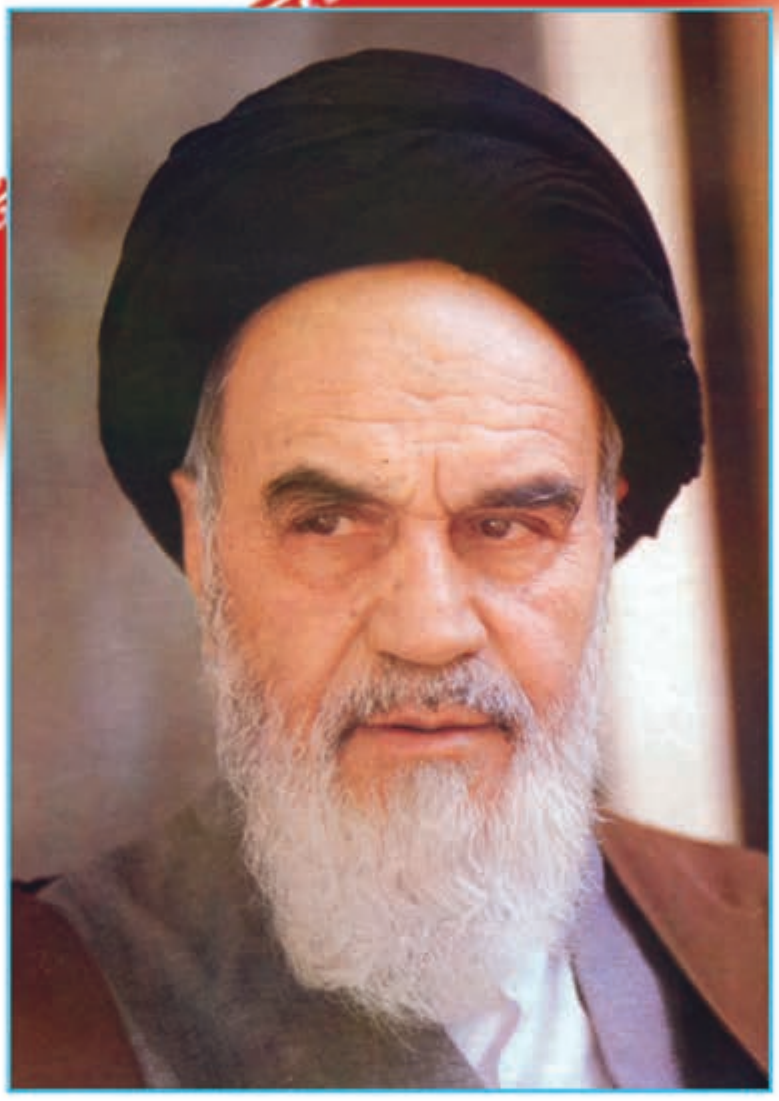

نهضت برای اسلام نمی‌تواند محصور باشد در یک کشور و نمی‌تواند محصور باشد در حتی کشورهای اسلامی. نهضت برای اسلام همان دنبالهٔ نهضت انبیاست. نهضت انبیا برای یک محل نبوده‌است، پیغمبر اکرم اهل عربستان است لکن دعوتش مال عربستان نبوده، محصور نبوده به عربستان، دعوتش مال همهٔ عالم است.

امام خمینی(قُدِّسَ سِرُّهُ)

دریای خزر
سرزد از افق، مهر خاوران
فروغ دیده حق باوران
بهمن، فرایمان ماست
پیامت ای امام
استقلال، آزادی نقش جان ماست
شهیدان، پیچیده در گوش زمان فریادتان
پاینده مانی و جاودان
جمهوری اسلامی ایران
خلیج فارس
تنب بزرگ
تنب کوچک
ابوموسی
دریای عمان

فهرست مطالب

فصل اوّل ــ جغرافیای طبیعی استان ۱
درس اوّل : موقعیت جغرافیایی ۲
درس دوم : ناهمواری‌های استان ۵
درس سوم : آب و هوای استان ۱۰
درس چهارم : منابع طبیعی استان ۱۵
درس پنجم : مسائل و مشکلات محیطی استان ۳۲

فصل دوم ــ جغرافیای انسانی استان ۴۱
درس ششم : تقسیمات سیاسی استان ۴۲
درس هفتم : جمعیت استان ۴۴
درس هشتم : شیوه‌های زندگی در استان ۵۰

فصل سوم ــ ویژگی‌های فرهنگی استان ۵۷
درس نهم : فرهنگ عامهٔ استان ۵۸

فصل چهارم ــ پیشینه و مفاخر استان ۷۰
درس دهم : گذشتهٔ استان و مراکز اوّلیهٔ تمدن ۷۱
درس یازدهم : نقش استان قم در حراست از کیان ۷۹

فصل پنجم ــ توانمندی‌های استان ۸۶
درس دوازدهم : توانمندی‌های استان در زمینهٔ زیارت و گردشگری ۸۷
درس سیزدهم : توانمندی‌های اقتصادی، علمی و فرهنگی استان ۱۰۰

فصل ششم ــ شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ۱۱۳
درس چهاردهم : دستاوردهای انقلاب اسلامی در استان ۱۱۴
درس پانزدهم : چشم‌انداز آیندهٔ استان ۱۲۹

سخنی با دانش‌آموزان عزیز

شاید از خود سؤال کنید که برنامهٔ استان‌شناسی چه نوع برنامه‌ای است؟ هدف برنامه‌ریزان درسی از تألیف کتاب استان‌شناسی چیست و مطالعهٔ این کتاب چه اهمیتی دارد؟ پاسخ ما به شما دانش‌آموز عزیز این است که کتاب استان‌شناسی شما را با استان محل زندگی، مسائل جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، مردم‌شناسی، اقتصادی و فرهنگی آن آشنا می‌کند. از طرف دیگر یکی از انتظارات تربیتی دنیای امروز، تربیت شهروندانی آگاه و مسئول است. یک شهروند مطلوب، نیازمند پیدا کردن درکی همه‌جانبه از واحدهای سیاسی کشور و سرزمین ملی خویش در زمینه‌های مختلف است. این برنامه به شما کمک می‌کند تا از استان محل زندگی خود نگاهی جامع و همه‌جانبه پیدا کنید. کسب بصیرت نسبت به محیط زندگی و آگاهی از خصوصیات آنچه در گذشته و حال و مسائل محیطی، اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی و پیشینهٔ تاریخی استان به شما کمک خواهد کرد تا با بحث و گفت‌وگو بینشی عمیق از این مسائل پیدا کرده و راه‌حل‌های این مشکلات را پیدا کنید.

بدون شک شما مدیران آیندهٔ جامعه خواهید بود. زندگی مدرسه‌ای، باید شما را به عنوان یک انسان مسئول به دانش لازم برای حل مسائل جامعه مجهز کند. مکانی که شما در آن زندگی می‌کنید توانمندی‌های مختلفی دارد؛ برای مثال، می‌توان به توانمندی‌های جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی و انسانی اشاره کرد. خود شما بخشی از این سرمایه و توانمندی‌هایید. بهره‌برداری از توانمندی‌های بالقوّهٔ یک کشور در گرو شناخت همه‌جانبهٔ محل زندگی شما و نیز کشور است. برنامهٔ استان‌شناسی به شما می‌آموزد که فرصت‌های موجود در استان شما کدام است و یا اینکه تهدیدها و ناتوانی‌ها را چگونه می‌توانید به فرصت تبدیل کنید؟

فراموش نکنید که همهٔ امکانات موجود در محیط، فرصت است، آب و هوا، بیابان، کوه، رودخانه، جنگل، نیروی انسانی، میراث فرهنگی، صنایع دستی و خیلی چیزهای دیگر، مهم این است که بیاموزید چگونه از این فرصت‌ها در جهت سعادت خود و جامعه استفاده کنید.

آگاهی از مسائل استان موجب خواهد شد تا از علل پیشرفت و یا عقب‌ماندگی استان خود آگاه شوید و برای حلّ آن، راه‌حل‌های خلّاق پیدا کنید.

ممکن است این سؤال در ذهن شما مطرح شود که آیا بهتر نیست آموزش دربارهٔ محیط زندگی یا موضوعات اجتماعی از محیط نزدیک آغاز شود و سپس به محیط دورتر مانند استان و یا کشور بینجامد. ما در این برنامه از طریق طرح پرسش‌ها و فعالیت‌های مختلف این فرصت را برایتان فراهم کرده‌ایم.

بدون شک مطالعهٔ شهر و استان در زمینه‌های جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آداب و رسوم محلی نه‌تنها می‌تواند موجب دلبستگی به زادگاه و سرزمین ملی شود، بلکه این فرصت را فراهم می‌کند تا با گنجینه‌های مختلف طبیعی، انسانی، فرهنگی و فنّاورانهٔ کشور خود آشنا شوید. در این برنامه درمی‌یابید که افراد زیادی چه در گذشته یا حال در استان شما برای اعتلای کشور تلاش کرده‌اند.

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شرایطی را فراهم کرد که دولت و مردم با احساس مسئولیت بیشتری برای پیشرفت همه‌جانبهٔ ایران عزیز تلاش کنند. در ادامهٔ این تلاش‌ها جهت رسیدن به قلّهٔ رفیع سربلندی و شکوفایی ایران اسلامی که به همت و کوشش شما دانش‌آموزان عزیز بستگی دارد امید است با عنایت حق تعالی و اعتماد به نفس از هیچ کوشش و خدمتی دریغ نکنید. در این راه قطعاً راهنمایی‌های مفید دبیران محترم جغرافیا بسیار سودمند خواهد بود.

به امید موفقیت شما

گروه جغرافیای دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

سخنرانی مقام معظم رهبری ــ مدظله العالی ــ در جمع مردم قم

«قم» شهر محبوب، شهر قیام و انقلاب، شهر علم و اجتهاد، شهر ولایت و امامت، شهر حوزهٔ علمیه، شهر علمای بزرگ، پرورشگاه تاریخی و فراموش نشدنی امام بزرگوار ما حضرت آیت اللّٰه العظمی خمینی، شهر مراجع عظیم الشّأن، شهر محدّثان، فقیهان، عالمان، مفسّران و مؤلّفان بزرگ اسلام، شهری با افتخارات استثنایی، شهری با سابقهٔ فراموش نشدنی، هم در علم، هم در انقلاب و جهاد.

در این شهر عزیز، سه نقطهٔ برجسته در میان این همه نقاط روشن، چشم را به خود جلب می‌کند : اوّل، حرم مطهّر و مضجع شریف حضرت فاطمه معصومه ــ علیها سلام ــ است؛ آن بزرگواری که این سرچشمهٔ جوشان و خروشان نخستین بار از کنار مرقد او جوشید و برکاتش به همهٔ عالم و به‌خصوص به دنیای اسلام رسید. دوم، علم و فقاهت و حدیث است که این شهر پرچمدار آن بوده است؛ حوزهٔ علمیه‌ای که از سال‌ها قبل تا امروز در این شهر مقدّس همیشه پابرجا و برپا بوده است. علمای بزرگ، فقهای بزرگ، فلاسفه باارزش، محدّثان عالی مقام و مؤلّفان عالی قدر از این شهر برخاستند یا به این شهر پناه آوردند و در زیر پرتو مطهّر پارهٔ تن امامت و ولایت ــ یعنی حضرت معصومه علیها سلام ــ اقامت گزیدند. نقطهٔ سوم، برجستگی شما مردم مؤمن، شجاع، آگاه و زمان‌شناس این شهر است.

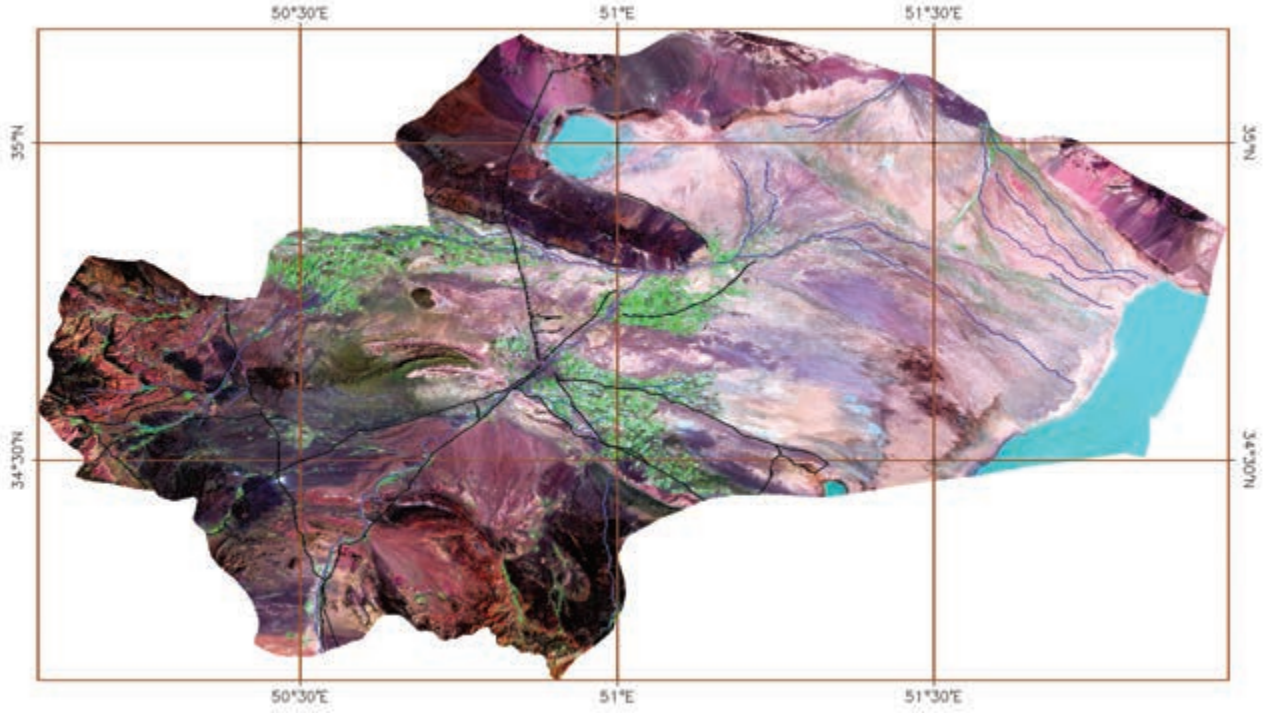

تصاویر ماهواره‌ای استان قم

تصاویر ماهواره‌ای Landsat -7 از کل استان در سالهای ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۲ هجری شمسی گرفته شده است. در تصویر فوق که تحت‌عنوان تصویر گویا شده، شناخته می‌شود، خطوط آبی رنگ، رودخانه‌ها، خطوط سیاه رنگ جاده‌ها و خطوط قهوه‌ای رنگ شبکه مختصات جغرافیایی را نشان می‌دهد. در این تصاویر ماهواره‌ای زمین‌های زراعی دارای محصول، به رنگ سبز روشن، باغات و اراضی جنگلی به رنگ سبز تیره و اراضی بایر و لم‌یزرع به رنگ سفید دیده می‌شوند.

(عکس از سازمان فضایی ایران)

فصل اوّل

جغرافیای طبیعی استان

درس اوّل : موقعیت جغرافیایی

به شکل ۱ــ۱ نگاه کنید. استان قم در کجای کشور عزیزمان ایران قرار دارد و با کدام استان‌ها هم‌جوار است؟ در این درس با موقعیت جغرافیایی و زمین‌شناسی استان قم آشنا می‌شوید.

استان قم با وسعت ۱۱۵۲۶ کیلومتر مربع در شمال غرب مرکز ایران قرار دارد. این استان از شمال به استان تهران، از شرق به استان سمنان، از غرب به استان مرکزی و از جنوب به استان اصفهان محدود می‌شود. استان قم در غرب دریاچهٔ نمک (مسیله) و دشت کویر قرار دارد و مرکز آن، شهر قم است.

شکل ۱ــ ۱ــ نقشهٔ تقسیمات کشوری جمهوری اسلامی ایران به تفکیک استان

برای مطالعه

جدول ۱ــ۱ــ مقایسهٔ مساحت ایران و استان قم

استان/ کشور	مساحت (کیلومتر مربع)	سهم از کشور (درصد)	رتبه
کشور	۱,۶۴۸,۱۹۵	۱۰۰	ــ
قم	۱۱۵۲۶	۰/۷۰	۳۰

استان قم از نظر طول جغرافیایی تقریباً در بین نصف‌النهارهای ۵۰ درجه تا ۵۲ درجهٔ شرقی نسبت به نصف‌النهار گرینویچ قرار دارد. با توجه به شکل ۱ــ۱ و جدول ۲ــ۱، استان قم از نظر عرض جغرافیایی بین کدام مدارها قرار دارد؟

برای مطالعه

جدول ۲ــ۱ــ طول و عرض جغرافیایی استان قم

شرح	طول جغرافیایی شرقی				عرض جغرافیایی شمالی			
	دقیقه	درجه	دقیقه	درجه	دقیقه	درجه	دقیقه	درجه
استان	۵۸	۵۱ تا	۰۶	۵۰	۱۱	۳۵ تا	۰۹	۳۴

زمین شناسی استان قم

از نظر زمین‌شناسی، قدیمی‌ترین سنگ‌های استان قم متعلق به اوایل دوران سوم است. زمین‌های استان قم به دو دورهٔ **ترشیاری** و **کواترنر** تعلق دارند. زمین‌های مربوط به کواترنر به صورت‌های مخروط افکنه، پادگانهٔ آبرفتی و پهنه‌های نسبتاً هموار بوده و از رسوبات با دانه‌بندی‌های مختلف تشکیل شده‌اند. مخروط‌افکنه‌ها و دشت‌ها اغلب محل تمرکز اکثر روستاها و شهرهای استان می‌باشد. برخی از آنها به دلیل شیب مناسب، وجود منابع آب و خاک نسبتاً حاصل‌خیز، محلّ فعالیت‌های زراعی می‌باشد. زمین‌های ترشیاری نیز به صورت مناطق ناهموار و کوهستانی، در نقاط مختلف استان به ویژه در جنوب و غرب آن گسترده شده است.

فعالیت

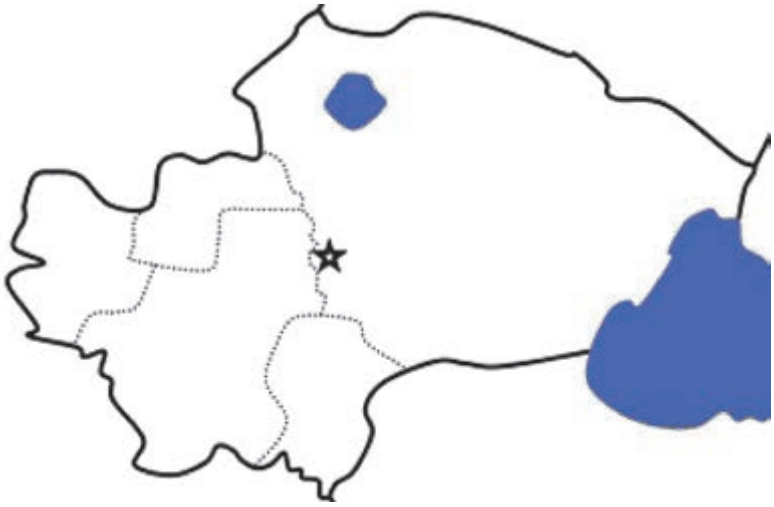

فعالیت گروهی ۱ــ۱

۱ــ با مقایسهٔ نقشهٔ بالا و شکل ۱ــ۱، به این سؤالات پاسخ دهید :

الف) در شرق استان قم، دریاچه ..... و استان ..... قرار دارد.

ب) نام استان‌های هم‌جوار با استان قم را در جای مناسب بنویسید.

ج) با رسم یک خط، نصف‌النهار ۵۰ درجهٔ شرقی را در نقشه مشخص کنید.

درس دوم : ناهمواری‌های استان

به شکل ۲ــ۱ و راهنمای نقشه با دقت نگاه کنید. آیا تمامی سرزمین استان قم از لحاظ ناهمواری یکسان است؟ چرا؟ در این درس، شما با ناهمواری‌ها و هم‌چنین پدیدهٔ زلزله در استان آشنا می‌شوید.

به‌طور کلی می‌توان ناهمواری‌های استان را به سه دسته تقسیم کرد.

با توجه به نقشهٔ استان قم، این ناهمواری‌ها را فهرست کنید.

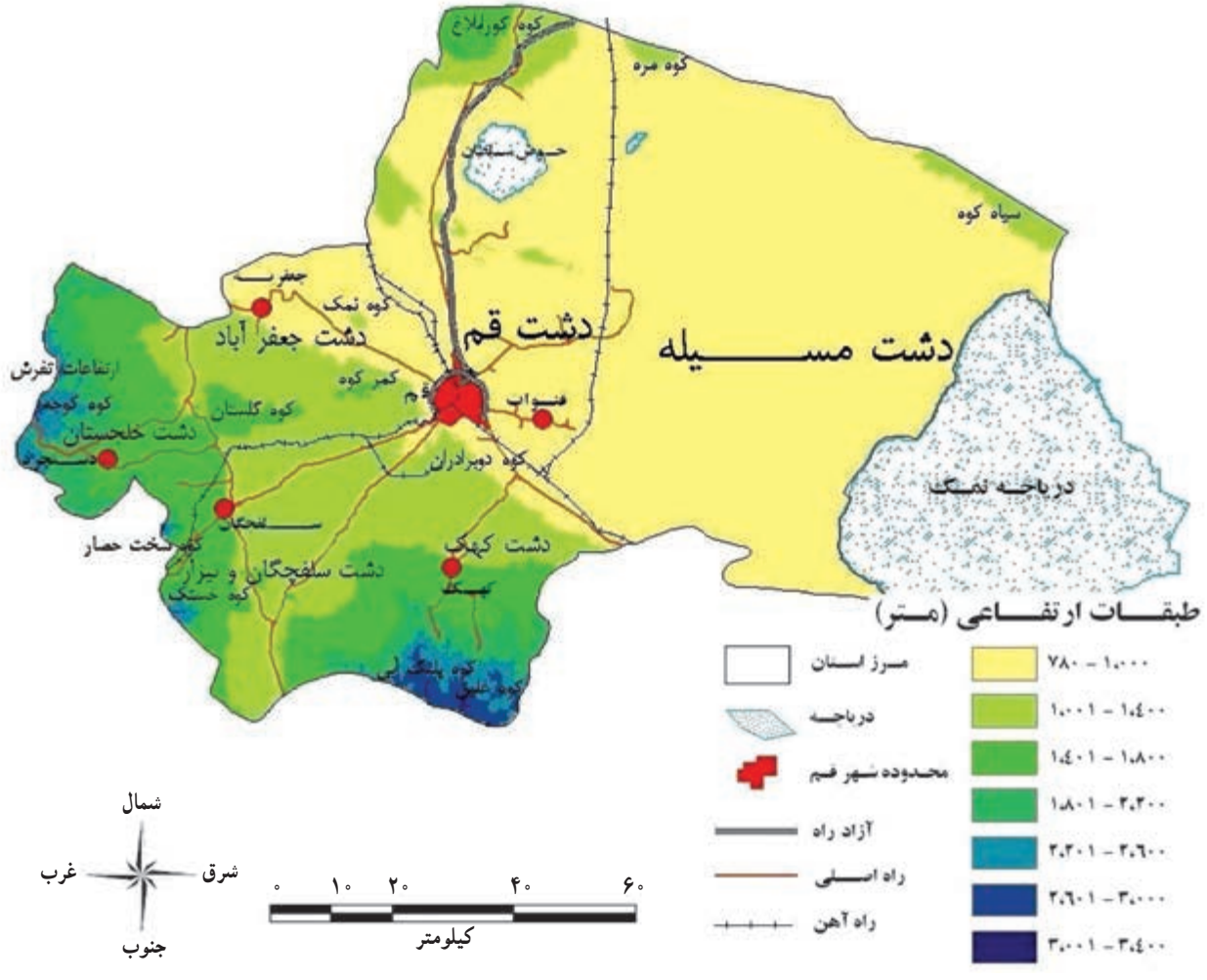

شکل ۲ــ۱ــ نقشهٔ ناهمواری‌های استان

الف) نواحی کوهستانی

این نواحی با ارتفاع بالاتر از ۱۵۰۰ متر از سطح دریا، در بخش جنوب و جنوب غربی و غرب استان قرار دارند.

کوه‌های بلند استان بخشی از رشته کوه‌های مرکزی ایران می‌باشند که با ارتفاع و بارش بیشتر، ویژگی آب و هوای این مناطق را از سایر نقاط استان متمایز نموده‌اند و منشأ جریان رودهای فصلی و پیدایش سکونتگاه‌های روستایی در این نواحی گردیده‌اند. در جنوب استان، ارتفاعات اَرْدِهال قرار دارد (شکل ۳ــ۱) که بلندترین کوه استان (غَلیق، ۳۱۷۶ متر) در این ناحیه واقع است و در غرب استان، ارتفاعات تفرش قرار دارد. البته تپه‌های منفرد و ارتفاعات دیگری نیز در بعضی نقاط استان وجود دارد. کوه دو برادران (شکل ۴ــ۱)، کمر کوه و خضر از کوه‌های معروف نزدیک شهر قم هستند.

شکل ۳ــ۱ــ کوه‌های اردهال در جنوب استان

شکل ۴ــ۱ــ کوه دو برادران، نزدیک شهر قم

فعالیت

فعالیت گروهی ۲ــ۱

با توجه به مقیاس ترسیمی شکل ۲ــ۱ مشخص کنید :

الف) فاصلهٔ مستقیم شهر قم تا دریاچهٔ حوض سلطان چند کیلومتر است؟

ب) از غرب تا شرق استان قم چند کیلومتر است؟

شکل ۵ــ۱ــ روستای فردو در ناحیهٔ کوهپایه‌ای ارتفاعات اردهال

ب) نواحی پایکوهی

این نواحی نیز بیشتر در پای ارتفاعات اردهال (جنوب استان) و ارتفاعات تفرش (در غرب استان) قرار دارند و از رسوبات ریز و درشت و به شکل مخروط‌افکنه‌های بزرگ و کوچک ساخته شده‌اند. به علت نفوذپذیری زیاد این رسوبات، سفره‌های آب زیرزمینی غنی تشکیل شده و به همین دلیل نواحی پایکوهی از نظر استقرار سکونتگاه‌های روستایی و توسعهٔ کشاورزی اهمیت زیادی دارد.

پ) دشت‌ها

به شکل ۲ــ۱ نگاه کنید. بیشتر مساحت استان قم را دشت‌ها تشکیل می‌دهند؛ مانند دشت‌های قم، جعفرآباد، خلجستان، کهک، قمرود، قنوات، سلفچگان و مسیله که اغلب این دشت‌ها محلی مناسب برای فعالیت‌های کشاورزی در استان است.

مهم‌ترین دشت استان قم، دشت قم است که محل استقرار شهر قم بوده و از قطب‌های مهم صنعتی و کشاورزی استان محسوب می‌شود.

دشت مسیله در شرق استان قرار دارد. این دشت با شیب کم به سمت دریاچهٔ نمک و حوض سلطان کشیده شده است. وجود دریاچهٔ نمک و حوض سلطان از پدیده‌های طبیعی خاص منطقه است. جنس خاک در این نواحی از رسوبات آبرفتی ریزدانه و عمدتاً گچ، آهک و نمک است. وجود تشکیلات گچی و نمکی باعث شورشدن آب‌های ناحیه شده است. هرچه از نواحی کوهستانی جنوب و غرب به طرف دریاچهٔ نمک و دشت مسیله (سمت شرق) حرکت می‌کنیم، از کیفیت خاک و آب کاسته می‌شود.

شکل ۶ــ۱ــ دشت مسیله در شرق استان ـ نزدیک روستای کاج

فعالیت

فعالیت گروهی ۳ــ۱

۱ــ پدیده‌های زیر را در نقشه مشخص کنید :

الف) ارتفاعات اردهال، ب) ارتفاعات تفرش، پ) کوه غلیق، ت) دشت سلفچگان و نیزار، ث) دشت کهک ج) دشت جعفر آباد.

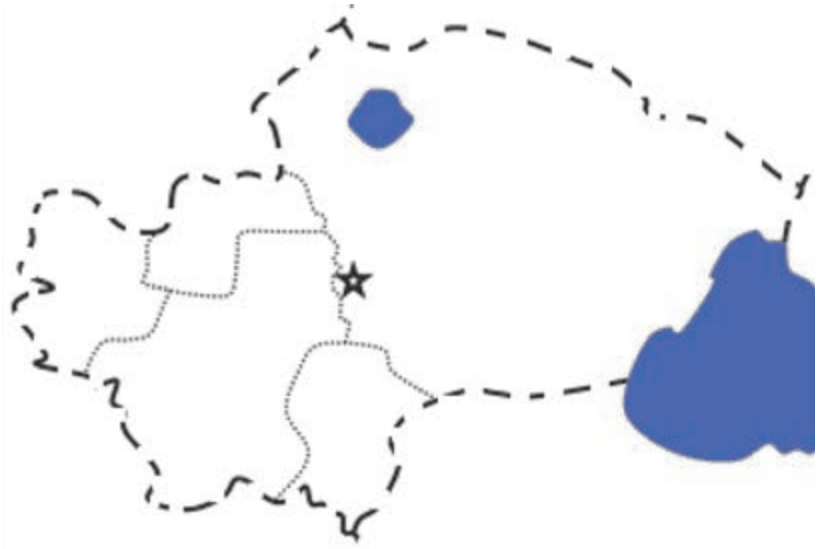

۲ــ ویژگی‌های نواحی پایکوهی استان را بنویسید.

۳ــ با توجه به شکل ۲ــ۱ و راهنمای آن، جدول زیر را کامل کنید.

نام دشت	موقعیت جغرافیایی	ارتفاعات اطراف	میزان ارتفاع از سطح دریا به متر
دشت مسیله			۱۰۰۰ــ۷۸۰
دشت قم		کوه دو برادران و کمر کوه	
دشت خلجستان	غرب استان		

۴ــ به نظر شما، کوهستان‌های استان چه تأثیری بر سکونتگاه‌های روستایی دارند؟ توضیح دهید.

درس سوم : آب وهوای استان

استان قم با وجود وسعت کم، آب و هوای متنوعی دارد. در این درس با آب و هوای استان آشنا می‌شوید.

به تصاویر روبه‌رو نگاه کنید. این تصاویر هر یک مربوط به نقاط مختلف استان قم است. آیا می‌توانید نوع آب و هوای هر تصویر را بگویید؟

(الف)

(ب)

(پ)

شکل ۷ــ۱ــ نمایش انواع آب وهواهای استان

انواع آب و هوای استان

به شکل ۸ــ۱ توجه کنید. استان قم به دلیل تنوع ناهمواری دارای انواع آب و هواست که در این بخش به مطالعهٔ آنها می‌پردازیم :

۱ــ آب و هوای گرم و خشک : نواحی بیابانی شرق استان قم آب و هوای خشک دارد. در این نواحی، میانگین بارش سالانه کمتر از ۱۲۵ میلی‌متر و میانگین دمای سالانه بیش از ۱۹ درجهٔ سانتی‌گراد است.

۲ــ آب و هوای گرم و نیمه‌خشک : این نوع آب و هوا در بخش مرکزی و شمالی استان قرار دارد. در این ناحیهٔ آب و هوایی، میانگین بارش سالانه بین ۱۲۵ تا ۲۱۵ میلی‌متر و میانگین دمای سالانه ۱۴ تا ۱۹ درجهٔ سانتی‌گراد است.

۳ــ آب و هوای معتدل کوهستانی : این نوع آب و هوا در نواحی پایکوهی و کوهستانی خلجستان و کهک قرار دارد. میانگین بارش سالانه بیش از ۲۰۰ میلی‌متر و میانگین دمای سالانه، کمتر از ۱۴ درجهٔ سانتی‌گراد است.

محلّ زندگی شما در قلمرو کدام‌یک از آب و هواهای فوق قرار دارد؟

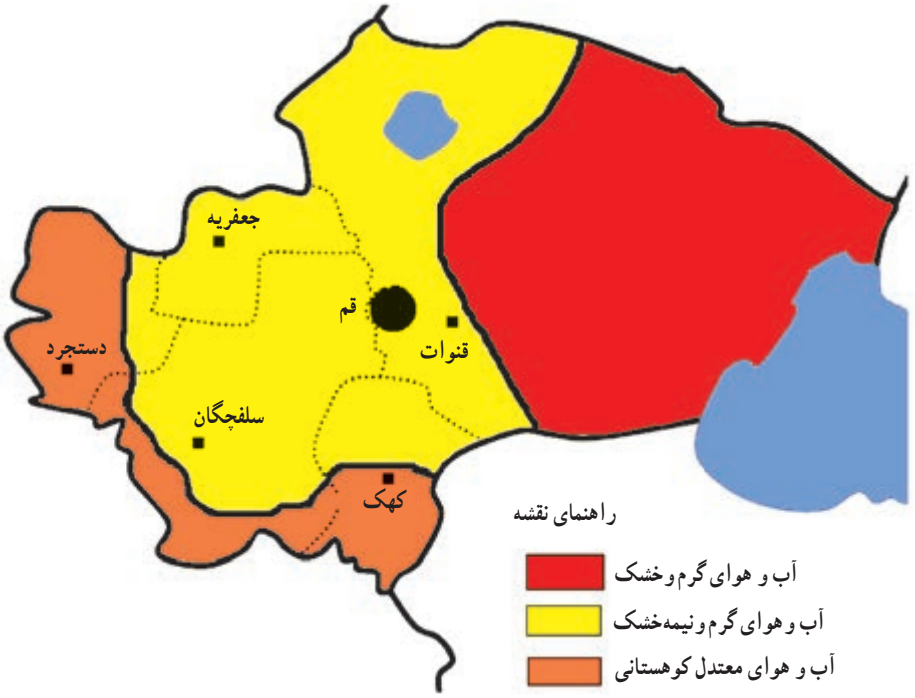

شکل ۸ــ۱ــ نقشهٔ پراکندگی انواع آب و هواها در استان قم

اهمیت و تأثیر آب و هوا بر فعالیت‌های انسانی

امروزه آب و هوای مناسب علاوه بر این که شرایط مناسبی برای زندگی فراهم می‌آورد، به رشد و توسعهٔ کشاورزی، شکوفایی اقتصاد روستایی و توسعهٔ اقتصادی شهرها نیز منجر می‌شود؛ از این رو، توجه به وضعیت آب و هوایی استان اهمیت می‌یابد. هم‌چنین، نوع آب و هوا بر تنوع فعالیت‌های مردم اثر دارد؛ برای مثال، به دلیل وجود آب و هوای معتدل کوهستانی در جنوب و غرب استان، فعالیت‌های باغداری و تولید میوه‌هایی مانند گیلاس و گردو تولید می‌شود ولی در بخش شرقی به دلیل آب و هوای گرم و خشک، امکان فعالیت کشاورزی وجود ندارد.

آیا می‌توانید مثال های دیگری در مورد تأثیر آب و هوا بر فعالیت‌های انسانی در استان قم بیان کنید؟

پراکندگی جغرافیایی بارش و دما در استان

به شکل ۹ــ۱ نگاه کنید. این نقشه مربوط به توزیع بارش در استان قم است. همان‌طور که در نقشه می‌بینید، میانگین بارش سالیانه از جنوب و غرب استان به طرف شرق کاهش می‌یابد. آیا می‌دانید چرا؟ میانگین حداقل و حداکثر بارش در استان قم چند میلی‌متر است و در کجا مشاهده می‌شود؟

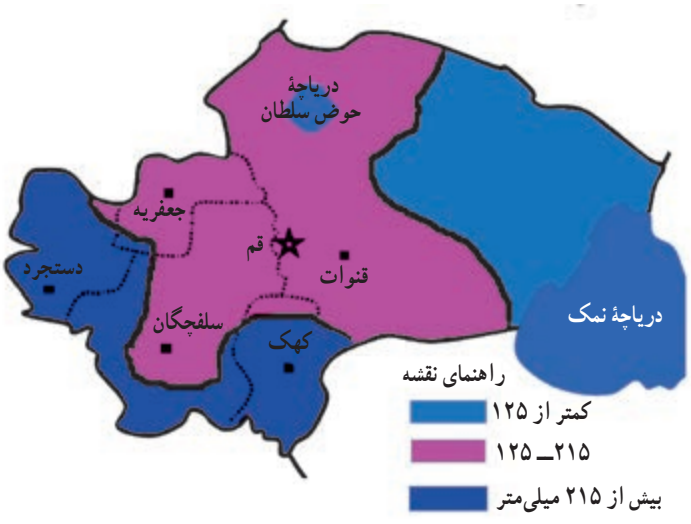

شکل ۹ــ۱ــ نقشهٔ پراکندگی بارش سالانه در استان

حالا به شکل ۱۰ــ۱ نگاه کنید. این نقشه مربوط به پراکندگی جغرافیایی میانگین دمای سالانه در استان قم است. همان‌طور که در نقشه می‌بینید، میانگین دمای سالانهٔ استان قم از نواحی جنوبی و غربی به طرف شرق استان افزایش می‌یابد. چرا؟

شکل ۱۰ــ۱ــ نقشهٔ پراکندگی دمای سالانه در استان

برای مطالعه

علل کمبود بارش در استان

تا حالا فکر کرده‌اید که چرا در استان قم بارش کم است؟ عوامل گوناگونی در کم بارش بودن استان قم نقش دارد که در ادامه به چند مورد اشاره می‌کنیم :

۱ــ حاکمیت توده هوای پرفشار جنب حاره به استان قم و دیگر استان‌های کشور در فصل تابستان و جلوگیری از ورود بادهای مرطوب غربی به استان

۲ــ دوری از دریاها و اقیانوس‌ها و در نتیجه، نرسیدن رطوبت به استان

۳ــ وجود رشته‌کوه زاگرس به عنوان مانعی بر سر راه رسیدن بادهای مرطوب غربی به استان

۴ــ پایین بودن میانگین ارتفاع استان.

در سال‌های اخیر، به دلیل کاهش بارش در استان قم و دیگر نواحی کشور، خشک‌سالی‌های مکرر و متناوب مشکلاتی در زندگی مردم استان پدید آورده‌اند.

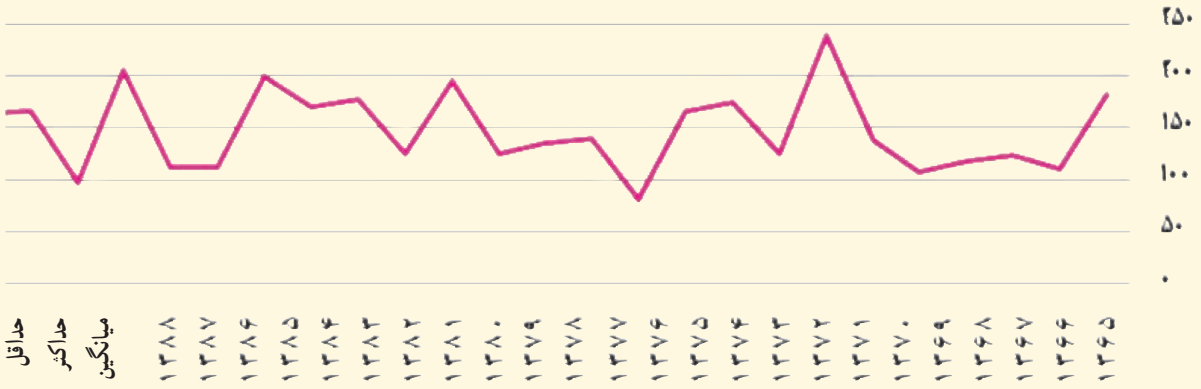

شکل ۱۱ــ۱ــ نمودار میانگین بارندگی سالانه در ایستگاه شکوهیه قم (۸۸ــ۱۳۶۵) به میلی‌متر

فعالیت

فعالیت گروهی ۴ــ۱

با توجه به شکل‌های ۹ــ۱، ۱۰ــ۱ و ۱۱ــ۱، جدول زیر را کامل کنید.

منطقهٔ آب و هوایی	موقعیت جغرافیایی	میانگین ارتفاع به متر	میانگین دمای سالانه به سانتی‌گراد	میانگین بارش سالانه به میلی‌متر
آب و هوای معتدل کوهستانی				
آب و هوای گرم و نیمه‌خشک				
آب و هوای گرم و خشک				

موارد خواسته شدهٔ زیر را در نقشهٔ روبه‌رو رسم کنید :

الف) خطّ هم بارش بیش از ۲۰۰ میلی‌متر

ب) خطّ هم‌دمای بیش از ۱۹ درجهٔ سانتی‌گراد

پ) منطقهٔ آب و هوایی نیمه خشک.

درس چهارم : منابع طبیعی استان

قال رسول‌اللّٰه (ص) : تَحَفَّظُوا مِنَ الاَرضِ فَاِنَّها اُمَّکُمْ؛ حرمت زمین را نگه دارید، که به منزلهٔ مادر شماست.

(نهج‌الفصاحه، حدیث ۱۱۳۰)

منابع طبیعی، بستر توسعهٔ هر سرزمین محسوب می‌شوند و حفاظت از این منابع و استفادهٔ اصولی از آنها، وظیفهٔ هر فردی است.

ــ آیا می‌توانید چند نمونه از منابع طبیعی موجود در استان قم را نام ببرید؟

آب، خاک، پوشش گیاهی، زندگی جانوری و معادن مهم‌ترین منابع طبیعی هر منطقه جغرافیایی است.

در این درس با منابع طبیعی استان قم آشنا می‌شوید.

۱ــ آب‌ها

وَ جَعَلْنا مِنَ الماءِ کُلَّ شَیءٍ حَیّ؛ و هر چیز زنده‌ای را از آب پدید آوردیم.

(سورهٔ انبیاء، آیهٔ ۳۰)

همان‌گونه که در درس دوم خواندید، استان قم در نواحی خشک و نیمه خشک کشور واقع شده است و بارش در آنجا کم است. از سوی دیگر، با توجه به روند رو به رشد و توسعهٔ شهرها، تقاضا برای مصرف آب روز به روز در حال افزایش است. این مسائل باعث محدودیت منابع آب در استان شده است.

آب‌های استان قم را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد :

الف) آب‌های سطحی، ب) آب‌های زیرزمینی.

الف) آب‌های سطحی

آب‌های سطحی استان شامل **رودها** و **دریاچه‌ها**ست که به مطالعهٔ آنها می‌پردازیم.

رودها : به شکل ۱۲ــ۱ نگاه کنید.

استان قم در شرق حوضهٔ آبریز دریاچهٔ نمک قرار گرفته است. اغلب رودهای این حوضه ابتدا وارد استان قم شده و سپس وارد دریاچهٔ فصلی نمک می‌شوند. این رودها در فصل زمستان دارای آب هستند ولی در تابستان خشک می‌شوند.

شکل ۱۲ــ۱ــ نقشهٔ حوضهٔ آبریز دریاچهٔ نمک

به شکل ۱۲ــ۱ توجه کنید. در استان قم، دو رود اصلی **قمرود** و **قره‌چای** و چندین رود فرعی جریان دارد. رودهای فرعی به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به رودهای اصلی استان وارد می‌شوند. در اینجا به بررسی رودهای اصلی می‌پردازیم :

ا ــ قمرود : این رود از دامنهٔ کوه‌های قلعه خلیل واقع در شهرستان فریدن واقع در ۴۰ کیلومتری غرب خوانسار سرچشمه می‌گیرد و پس از عبور از استان‌های اصفهان و مرکزی، به استان قم وارد می‌شود. این رود پس از عبور از دشت سلفچگان و نیزار، رودهای فرعی زواریان، قره‌سو، سلمان و درّه‌باغ به آن می‌پیوندند. قمرود پس از عبور از وسط شهر قم، (شکل ۱۳ــ۱) در ۲۲ کیلومتری شمال شرق شهر قم در محلی به نام پل‌دلّاک به رود قره‌چای می‌پیوندد.

اگر به شکل ۱۲ــ۱ نگاه کنید، متوجه می‌شوید که قمرود شعبه‌های متعددی در استان قم دارد. اغلب این رودها از ارتفاعات اردهال و سخت حصار سرچشمه می‌گیرند. طول قمرود ۲۸۸ کیلومتر است.

شکل ۱۳ــ۱ــ قمرود؛ از وسط شهر قم عبور می‌کند.

۲ــ قره‌چای: این رود از ارتفاعات جنوب شازند اراک سرچشمه می‌گیرد و پس از عبور از استان‌های مرکزی و همدان و دریافت شعباتی از این استان‌ها، از طرف شمال غربی وارد استان قم (بخش جعفرآباد) می‌شود و پس از دریافت شعباتی گوناگون در محل پل دلّاک به قمرود می‌پیوندد. این رود پس از عبور از دشت خشک و بیابانی مسیله وارد دریاچهٔ نمک می‌شود (شکل ۱۴ــ۱).

به نقشهٔ پراکندگی رودهای استان نگاه کنید. در استان قم رودهای مختلفی وارد قره‌چای می‌شود. این رودها اغلب از ارتفاعات تفرش سرچشمه می گیرند؛ مانند رود دستجرد، مروارید، سولقان، وِزِوا و کُند رود طغرود.

شکل ۱۴ــ۱ــ نقشهٔ پراکندگی دریاچه‌ها، سدها و رودهای استان قم

فعالیت

فعالیت گروهی ۵ــ۱

با استفاده از شکل‌های ۱۴ــ۱ و ۲ــ۱ جدول را کامل کنید :

نام رود	موقعیت جغرافیایی	محلّ سرچشمه (نام ارتفاعات)	نام رود	موقعیت جغرافیایی	محلّ سرچشمه (نام ارتفاعات)
دستجرد	غرب استان		فردو		
مروارید			لک‌شور		کمر کوه
وزوا			سلمان		
وشنوه			قره‌سو		
دره‌باغ			کندرود		

سدها : در داخل استان قم، سدهایی مانند سد امامزاده اسماعیل، کُبار و سنجگان و در خارج از محدودهٔ استان قم سد ۱۵خرداد قرار دارد.

سدّ ۱۵ خرداد: این سد در فاصلهٔ ۶۵ کیلومتری جنوب غربی شهر قم و در خارج از محدودهٔ سیاسی استان قم روی قمرود ساخته شده است. هدف از ساخت این سد، تأمین آب آشامیدنی شهر قم، تأمین آب موردنیاز زمین‌های کشاورزی و نیز مهار سیلاب است. این سد از دو قسمت، سدّ اصلی و بازوی خاکی تشکیل شده است. آب دریاچهٔ سد به دلیل ورود برخی رودهای فرعی شور به قمرود و تبخیر زیاد سد، تا حدودی شور است (شکل ۱۵ــ۱).

شکل ۱۵ــ۱ــ سدّ ۱۵ خرداد

سدّ امامزاده اسماعیل، سدّ کبار و سدّ سنجگان با هدف تأمین آب کشاورزی و تغذیهٔ سفره‌های آب زیرزمینی احداث شده است.

سدّ کبار در ۲۸ کیلومتری جنوب قم روی رود بیرقان احداث شده و با قدمتی حدود ۷۰۰ سال، قدیمی‌ترین سدّ قوسی جهان است (شکل ۱۶ــ۱).

شکل ۱۶ــ۱ــ سدّ کبار

دریاچه‌ها : به شکل ۱۴ــ۱ نگاه کنید. دو دریاچهٔ نمک (مسیله) و حوض سلطان را می‌بینید. در این بخش، به مطالعهٔ این دو دریاچه می‌پردازیم.

۱ــ دریاچهٔ نمک (قم) : دریاچهٔ نمک از نظر موقعیت جغرافیایی در شرق استان قم و در بین سه استان قم، سمنان و اصفهان قرار دارد. تبخیر زیاد سبب شوری شدید آب و ایجاد لایه ضخیمی از نمک در دریاچه شده است. قسمت غرب و شمال غرب دریاچهٔ نمک که رود کرج و جاجرود به آن وارد می‌شود، باتلاقی است. مساحت این دریاچه در حدود ۱۸۰۶ کیلومتر مربع است.

شکل ۱۷ــ۱ــ سطح دریاچهٔ نمک قم در فصل تابستان

۲ــ دریاچهٔ حوض سلطان : این دریاچه، در شمال استان قم و در کنار بزرگراه قم ــ تهران قرار گرفته است. حوض سلطان چاله‌ای سفیدرنگ است که در فصل زمستان و بهار به شکل دریاچه‌ای کم‌عمق و با آب صاف و زلالی، دیده می‌شود. این دریاچه در تابستان خشک می‌شود به طوری که می‌توان از روی آن عبور کرد (به شکل ۲۳ــ۵ در فصل پنجم توجه کنید).

برای مطالعه

ب) آب‌های زیرزمینی

آب‌های زیرزمینی از طریق چاه‌های عمیق و نیمه عمیق، قنات‌ها و چشمه‌ها مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند.

بر پایهٔ نتایج به‌دست‌آمده از مطالعات طرح جامع آب کشور، (جدول ۳ــ۱) میزان بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی استان قم در سال زراعی ۸۷ــ۱۳۸۶ حدود ۱۱۷۸ میلیون مترمکعب بوده است. با درنظرگرفتن میزان ذخایر سفره‌های آب زیرزمینی و بررسی وضعیت عوامل تغذیه و تخلیهٔ آنها مشخص شده است که روند رو به افزایش بهره‌برداری از ذخایر سفره‌های آب زیرزمینی بیش از توان بالقوه آن بوده و سطح آب‌های زیرزمینی در استان قم، به‌ویژه

در دشت قم، افت شدیدی داشته است. به نظر شما، پیامدهای افت شدید سطح آب های زیرزمینی چیست؟

جدول ۳ــ۱ــ نوع بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی استان در سال ۱۳۸۶

نوع بهره‌برداری	تعداد (حلقه)	مقدار آب تخلیه شده در طول سال	درصد
چاه	۴۰۰	۹۶۵ میلیون مترمکعب	۸۲
قنات	۷۲۷	۱۹۲/۷میلیون مترمکعب	۱۶/۳
چشمه	۳۶۰	۲۰/۵۵ میلیون مترمکعب	۱/۷

منابع تأمین آب مورد نیاز شهر قم

آیا می‌دانید آب کلان شهر قم چگونه و با چه هزینه‌ای تأمین می‌شود؟

برای تأمین آب شرب مورد نیاز شهر قم، سه منبع مهم در حال حاضر وجود دارد که عبارت‌اند از :

۱ــ دریاچهٔ سدّ ۱۵ خرداد : در نزدیکی سدّ ۱۵ خرداد تصفیه‌خانه‌ای ساخته شده است که سالانه حدود ۵۵ میلیون‌مترمکعب آب دریاچهٔ سدّ ۱۵ خرداد را تصفیه می‌کند و از طریق خطّ لوله به شهر قم منتقل می‌شود.

۲ــ چاه‌های داخل شهر قم : در حدود ۴۹ حلقه چاه که بیش‌تر در بستر قمرود حفر شده‌اند، قسمتی از آب مورد نیاز شهر قم را تأمین می‌کنند.

شکل ۱۸ــ۱ــ تصویر یکی از چاه‌های آب داخل رودخانه

۳ــ چاه‌های علی آباد : در حدود ۱۳ حلقه چاه در دشت علی‌آباد واقع در شمال غرب استان حفر شده است که بخشی از آب آشامیدنی شهر قم را تأمین می‌کنند.

آیا می‌دانید

امروزه روش‌های تصفیهٔ مختلفی برحسب نوع فاضلاب و شرایط محل و استفاده مجدد از پساب در کشور گسترش پیدا کرده است که از میان آنها سه روش لجن فعال،لاگون هوادهی و برکه تثبیت بیشتر در کشور توسعه داده شده است.

برای تصفیه فاضلاب شهر قم از دو روش لاگون هوادهی و لجن فعال استفاده شده است.

روش لجن فعال یکی از متداول‌ترین روش‌های تصفیه فاضلاب در دنیا می‌باشد که برای تصفیه فاضلاب از میکروارگانیسم‌های هوازی استفاده می‌شود.

برنامه‌های تأمین آب شیرین شهر قم

مهم‌ترین برنامه‌های تأمین آب شیرین مورد نیاز مردم قم عبارت‌اند از :

۱ــ طرح انتقال آب از سرشاخه‌های دز به قم

۲ــ تهیه و تأمین آب شرب و شیرین با دستگاه‌های اسمز معکوس و توزیع آن از طریق ایستگاه‌های برداشت آب (آبسار)

محدودیت‌های منابع آب در استان

استان قم در مناطق خشک و نیمه‌خشک کشور قرار گرفته و از نظر میانگین بارندگی سالانه ۱۵۰ میلی‌متر با کمبود آب مواجه است؛ به‌طوری‌که بخش عمده‌ای از نیازهای آبی آن ازمناطق مجاور قم تأمین می‌شود. در واقع، کمبود منابع آبی، کیفیت نامناسب آب و بهره‌برداری بی‌رویه از آب‌ها به‌عنوان مهم‌ترین مسائل و مشکلات منابع آب در شهر قم است.

وظیفهٔ ما در مقابل محدودیت‌های مربوط به آب در استان چیست؟

فعالیت

فعالیت گروهی ۶ــ۱

۱ــ قمرود و قره‌چای را از لحاظ جهت و موقعیت جغرافیایی با هم مقایسه کنید.

۲ــ علت منحصربه فرد بودن سدّ کُبار چیست؟

۳ــ تفاوت‌ها و شباهت‌های دو دریاچهٔ نمک و حوض سلطان را شرح دهید.

۴ــ شما برای حلّ مشکلات و محدودیت‌های مربوط به آب در استان قم از جمله شهر قم، چه راهکارهایی را پیشنهاد می‌کنید؟

۵ــ استان قم در کدام حوضهٔ آبریز قرار دارد؟

۶ــ برنامه‌های تأمین آب شیرین در شهر قم را بنویسید.

۷ــ در نقشهٔ گنگ استان قم، پدیده‌های مورد نظر را مشخص کنید.

قمرود ــ رود قره‌چای ــ سدّ ۱۵ خرداد ــ سدّ سنجگان ــ رود مسیله ــ دریاچهٔ حوض سلطان

۸ــ به دو تصویر پایین نگاه کنید از مقایسهٔ آنها چه نتیجه‌ای می‌گیرید؟ در چند سطر شرح دهید.

برای مطالعه

طبق جدول الگوی مصرف، مقدار آب در نظر گرفته شده برای کلیهٔ مصارف هر شهروند قمی ۱۳۵ لیتر در شبانه‌روز است، حال اگر افراد یک خانواده را به‌طور میانگین ۵ نفر در نظر بگیریم، طبق این الگو، مقدار آب‌مصرفی یک خانواده ۶۷۵ لیتر می‌شود و اگر مصرف روزانهٔ خانواده را در تعداد روزهای ماه ضرب کنیم (۶۷۵ × ۳۰ = ۲۰۲۵۰ لیتر)، مقدار مصرف ماهیانهٔ خانواده تقریباً برابر با ۲۰ مترمکعب خواهد بود.

حالا با مراجعه به قبض آب خانوادهٔ خود، ببینید که مقدار آب مصرفی خانوادهٔ شما در یک ماه چه‌قدر است. اگر بیش از ۲۰ متر مکعب بود، لازم است با راهنمایی اعضای خانواده‌تان، در مصرف آب صرفه‌جویی کنید و استفاده از آب را به حدّ الگوی مصرف برسانید.

آیا می‌دانید

آیا می‌دانید یکی از راه‌های به جا آوردن شکرانهٔ نعمت‌های خداوند، استفاده صحیح و به اندازه از آنهاست و در مقابل، اسراف در واقع کفران نعمت است که به کاهش نعمت‌ها و رحمت‌های الهی منجر می‌شود.

۲ــ خاک

از نظر نوع خاک در ارتفاعات غربی و جنوبی، بیشتر خاک‌های ماسه‌ای و شنی وجود دارد. در اطراف قمرود و شهر قم، خاک بیشتر از نوع ماسه‌ای است که ناشی از رسوبات قمرود است. هم‌چنین در شرق استان بیشتر خاک‌های شور و بسیار شور وجود دارد.

۳ــ جنگل‌ها و مراتع

پوشش گیاهی استان قم را می‌توان به دو دسته جنگل‌ها و مراتع دسته‌بندی کرد.

الف) جنگل‌ها

با توجه به اقلیم حاکم بر استان قم جنگل طبیعی در این استان وجود ندارد، لیکن براساس نقشهٔ پوشش گیاهی استان قم (شکل ۲۲ــ۱) جنگل‌های استان را به دو گروه می‌توان دسته‌بندی کرد :

۱ــ جنگل‌های دست کاشت : جنگل‌هایی‌اند که منشأ طبیعی نداشته و به دست انسان ایجاد شده‌اند. مساحت جنگل‌های دست کاشت در استان قم ۴۱۳۶ هکتار است. جنگل‌های دست‌کاشت شامل پارک‌های جنگلی دست‌کاشت و تاغزارهای استان می‌باشند.

الف) پارک‌های جنگلی دست‌کاشت : به مناطقی گفته می‌شود که با جمع‌آوری گونه‌های گیاهی متنوع و مناسب و به منظور بازسازی محیط‌های تخریب شده و با ایجاد محیط‌های جنگلی تحت مدیریت تفرجی قرار می‌گیرد. مهم‌ترین پارک‌های جنگلی استان قم عبارت‌اند از : ۱ــپارک جنگلی علوی (کیلومتر ۵ جاده قم ــ نیزار) پارک جنگلی غدیر (کیلومتر ۱۰ جاده قم ــ نیزار) و پارک جنگلی اسلام‌آباد (کیلومتر ۱۰ جاده قم ــ سلفچگان)

شکل ۱۹ــ۱ــ پارک جنگلی علوی

ب) تاغزارها : به منظور جلوگیری از حرکت ماسه‌های روان در منطقهٔ شرق استان قم اقدام به کاشت گونه‌های گیاهی تاغ شده است که بیشتر در اطراف روستای حسین‌آباد میش مست قرار دارند.

شکل ۲۰ــ۱ــ تاغزارهای اطراف حسین‌آباد میش‌مست

۲ــ بیشه‌زارها و درختچه‌زارها : این مناطق با وسعت ۹۱۲۵ هکتار در سطح استان پراکنده‌اند و شامل رویش‌گاه طبیعی گز است. درختچه‌های گز بیشتر در منطقهٔ مسیله و اطراف رودخانهٔ قره‌چای و رود شور قرار دارند.

شکل ۲۱ــ۱ــ درختچهٔ گز در بستر رود قمرود

ذخیره‌گاه‌های جنگلی : مناطقی با گونه‌های درحال انقراض، آسیب‌پذیر و در معرض خطر که دارای ارزش ژنتیکی بالایی هستند ذخیره‌گاه جنگلی گفته می‌شود. مساحت ذخیره‌گاه‌های جنگلی استان قم بالغ بر ۲۰۰۰ هکتار با گونه‌های گیاهی بَنه و بادامچه بوده که در مناطق کوهستانی استان پراکنده شده‌اند.

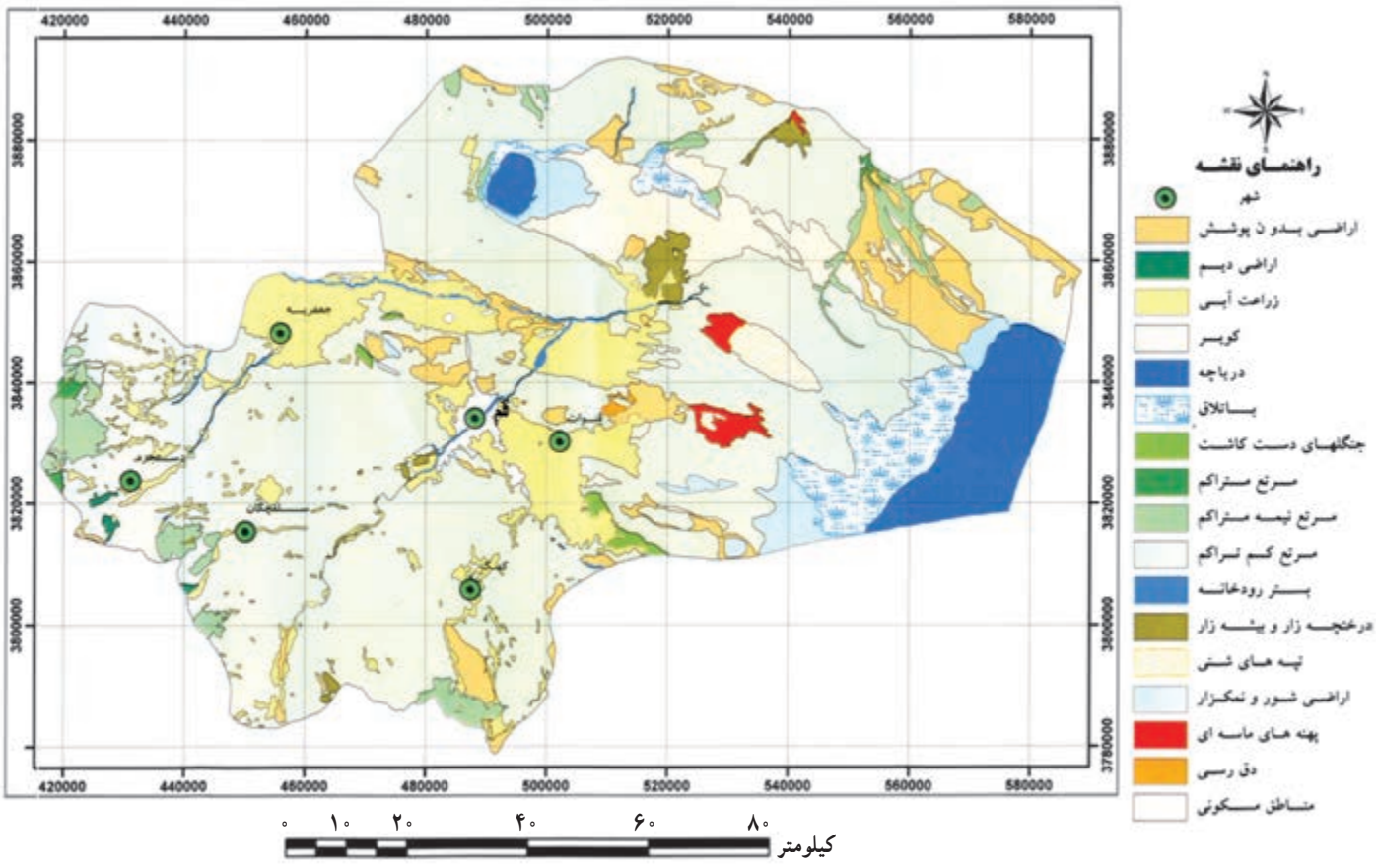

شکل ۲۲ــ۱ــ نقشهٔ پوشش گیاهی استان قم

ب) مراتع استان

به دو شکل ۲۳ــ۱ نگاه کنید. مرتع، زمینی است شامل کوه، دامنه یا زمین‌های مسطح که در فصول رویش گیاهان، دارای پوشش گیاهی از نوع گیاهان علوفه‌ای خودروست و با توجه به سابقهٔ بهره‌برداری صرفاً مورد چرای دام قرار می‌گیرد.

(الف)

(ب)

شکل ۲۳ــ۱ــ مراتع استان قم در دشت‌ها و دامنه‌ها

در حال حاضر، وسعت مراتع استان قم ۷۲۳۰۱۹ هکتار است. انواع مراتع استان از نظر موقعیت، کوهستانی، تپه ماهوری و دشتی است. نواحی غربی و جنوبی استان که از نظر فصل چرای دام جزء مراتع ییلاقی محسوب می‌شود، به دلیل شرایط مناسب‌تر آب و هوایی، پوشش گیاهی آن از نوع استپ کوهستانی است. در این میان، منطقهٔ حفاظت شدهٔ پلنگ دره در جنوب غربی استان نسبت به سایر نواحی از پوشش گیاهی مناسب‌تری برخوردار است.

در نواحی شرقی و مرکزی استان، ازنظر فصل چرای دام مراتع از نوع قشلاقی بوده و پوشش گیاهی به دلیل شوری آب و خاک و کمبود بارش، بیش‌تر از نوع گیاهان شورپسند و خشکی پسند است.

اهمیت مراتع استان : با توجه به شرایط اقلیمی حاکم بر استان قم، مراتع در حفظ آب و خاک و ایجاد تعادل در محیط‌زیست از اهمیت به‌سزایی برخوردارند که در زیر به مهم‌ترین نقش آنها اشاره می‌شود :

الف) حفظ خاک : مراتع استان، خاک را در مقابل فرسایش حفظ می‌کند و به تولید خاک سرعت می‌بخشد.

ب) تولید علوفه : مراتع، مهم‌ترین منبع تأمین کنندهٔ مواد غذایی برای دام‌ها هستند، درنتیجه، موجب رونق دامداری در استان می‌شوند.

پ) تولید محصولات دارویی، خوراکی و صنعتی : در استان قم، بعضی از گیاهان خود رو ارزش دارویی دارند (مانند کاسنی، خارشتر، شیرین‌بیان و بومادران)، برخی ارزش خوراکی دارند (مثل ریواس، کنگر، زرشک و سماق) و گروهی نیز به‌عنوان گیاهان صنعتی، چه در صنایع داخلی و چه در صنایع خارجی از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند (مانند گون، باریجه و اُشنان).

یادآوری می‌شود که در استان قم، تاکنون ۷۰۰ گونهٔ گیاهی شناسایی شده است؛ یعنی، ۱۰ درصد از کلّ گونه‌های گیاهی کشور در این استان قرار دارد که حدود ۱۵۰ گونهٔ آن دارای ارزش دارویی است.

علل تخریب مراتع در استان : آیا تا به حال دربارهٔ علل نابودی یا فقیرشدن مراتع اندیشیده‌اید؟ چه عواملی در استان قم موجب تخریب مراتع شده است؟ عوامل تخریب مراتع در استان قم عبارت‌اند از :

الف) عوامل انسانی : شامل تغییر کاربری مراتع به زمین‌های مسکونی و کشاورزی و چرای بی‌رویهٔ دام‌ها.

ب) عوامل طبیعی: از قبیل کمبود بارندگی و توزیع نامناسب بارش از نظر زمانی، خشک‌سالی‌های دوره‌ای و نیز حملهٔ آفات نباتی و بروز انواع بیماری‌ها

فعالیت

فعالیت گروهی ۷ــ ۱

۱ــ به نظر شما، عوامل انسانی نقش بیشتری در تخریب مراتع استان دارد یا عوامل طبیعی؟ چرا؟

۲ــ راهکارهای شما برای جلوگیری از تخریب مراتع استان چیست؟

۳ــ دربارهٔ فواید مراتع مطالبی را تهیه کرده، در کلاس ارائه کنید.

۴ــ وظیفهٔ ما در مقابل حفظ عرصه‌های جنگلی و مراتع استان چیست؟

برای مطالعه

۴ــ زندگی جانوری

تنوع ناهمواری، آب و هوا و پوشش گیاهی در استان موجب ایجاد زیست بوم‌های گوناگونی مانند منطقهٔ شکار ممنوع پلنگ دره، منطقهٔ حفاظت شده کویر و تالاب حوض سلطان شده است (شکل۲۶ــ۱). به جدول ۵ــ۱ توجه کنید. در کلّ استان قم، ۲۸۰ گونهٔ جانوری به شرح جدول ذیل شناسایی شده است که باید از آنها حفاظت شود :

جدول ۴ــ۱ــ گونه‌های جانوری شناسایی‌شده استان

نوع گونهٔ جانوری	تعداد گونه در استان
پرندگان	۱۵۹
خزندگان	۴۳
ماهی‌ها	۲۰
پستانداران	۵۶
دوزیستان	۲

بیشتر بدانیم

زیستگاه‌های حیات‌وحش استان

در استان قم زیستگاه‌های وحش مهمی وجود دارد که در اینجا به مطالعه آنها می‌پردازیم :

۱ــ منطقهٔ حفاظت شده پلنگ دره : به شکل ۲۴ــ۱ توجه کنید. منطقهٔ حفاظت شده پلنگ‌دره با وسعتی در حدود ۳۲۰۰۰ هکتار در جنوب غربی استان و در فاصلهٔ ۵۰ کیلومتری جنوب غربی شهر قم قرار دارد. وجود ارتفاعات از جمله کوه آله و سخت حصار از ویژگی‌های توپوگرافی منطقه محسوب می‌شود. وجود چشمه‌سارهای زیبا و مناظر طبیعی بدیع از ویژگی‌های گردشگری منطقه به حساب می‌آید. پوشش گیاهی غالب منطقه بیشتر شامل گز، بادام کوهی (بادامچه)، گون، ریواس و... می‌توان اشاره کرد. همچنین وجود گونه‌های متنوع جانوری مانند کبک، تیهو، بلدرچین، کل و بز، قوچ و میش، گرگ، گراز، شغال، روباه و زیستگاه پلنگ در سال‌های نه‌چندان دور از جاذبه‌های منطقه است که در صورت حفاظت بیشتر می‌تواند در زمرهٔ مناطق خاص از نظر تنوع زیستی کشور باشد.

شکل ۲۴ــ۱ــ منطقهٔ پلنگ‌دره

۲ــ منطقهٔ حفاظت شدهٔ کویر : به شکل ۲۵ــ۱ نگاه کنید. منطقهٔ حفاظت شدهٔ کویر در شمال شرق استان قم قرار دارد. به‌دلیل داشتن ذخایر باارزش گیاهی و جانوری متنوع، از میراث طبیعی و ملی کشور محسوب می‌شود و زیستگاه پستاندارانی مانند آهو و گونه‌های باارزش و کمیابی مانند یوزپلنگ و گورخر است. بخش‌های کوهستانی آن نیز دارای پوشش گیاهی استپی حیواناتی مانند کَل، بز، قوچ و میش است و پرندگان مهاجری چون فلامینگو به آب‌بندها و شوراب‌های استان روی می‌آورند.

۳ــ دشت مسیله : به شکل ۲۵ــ۱ نگاه کنید. در شرق استان قم و در فاصلهٔ بین تالاب حوض سلطان و

دریاچهٔ نمک دشت مسیله قرار دارد. این منطقه به‌دلیل وجود جنگل‌های گز و تاغ و انواع گونه‌های جانوری و گیاهی دارای اهمیت است.

۴ــ تالاب شکار ممنوع حوض سلطان : این تالاب در شمال استان واقع شده و گونه‌های گیاهی و حیوانی متنوعی دارد. در شورابه‌های این تالاب نوعی میگو به‌نام «آرتمیا» دیده می‌شود.

شکل ۲۵ــ۱ــ موقعیت جغرافیایی زیستگاه‌های حیات‌وحش استان

شکل ۲۶ــ۱ــ هوبره پرنده‌ای در منطقهٔ مسیله

شکل ۲۷ــ۱ــ شاهین نماد محیط‌زیست استان قم

بیابان‌ها : نزدیک به نیمی از وسعت استان قم را نواحی بیابانی تشکیل می‌دهد که اغلب در نیمهٔ شرقی استان قرار دارد. سطح بیابان‌های استان را اغلب اراضی کویری، دریاچه‌های شور، باتلاق‌ها، تپه‌های شنی، پهنه‌های ماسه‌ای و درختچه‌زارها پوشانده است. بیابان‌های استان دارای توانمندی‌های زیادی است که به چند مورد از آنها اشاره می‌شود :

ــ وجود انواع معادن مانند وجود انواع معادن نمک، سنگ‌های ساختمانی، نفت و گاز طبیعی

ــ تنوع گونه‌های گیاهی مانند وجود انواع گیاهان مرتعی و علوفه‌ای و گیاهان دارویی، صنعتی و خوراکی

ــ وجود جاذبه‌های گردشگری مانند کاروان‌سراها، قلعه‌های قدیمی، آب‌انبارها، چشم‌اندازهای زیبا.

به‌نظر شما بیابان‌های استان دارای توانمندی‌های دیگری نیز هست؟ توضیح دهید.

۵ــ معادن استان

معادن از جمله منابع طبیعی است که در صورت اعمال مدیریت درست، نقش اساسی در توسعهٔ صنعتی استان ایفا خواهد کرد.

آیا می‌توانید چند نمونه از منابع معدنی استان قم را نام ببرید؟

استان قم از تنوع معدنی زیادی برخوردار است و به رغم محدود بودن مساحت استان، در حال حاضر ۱۴ نوع مواد معدنی قابل استخراج وجود دارد؛ مانند سنگ‌های ساختمانی، منگنز، گاز طبیعی، نفت و ... که در درس سیزدهم مطالب بیشتری در مورد منابع معدنی استان قم خواهید آموخت.

درس پنجم : مسائل و مشکلات محیطی استان

هُوَ اَنشَأَکُم مِنَ الاَرضِ وَ استَعمَرَکُم؛ اوست که شما را از زمین آفرید و آبادی آن را به شما واگذاشت.

(سورهٔ هود، آیهٔ ۶۱)

دانش‌آموز عزیز، آیا می‌دانید استان قم، مشکلات محیطی دارد؟

در این درس، شما با برخی از مشکلات محیطی استان که شامل مخاطرات طبیعی و مشکلات زیست محیطی است آشنا می‌شوید.

۱ــ مخاطرات طبیعی در استان

در استان قم احتمال وقوع مخاطرات طبیعی، مانند زلزله، سیل، خشک‌سالی و سرمازدگی وجود دارد که به مطالعهٔ آنها می‌پردازیم :

الف) زلزله در استان : آیا تاکنون اندیشیده‌اید که استان قم از نظر وقوع زلزله در چه وضعیتی قرار دارد؟ به شکل ۲۸ــ۱ نگاه کنید.

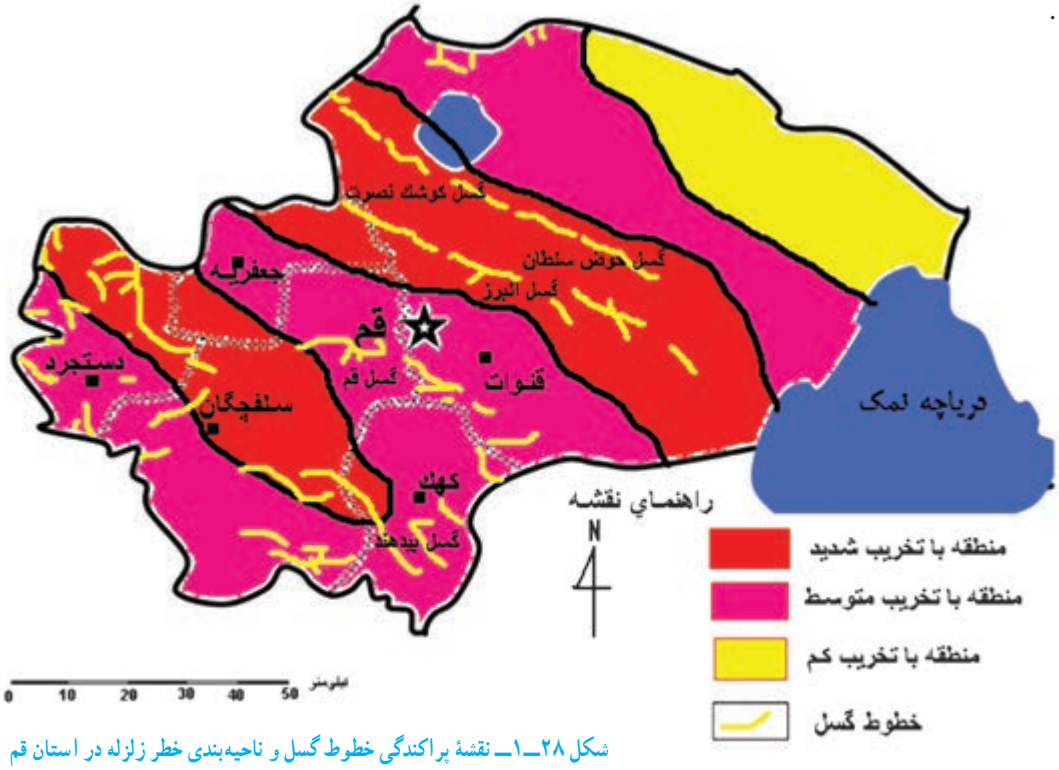

شکل ۲۸ــ۱ــ نقشهٔ پراکندگی خطوط گسل و ناحیه‌بندی خطر زلزله در استان قم

شهر قم از نظر زلزله‌خیزی در نقشهٔ ناحیه‌بندی زلزله و با توجه به وجود گسل‌های فعال در استان در ناحیه‌ای با تخریب متوسط قرار دارد. تاکنون زلزله‌های کوچک تا متوسطی در این استان رخ داده است. البته امکان وقوع زلزله‌های بزرگ با دوره بازگشت طولانی نیز در منطقه وجود دارد. میزان تخریب در دیگر مناطق استان چگونه است؟ (با توجه به شکل ۲۸ــ۱ پاسخ دهید.)

به جدول ۵ــ۱ دقت کنید. در استان قم گسل‌هایی وجود دارد که مهم‌ترین آنها گسل البرز و کوشک نصرت در شمال استان و گسل قم در جنوب غرب شهر قم که طول آن حدود ۴۵ کیلومتر است و سبب پدید آمدن ارتفاعات مجاور این شهر شده است.

جدول ۵ــ۱ــ گسل‌های مهم استان قم و اطراف آن

نام گسل	طول (کیلومتر)	موقعیت جغرافیایی
کوشک نصرت	۱۶۰	شمال استان
قم	۴۵	جنوب شهر قم
بیدهند	۴۰	جنوب استان
البرز	۲۵	۱۲ کیلومتری شمال شرقی شهر قم
حوض سلطان	۲۲	۵ کیلومتری شمال دریاچه حوض سلطان

راه‌های مقابله با خطر زلزله در استان

۱ــ شناسایی دقیق موقعیت جغرافیایی گسل‌های استان

۲ــ جلوگیری از ساخت و ساز در اطراف گسل‌ها به‌ویژه گسل قم

۳ــ سبک‌سازی ساختمان‌ها که یکی از اقتصادی‌ترین و ساده‌ترین روش‌های ایمن‌سازی ساختمان‌ها در مقابل زلزله است.

ــ شما چه راهکارهای دیگری برای مقابله با وقوع زلزله در استان قم پیشنهاد می‌کنید؟

ب) خشک‌سالی : استان قم در مناطق خشک و نیمه‌خشک کشور واقع شده است؛ از این‌رو، خشک‌سالی در استان پدیده جدیدی نیست و این استان اغلب مواقع با این مخاطرات مواجه است.

براساس مطالعات انجام گرفته توسط ستاد حوادث غیرمترقبه استان، پیامدهای خشک‌سالی در مناطق کوهستانی استان (جنوب و غرب استان) بیشتر دیده می‌شود، حتی برخی از قنات‌ها و چشمه‌های این مناطق خشک شده‌اند. اما در دشت‌های استان به‌دلیل اینکه بیشتر از آب چاه‌ها استفاده می‌شود این پیامدها کمتر و یا با تأخیر صورت می‌گیرد.

عوامل مؤثر در تشدید بروز خشک‌سالی در استان :

۱ــ کاهش شدید میانگین بارش سالیانه در سال‌های اخیر

۲ــ بهره‌برداری غیراصولی و نامناسب از منابع آب در بخش‌های مختلف (کشاورزی و آشامیدنی) استان

فعالیت

فعالیت گروهی ۸ــ۱

ــ برای کاهش خسارات خشک‌سالی در استان چه راهکارهایی را مناسب می‌دانید؟

شکل۲۹ــ۱ــ روز ۹ فروردین ۱۳۸۸

پ) سیل : به‌دلیل تخریب حوزه‌های آبخیز استان خسارات ناشی از سیل در استان در چند دهه اخیر در حال افزایش است به‌طوری که مردم بیشتر نواحی استان از سهم اندک خود از بارش‌های استان حداکثر خسارت را متحمل شده‌اند. قابل ذکر است بعد از سال ۱۳۷۰ انجام فعالیت‌های آبخیزداری و سایر اقدامات امنیتی نقش مؤثری در کاهش خسارات ناشی از سیل داشته است. شکل ۳۰ــ۱ وقوع سیل در شهر قم و طغیان آب رودخانه قمرود در فروردین ۱۳۸۸ را نشان می‌دهد.

شکل ۳۰ــ۱ــ وقوع سیل در روز ۱۱ فروردین ۱۳۸۸

راه‌های مقابله با سیل در استان

اجرای طرح‌های آبخیزداری، تهیه نقشه‌های خطر وقوع سیل و مشخص نمودن مناطق سیل‌خیز و پیش‌بینی‌های لازم در استان از مهم‌ترین اقدامات مناسب پیشگیرانه از وقوع سیل است. نظر شما در این باره چیست؟

فعالیت

فعالیت گروهی ۹ــ۱

دو شکل ۲۹ــ۱ و ۳۰ــ۱ را با هم مقایسه کنید. چه نتیجه‌ای می‌گیرید؟

آبخیزداری : آبخیزداری مدیریت و استفاده صحیح از اراضی حوزه آبخیز طبق برنامه‌های از قبل طرح‌ریزی شده مشتمل بر مهار فرسایش و تنظیم جریان‌های سیلابی و رسوب‌گذاری و اصلاح پوشش گیاهی و غیره است.

مهم‌ترین اهداف آبخیزداری که در استان قم انجام می‌شود عبارت است از :

۱ــ بهره‌برداری مناسب و منطقی از منابع طبیعی، کشاورزی، صنعتی، نیروی انسانی به‌گونه‌ای که توسعه در همه زمینه‌ها باشد و آسیب به طبیعت و محیط‌زیست به حداقل ممکن کاهش یابد.

۲ــ کنترل و مهار سیل، تقویت و تغذیه سفره‌های آب زیرزمینی و کنترل فرسایش خاک

ت) سرمازدگی : یکی دیگر از مخاطرات طبیعی مربوط به آب و هوا در استان قم سرمازدگی است که موجب خسارات زیادی به کشاورزان از جمله باغداران می‌شود. در سال‌های اخیر شدیدترین سرمازدگی مربوط به زمستان ۱۳۸۶ بود که خسارات فراوانی به درختان میوه به‌ویژه انار و زیتون وارد ساخت.

۲ــ مسائل زیست‌محیطی استان

مسائل زیست‌محیطی، یکی از مشکلات بزرگ بشر امروزی است که اگر در رفع آنها به موقع اقدام نشود، خسارات جبران‌ناپذیری به بار خواهد آورد. استان قم نیز به دلیل افزایش جمعیت، رشد شهرنشینی، توسعهٔ صنعت و دیگر عوامل دارای مشکلات زیست‌محیطی است. برخی از این مشکلات عبارت‌اند از :

۱ــ آلودگی هوا

۲ــ آلودگی آب و رهایی فاضلاب‌های شهری در معابر

۳ــ وجود آب و هوای گرم و خشک و وزش بادهای خشک از طرف دشت کویر

۴ــ تخریب تدریجی اکوسیستم منطقهٔ قمرود و دریاچهٔ نمک (مسیله)

۵ــ گسترش سطح بیابان‌ها در استان

۶ــ تخلیهٔ نخاله‌های ساختمانی و ضایعات سنگ‌بری‌ها در حاشیهٔ شهر

۷ــ آلودگی صوتی ناشی از تردد زیاد خودروها، موتورسیکلت‌ها و وجود کارگاه‌های کوچک در محدودهٔ مناطق مسکونی.

فعالیت

فعالیت گروهی ۱۰ــ۱

۱ــ آیا می‌توانید چند مورد از مشکلات زیست‌محیطی محلّ خود را نام ببرید؟

۲ــ برای کاهش مشکلات زیست محیطی استان قم، چه راهکارهایی را پیشنهاد می‌کنید؟

۱ــ آلودگی هوا

آلودگی هوای قم عمدتاً در سطح شهر، ناشی از رفت و آمد وسائل‌نقلیه و همچنین صنایع اطراف شهر است. وجود مشکلات ترافیکی، تمرکز آلاینده‌ها در سطح شهر را افزایش می‌دهد. به‌گونه‌ای که در مراکز شهری معمولاً در ساعات پرترافیک آلودگی در پارامترهای اندازه‌گیری شده به حد و مرز استاندارد هوای پاک می‌رسد و در برخی پارامترها از جمله ذرات غبار، بالاتر از سطح استاندارد گزارش شده همچنین بیشترین تمرکز آلاینده‌ها مربوط به بخش مرکزی شهر قم است.

اقدامات کنترلی در زمینه آلودگی هوا

- الزام واحدها و صنایع آلاینده به نصب سیستم و فیلترهای کنترل آلودگی
- تجهیز بسیاری از واحدهای گچ صنعتی در حاشیه شهر به سیستم‌های غبارگیر طی چند سال گذشته
- جلوگیری از صدور مجوز فعالیت واحدهای آلاینده که فاقد سیستم و فیلتراسیون مناسب‌اند.
- ایجاد دو ایستگاه سنجش آلودگی هوا در شهر قم و پایش لحظه‌ای و مداوم هوا (شکل ۳۱ــ۱)

شکل ۳۱ــ۱ــ ایستگاه سنجش آلودگی هوا در شهر قم

عوامل مؤثر در آلودگی هوای شهر قم عبارت‌اند از :

الف) خودروها و موتورسیکلت‌ها

ب) صنایع

پ) وزش باد شرقی و مجاورت با دشت کویر

راه‌های مقابله با آلودگی هوا در استان

۱ــ افزایش فضاهای سبز شهری درقم

۲ــ توجه به ملاحظات زیست‌محیطی در مکان‌یابی صنایع و طراحی کاربری‌های زمین

۳ــ جایگزینی خودروهای نو با خودروهای فرسوده

۴ــ تشویق مردم به استفاده از وسایل حمل و نقل عمومی و دوچرخه.

فعالیت

فعالیت گروهی ۱۱ــ۱

۱ــ تحقیق کنید که آثار زیست‌محیطی فعالیت کوره‌های آجرپزی، گچ‌پزی و آهک‌پزی در شهر قم چیست؟

۲ــ به نظر شما، آثار و پیامدهای منفی دفع نخاله‌های ساختمانی در اطراف شهر قم چیست؟ برای حلّ این مشکل چه راهکارهایی را پیشنهاد می‌کنید؟

۲ــ آلودگی آب

یکی از مشکلات زیست‌محیطی استان، آلودگی آب‌های استان است که مهم‌ترین منابع آلایندهٔ آنهابه شرح زیر است :

۱ــ ورود پساب‌های صنعتی : پساب‌های صنعتی با توجه به نوع صنعت دارای مواد مختلف شیمیایی، رنگ و روغن، فلزات سنگین و غیره است. علاوه‌بر آن، کشتارگاه‌های صنعتی استان با توجه به میزان حجم بالای پساب در صورت مناسب نبودن عملیات تصفیهٔ فاضلاب آلودگی بالایی دارند. هم‌چنین تخلیهٔ غیرقانونی پساب‌های صنعتی در مناطق مختلف باعث گسترش آلودگی می‌شود.

۲ــ پساب (فاضلاب‌های خانگی) : بخشی از فاضلاب شهری قم در دو واحد تصفیه‌خانهٔ شهری تصفیه می‌شود و بقیهٔ فاضلاب خانگی در چاه‌های جذبی منازل دفع می‌شوند که عامل مهم در آلودگی آب‌های زیرزمینی شهر قم محسوب می‌شود.

راه‌های مقابله با آلودگی آب

برای مقابله با مشکل آلودگی آب‌ها، اقدامات زیادی توسط مسئولان استان انجام شده است که در اینجا به چند مورد اشاره می‌کنیم :

۱ــ احداث تصفیه‌خانهٔ سدّ ۱۵ خرداد : تصفیه‌خانهٔ قم در ۶۵ کیلومتری جنوب غربی شهر قم و نزدیک به روستای

«دودِهک» احداث شده است. آب تصفیه‌خانهٔ قم از سدّ ۱۵ خرداد تأمین و توسط لوله به تصفیه‌خانه منتقل می‌شود. در این تصفیه‌خانه، سالانه حدود ۷۰میلیون مترمکعب آب تصفیه شده به شهر قم منتقل می‌شود (شکل ۳۲ــ۱).

شکل ۳۲ــ۱ــ تصفیه‌خانهٔ سدّ ۱۵ خرداد

۲ــ ایجاد شبکهٔ جمع‌آوری فاضلاب شهری در قم: هدف از اجرای این طرح، جلوگیری از آلودگی منابع آب زیرزمینی، برگشت آب به چرخهٔ طبیعت، توسعهٔ کشاورزی و ارتقای سطح بهداشت عمومی است. محلّ تصفیه‌خانه در شمال شرق شهر قم (منطقهٔ حصار سرخ) قرار دارد.

۳ــ آموزش همگانی: بالابردن آگاهی و اطلاعات مردم دربارهٔ حفاظت از منابع آبی از طریق رسانه‌های ارتباط جمعی.

پیامدهای مثبت ایجاد و توسعهٔ شبکهٔ جمع‌آوری فاضلاب شهر قم

۱ــ جلوگیری از آلودگی منابع آب زیرزمینی و حفظ آن

۲ــ بهبود بهداشت و پاکیزگی محیط زندگی شهری و جلوگیری از آلودگی محیط‌زیست

۳ــ بازگشت حدود ۸۰ درصد از آب مصرفی به چرخهٔ طبیعت و استفاده از این آب برای توسعهٔ فضای سبز و زراعت (شکل ۳۳ــ۱).

شکل ۳۳ــ۱ــ کشت آفتابگردان با استفاده از پساب فاضلاب در منطقهٔ حصار سرخ

فعالیت

فعالیت گروهی ۱۲ــ۱

۱ــ در بارهٔ تأثیر و پیامدهای یکی از واحدهای صنعتی محلّ زندگی خود در آلودگی آب و هوا تحقیق کنید.
۲ــ از واحدهای صنعتی آلاینده عکس تهیه کرده، در کلاس ارائه کنید.
۳ــ برای اصلاح فعالیت این گونه واحدهای صنعتی، چه راهکارهایی را پیشنهاد می‌کنید؟

۳ــ بیابان‌زایی

یکی دیگر از مشکلات زیست‌محیطی استان قم بیابان‌زایی است که در اینجا به مطالعهٔ آن می‌پردازیم.
به شکل ۳۴ــ۱ نگاه کنید مناطق بیابانی استان بیشتر در کدام نواحی قرار دارند؟ به‌نظر شما بیابان‌زایی برای زندگی مردم استان قم چه مشکلاتی ایجاد می‌کند؟

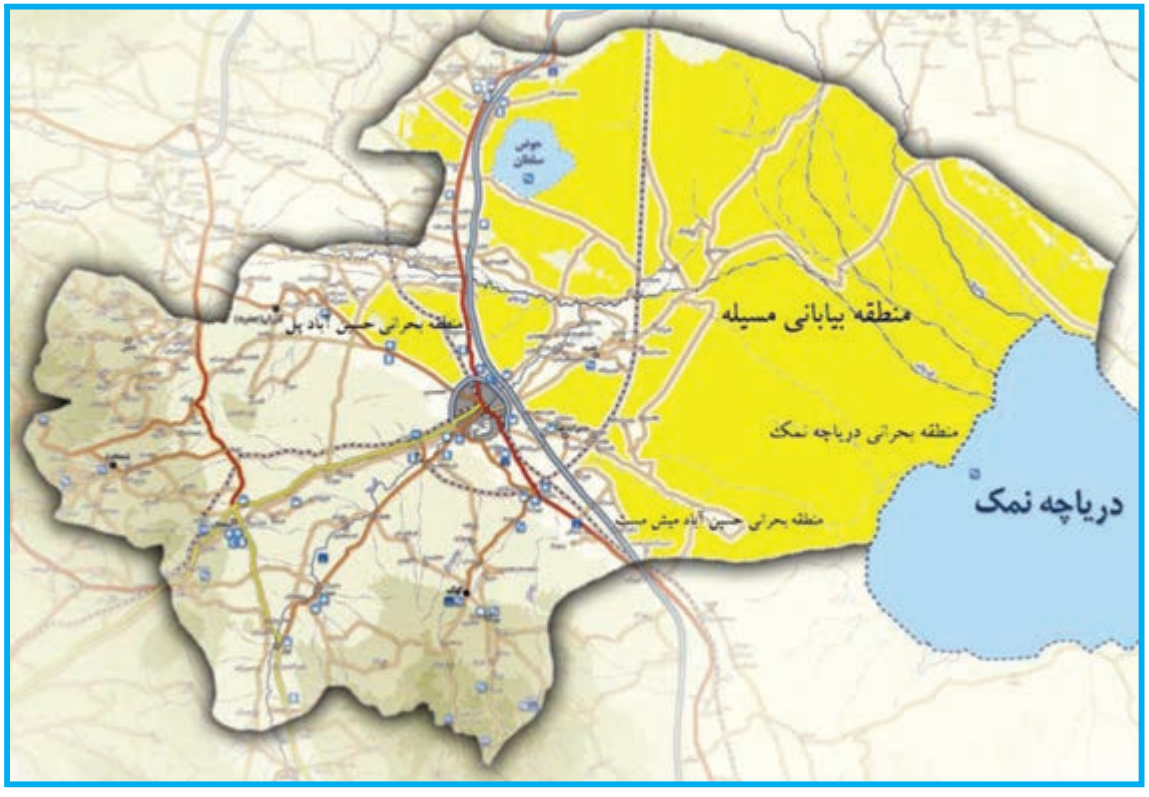

شکل ۳۴ــ۱ــ پراکندگی جغرافیایی مناطق بیابانی استان

شکل ۳۵ــ۱ــ منطقهٔ بیابانی کوه نمک

روش‌های مبارزه با بیابان‌زایی در استان قم

با توجه به محیط جغرافیایی استان قم می‌توان اقدامات زیر را جهت مبارزه با بیابان‌زایی انجام داد :

۱ــ نهال‌کاری با گونه‌های تاغ به‌دلیل مبارزه با فرسایش بادی و جلوگیری از حرکت ماسه‌های روان، احیای اراضی بیابانی و تأمین علوفه دام

۲ــ بذرپاشی با گونه‌های مقاوم به خشکی

۳ــ حفاظت و قرق به منظور حفظ گونه‌های بومی و تثبیت گونه‌های کشت شده

۴ــ احداث بادشکن

شما چه روش‌هایی را برای بیابان‌زدایی پیشنهاد می‌کنید؟

فصل دوم

جغرافیای انسانی استان

درس ششم : تقسیمات سیاسی استان

شهرستان قم در سال ۱۳۷۵ از استان تهران جدا و به استان تبدیل شده است. به شکل ۱ــ۲ توجه کنید. این استان، ازنظر تقسیمات سیاسی در حال حاضر دارای یک شهرستان، ۵ بخش، ۶ شهر، ۹ دهستان و ۳۳۰آبادی دارای سکنه است. در این درس با موقعیت جغرافیایی بخش‌ها و دهستان‌های استان قم آشنا می‌شوید.

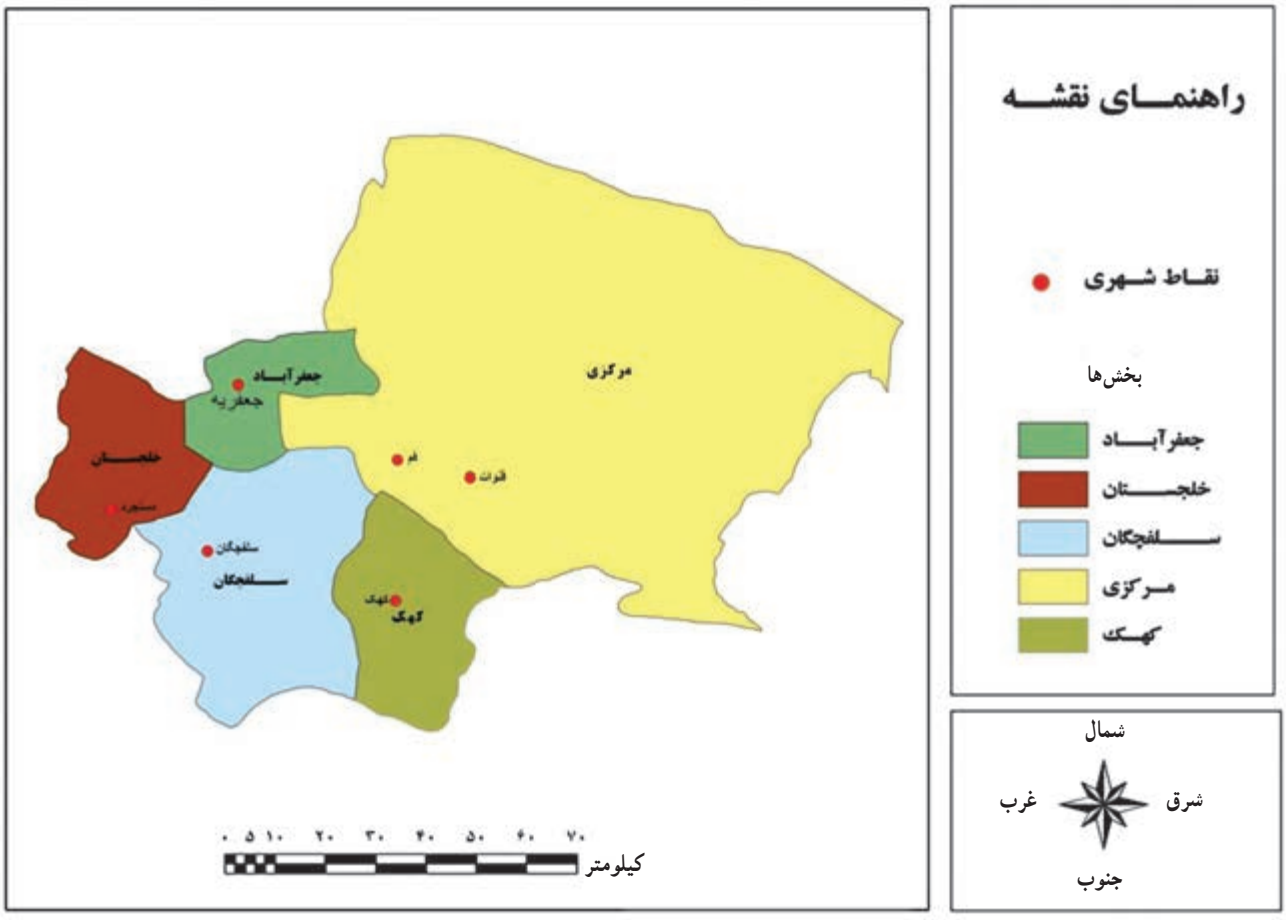

شکل ۱ــ۲ــ نقشهٔ تقسیمات سیاسی استان قم

برای مطالعه

جدول ۱ــ۲ــ مشخصات بخش‌های استان قم

نام بخش	مساحت (کیلومترمربع)	جمعیت در سال ۱۳۸۵	نام دهستان	نقاط شهری
جعفرآباد	۶۱۵	۱۶۹۱۹	جعفرآباد	جعفریه
خلجستان	۸۵۲	۸۰۷۹	دستجرد و قاهان	دستجرد
مرکزی	۷۳۸۸	۱۱۰۲۹۲۴	قمرود و قنوات	قم و قنوات
کهک (نوفل‌لوشاتو)	۹۴۹	۱۵۲۳۵	فردو و کهک	کهک
سلفچگان	۱۷۲۲	۸۵۱۵	راهجرد شرقی و نیزار	سلفچگان

فعالیت

فعالیت گروهی ۱ــ۲

۱ــ با توجه به شکل‌های ۲ــ۱، ۸ــ۱، ۱۴ــ۱ و ۱ــ۲ جدول زیر را کامل کنید.

نام بخش	موقعیت جغرافیایی	کوه‌های مهم	دشت‌های مهم	نوع آب و هوا	رودها و دریاچه‌ها	شهرهای مهم	دهستان‌ها
مرکزی							
جعفرآباد							
خلجستان							
کهک							
سلفچگان							

۲ــ در نقشهٔ گنگ استان قم محدودهٔ بخش‌های مرکزی، جعفرآباد، خلجستان، کهک و سلفچگان را مشخص کنید.

درس هفتم : جمعیت استان

پراکندگی جغرافیایی جمعیت

استان قم در سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۰ دارای ۱/۱۵۱/۶۷۲ نفر جمعیت بوده است که از نظر پراکندگی جغرافیایی، بیشتر جمعیت استان (حدود ۹۳ درصد جمعیت) در شهر قم متمرکز شده‌اند و بقیهٔ جمعیت (۷ درصد) در دیگر نقاط شهری و روستاهای استان ساکن بوده‌اند.

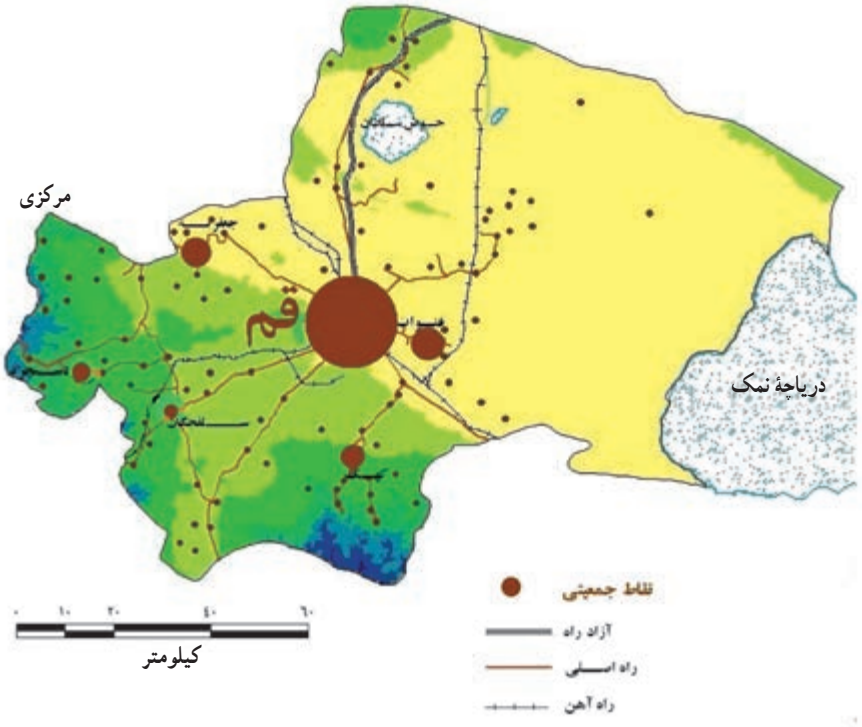

شکل ۲ــ۲ــ نقشهٔ پراکندگی جغرافیایی جمعیت استان قم

فعالیت

فعالیت گروهی ۲ــ۲

با توجه به شکل ۲ــ۲، پراکندگی جغرافیایی جمعیت را در استان بررسی کنید.

ویژگی‌های جمعیت استان

الف) تراکم نسبی جمعیت : براساس سرشماری جمعیت در سال ۱۳۹۰، تراکم نسبی جمعیت در استان قم حدود ۱۰۰نفر در هر کیلومترمربع بوده است، که چهارمین استان کشور از نظر تراکم جمعیت پس از استان‌های تهران، گیلان و مازندران بوده است. آیا می‌دانید چرا؟

ب) رشد جمعیت استان : با توجه به جدول و نمودار زیر، روند رشد جمعیت در استان، مناطق شهری و روستایی در استان قم را تجزیه و تحلیل کنید.

جدول ۲ــ۲ــ روند تغییرات جمعیت و خانوار شهری و روستایی استان ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۰

شرح		۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰
جمعیت (هزار نفر)	استان	۱۶۱	۱۷۹/۷	۲۹۳/۶	۶۱۷	۸۵۳	۱۰۴۶	۱۱۵۱
	شهری	۹۶/۵	۱۳۴/۳	۲۴۷/۲	۵۴۳/۱	۷۷۷/۷	۹۸۳	۱۰۹۵
	روستایی	۶۳/۹	۴۵/۶	۴۶/۴	۷۳/۷	۷۳/۷	۶۳/۶	۵۵
درصد نرخ رشد سالانه جمعیت نسبت به سال قبل	استان	ــ	۱/۱۰	۵/۰۳	۷/۷۴	۲/۴	۲/۰۷	۱/۹۳
	شهری	ــ	۳/۳۴	۶/۲۸	۸/۱۹	۲/۶۷	۲/۳۸	۲/۲۰
	روستایی	ــ	-۳/۳۱	۰/۲۲	۴/۷۳	-۰/۵۴	-۱/۵	-۲/۶۰

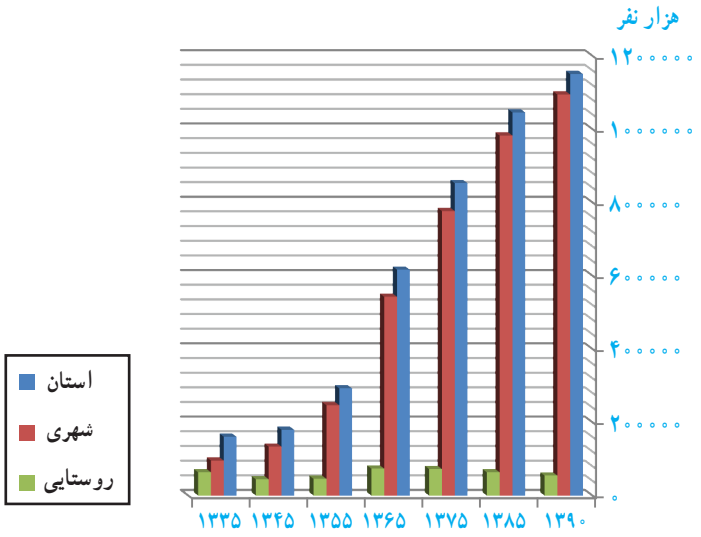

شکل ۳ــ۲ــ نمودار جمعیت استان قم طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۰

پ) ترکیب جمعیت شهری و روستایی استان : به جدول ۲ــ۲ نگاه کنید. میزان درصد جمعیت شهرنشینی در سال ۱۳۸۵ از ۹۳درصد به حدود۹۵درصد در سال ۱۳۹۰رسیده است؛ بدین معنا که در طی سال‌های ۹۰ــ۱۳۸۵ سالانه به‌طور میانگین ۲/۲۰ درصد رشد داشته است.

جمعیت روستایی استان از ۶۳۰۰۰ نفر درسال ۱۳۸۵ با میانگین رشد سالانه ۲/۶۰- درصد به رقم ۵۵۷۹۸ نفر در سال ۱۳۹۰ کاهش یافته است.

یکی از دلایل مهمّ افزایش جمعیت شهرنشینی در استان قم، تبدیل سکونتگاه‌های روستایی به شهر است. هم‌چنین، در اهمیت منطقه‌ای شهر قم، می‌توان به وجود مراکز تحقیقاتی و فنّاوری و خدماتی در آن اشاره کرد.

فعالیت

فعالیت گروهی ۳ــ۲

۱ــ علل رشد منفی جمعیت در سال‌های اخیر در روستاهای استان قم چیست؟

۲ــ کدام عوامل موجب جذب جمعیت به شهر قم می‌شود؟

ت) ساختمان سنی جمعیت استان : به شکل۴ــ۲ توجه کنید. مقایسهٔ توزیع سنی جمعیت کشور و استان قم برحسب گروه‌های عمدهٔ سنی نشان می‌دهد که ۲۴/۹ درصد از جمعیت استان در گروه سنی کمتر از ۱۵ سال بوده‌اند که در مقایسه با دهه‌های قبل، نشانگر کاهش ضریب جوانی جمعیت استان است.

در سال ۱۳۹۰، ۷۰/۳ درصد از جمعیت استان قم در گروه سنی ۶۴ــ۱۵ سال و ۴/۸ درصد در گروه سنی ۶۵ ساله و بیشتر قرار داشته‌اند.

برای مطالعه

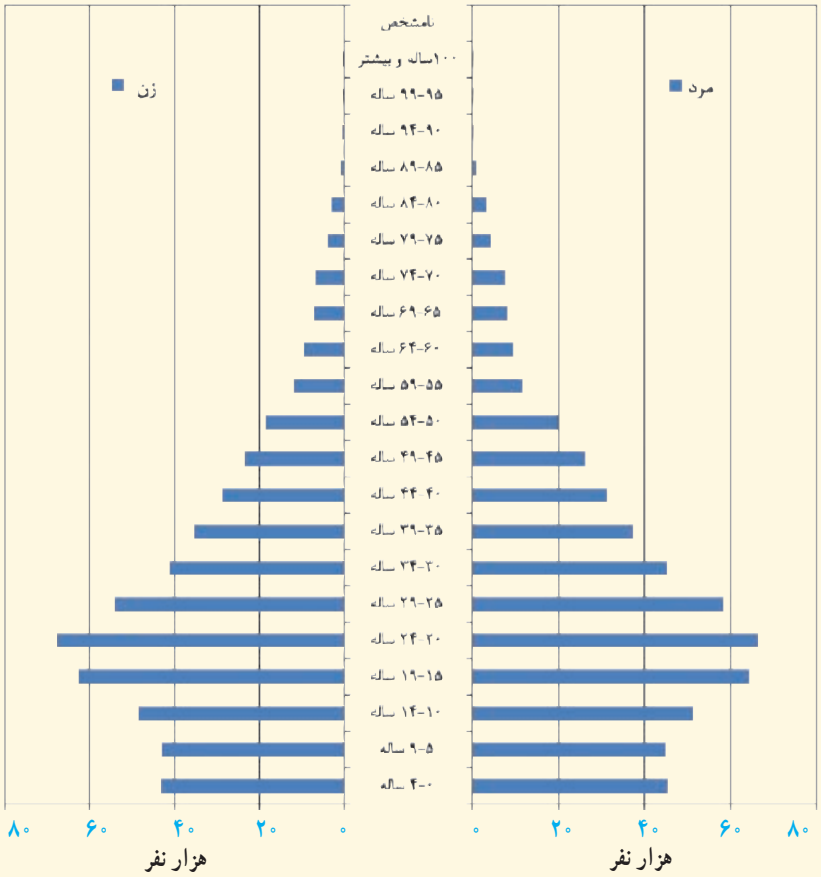

شکل ۴ــ۲ــ هرم سنی جمعیت استان قم در سال ۱۳۸۵

فعالیت

فعالیت گروهی ۴ــ۲

با توجه به هرم سنی جمعیت استان قم (شکل ۴ــ۲)، به سؤالات زیر پاسخ دهید :

۱ــ درصد جمعیت استان قم در گروه سنی ۱۹ــ۱۵ سال چند نفر است؟

۲ــ مهم‌ترین ویژگی‌های هرم سنی جمعیت استان قم در سال ۱۳۸۵ را بنویسید.

ث) مهاجرت : استان قم به دلیل وجود عوامل فرهنگی و مذهبی و دیگر عوامل در طیّ سال‌های اخیر، پذیرای مهاجران زیادی از سایر استان های کشور و هم‌چنین، کشورهای خارجی بوده است.

اغلب این مهاجران را طلبه‌های حوزه‌های علمیه و مراکز علمی و دانشگاهی تشکیل می‌دهند که بعضی از آنها همراه خانواده به استان قم مهاجرت کرده‌اند. وضعیت اقتصادی و اجتماعی استان، شرایط مساعدی را برای جذب نیروی کار فراهم کرده است.

علل مهاجرپذیری استان

عوامل متعددی در مهاجرت به استان قم به‌ویژه شهر قم نقش دارد که به چند مورد اشاره می‌شود :

۱ــ وجود بارگاه ملکوتی حضرت فاطمه معصومه (س) و اماکن متبرکه

۲ــ وجود حوزهٔ علمیهٔ قم و مدارس علوم دینی

۳ــ موقعیت مناسب ارتباطی استان قم

۴ــ تبدیل شدن شهرستان قم به استان در سال ۱۳۷۵.

برای مطالعه

میزان مهاجرت در استان

در دههٔ ۸۵ــ۱۳۷۵ تعداد ۱۲۰/۰۰۰ نفر مهاجر وارد استان قم شده‌اند و تعداد ۹۷/۰۰۰ نفر مهاجرفرستی از استان صورت گرفته است که تعداد ۲۳/۰۰۰ نفر از طریق مهاجرت به جمعیت اضافه شده است.

با توجه به این ارقام، خالص مهاجرت نسبت به جمعیت استان قم در این دهه ۲/۲۱ درصد بوده است که بعد از استان‌های تهران (۴/۶ درصد) و یزد (۳/۹۴ درصد) استان قم رتبه سوم کشور را داراست.

بخش عمده‌ای از مهاجرت‌ها از استان‌های هم‌جوار صورت گرفته که استان تهران، همدان و مرکزی بیشترین استان‌های مهاجرفرست به استان بوده‌اند.

پیامدهای مهاجرت به استان

مهاجرت به استان به‌ویژه شهر قم، مسائل و مشکلاتی را به‌وجود آورده است که عبارت‌اند از :

۱ــ افزایش جمعیت استان : بخش عمده‌ای از رشد جمعیت استان (به‌ویژه شهر قم) در دهه‌های اخیر به دلیل مهاجرپذیری استان قم بوده است. نگاهی به درصد رشد جمعیت استان در مقایسه با رشد جمعیت کشور نشان می‌دهد که همواره درصد رشد جمعیت استان بیشتر از میانگین رشد جمعیت کشور است.

۲ــ تغییر ساختار سنی و جنسی جمعیت استان : بررسی‌ها نشان می‌دهد که حدود ۵۳/۳ درصد مهاجران وارد شده به استان، مردان و ۴۶/۷ درصد، زنان بوده‌اند و هم‌چنین، مهاجرت‌های صورت گرفته بیش‌تر از گروه‌های سنی کودکان تا میانسال است.

آیا می‌توانید پیامدهای دیگری از مهاجرت به استان را بیان کنید؟

فعالیت

فعالیت گروهی ۵ــ۲

با توجه به متن درس به این سؤالات پاسخ دهید :

۱ــ ترکیب جمعیت شهری و روستایی استان قم را با هم مقایسه کنید.

۲ــ مهم‌ترین علل مهاجرت به استان قم چیست؟

۳ــ مصاحبه‌ای را با یکی از خانواده‌هایی که به قم مهاجرت کرده‌اند، انجام دهید و این سؤالات را از آنها بپرسید :

ــ علت مهاجرت شما به قم چیست؟

ــ چرا شهر قم را به عنوان مقصد انتخاب کرده‌اید؟

فعالیت

فعالیت گروهی ۶ــ۲

اگر بارگاه ملکوتی حضرت فاطمه معصومه (س) در قم وجود نداشت، وضعیت جمعیت شهر قم و هم‌چنین مهاجرت در این شهر چگونه بود؟ در چند سطر توضیح دهید.

درس هشتم : شیوه‌های زندگی در استان

دانش‌آموز عزیز، آیا می‌دانید که مردم استان قم به چه شیوه‌هایی زندگی می‌کنند؟

در کشورمان مردم به سه شیوهٔ شهری، روستایی و کوچ‌نشینی زندگی می‌کنند که در این درس با شیوه‌های زندگی در استان قم آشنا می‌شوید.

الف) زندگی شهری

استان قم از نظر درصد شهرنشینی، رتبهٔ اوّل را در کشور دارد؛ به‌طوری که در سرشماری سال ۱۳۹۰ بیش از ۹۵ درصد مردم استان قم در شش سکونتگاه شهری سکونت داشته‌اند. جمعیت شهرنشین استان قم در سال ۱۳۹۰ در حدود ۱،۰۹۵،۰۰۰ نفر بوده است. (جدول ۳ــ۲)

برای مطالعه

در جدول زیر، جایگاه استان قم از نظر جمعیتی با کشور مقایسه شده است.

جدول ۳ــ۲ــ جایگاه استان از نظر جمعیتی در کشور در سال ۱۳۹۰

شرح	کشور در سال ۱۳۹۰		استان در سال ۱۳۹۰		
	تعداد به نفر	درصد	تعداد به نفر	درصد	سهم از کشور
جمعیت	۷۵۱۴۹۶۶۹	۱۰۰	۱۱۵۱۶۷۲	۱۰۰	۱/۵۳
جمعیت شهری	۵۳۶۵۶۸۶۳	۷۱/۴	۱۰۹۵۸۷۱	۹۵۱/۶	۲/۰۴
جمعیت روستایی	۲۱۴۱۷۶۵۵	۲۸/۵	۵۵۷۹۸	۴/۸۴	۰/۲
کوچ‌نشین (غیرساکن)	۷۵۱۵۰	۰/۱	۳	۰/۰۱	۰/۰۰۳

فعالیت

فعالیت گروهی ۷ــ۲

با توجه به جدول ۳ــ۲، به این سؤالات پاسخ دهید :

۱ــ جمعیت شهری و روستایی استان قم را با کشور مقایسه کنید.

۲ــ روند رشد جمعیت شهری و روستایی استان قم را در آینده چگونه پیش‌بینی می‌کنید؟ به‌نظر شما، در سال ۱۳۹۵ جمعیت روستایی استان قم چند نفر است؟ جمعیت شهری چه‌طور؟

سکونتگاه‌های شهری استان

با توجه به شکل ۵ــ۲، در حال حاضر در استان قم، شش سکونتگاه شهری به نام‌های، قم، قنوات، جعفریه، کهک، دستجرد و سلفچگان وجود دارد.

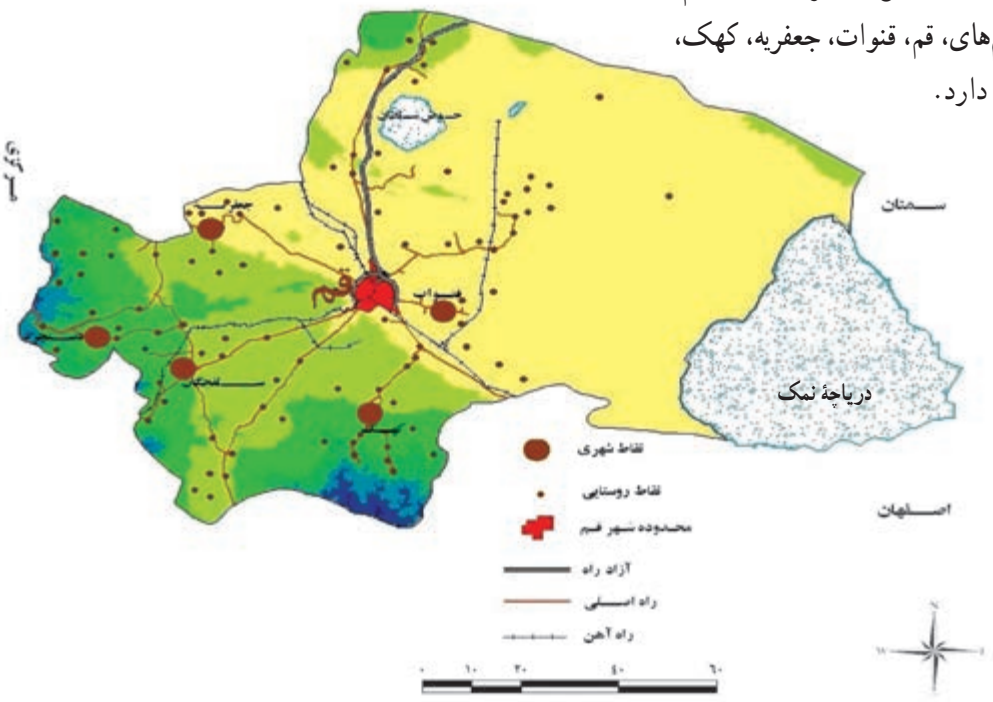

شکل ۵ــ۲ــ نقشهٔ پراکندگی شهرها و روستاهای استان قم

۱ــ شهر قم : به شکل ۵ــ۲ نگاه کنید. شهر قم از نظر موقعیت جغرافیایی در مرکز استان قم قرار دارد. جمعیت این شهر طبق سرشماری سال ۱۳۸۵ مرکز آمار ایران، برابر با ۱،۰۷۴،۰۰۰ نفر بوده است که از این جهت، هشتمین شهر پرجمعیت ایران پس از شهرهای تهران، مشهد، اصفهان، تبریز، کرج، شیراز و اهواز است و یکی از کلان‌شهرهای کشور محسوب می‌شود (شکل ۷ــ۲).

برخی از مورخان، سابقهٔ شهرنشینی در شهر قم را وجود اراضی حاصلخیز، قمرود و منابع آب‌های زیرزمینی می‌دانند.

بیشتر بدانیم

محله‌های قدیم قم

محله‌های قدیم قم که از شهر تاریخی قم به یادگار مانده‌اند عبارت‌اند از :

محله‌های قبل از اسلام :

محلهٔ شهرستان واقع در محدودهٔ جنوب شهر کنونی قم حوالی خیابان هنرستان، نهر شهرستان، کماکان اراضی مزروعی جنوب این ناحیه را مشروب می‌کند.

محله‌های اوایل دورهٔ اسلامی :

میدان کهنه، مسجد جمعه، چهل اختران، دروازه ری، عربستان، میدان میر، شاهزاده حمزه، بازار کهنه...

محله‌های مربوط به دورهٔ صفویه و قاجار :

چهارمردان، سیدان، پنجعلی، سلطان محمد شریف، خندق، دروازه کاشان، آستانه، سفیداب، باغ پنبه، بازار نو... در چهار دهه گذشته روند مهاجرت به شهر قم به نحو فزاینده‌ای افزایش یافت، به‌گونه‌ای که محلات زیادی به بافت قدیم شهر افزوده شد و جمعیت شهر نیز طی چند سال گذشته از مرز ۱ میلیون نفر گذشته است. تعدادی از محلات جدید شهر قم با نام‌های یزدانشهر، صفائیه، دورشهر، زنبیل‌آباد، سالاریه، صفاشهر، نیروگاه، شاهزاده ابراهیم، خاکفرج، باجک، آذر، ۳۰ متری کلهری، ۳۰ متری کیوانفر، مهدیه، شاه سیدعلی، قائم، شهرک امام‌خمینی، قم نو و ده‌ها محله دیگر نامیده شده‌اند.

از خیابان‌های مهم قم می‌توان به آیت‌الله مرعشی نجفی، بلوار عمار یاسر، بلوار جمهوری، بلوار معلم، انقلاب، طالقانی، امام‌خمینی، سمیه، صدوقی، توحید، فاطمی، بلوار امین، هنرستان، شاهزاده ابراهیم، باجک، دورشهر، صفائیه، عطاران، زنبیل‌آباد، بهشتی، ارم، نیروگاه و کیوانفر اشاره کرد.

۲ــ شهر قنوات : این شهر، بعد از شهر قم دومین شهر پرجمعیت استان محسوب می‌شود.

۳ــ شهر جعفریه : این شهر، مرکز بخش جعفرآباد محسوب می‌شود که قبلاً به گازران معروف بود.

۴ــ شهر کهک : در جنوب استان قرار دارد و مرکز بخش کهک است.

۵ــ شهر دستجرد : این شهر در غرب استان قرار دارد و مرکز بخش خلجستان است.

۶ــ شهر سلفچگان : مرکز بخش سلفچگان است و در جنوب غرب استان واقع است.

به غیر از شهر قم، شهرهای دیگر استان پس از استان شدن شهرستان قم به رتبهٔ شهری ارتقا یافته‌اند. فعالیت غالب این شهرها بیشتر فعالیت‌های کشاورزی است.

برای مطالعه

جدول ۴ــ۲ــ مشخصات شهرهای استان قم

نام شهر	موقعیت جغرافیایی	جمعیت در سال ۱۳۹۰ به نفر	رتبه در استان، از نظر جمعیت
قم	مرکز استان	۱۰۷۴۰۳۶	۱
قنوات	۸کیلومتری شرق شهر قم	۹۶۶۲	۲
جعفریه	۳۵ کیلومتری شمال غرب قم	۷۲۰۳	۳
کهک	۳۵کیلومتری جنوب قم	۲۹۰۶	۴
دستجرد	۶۵ کیلومتری غرب قم	۱۳۳۴	۵
سلفچگان	۴۰ کیلومتری جنوب غرب قم	۷۳۰	۶

ب) زندگی روستایی

به جدول ۲ــ۲ و ۳ــ۲ نگاه کنید. در سال ۱۳۹۰، کمتر از ۵ درصد مردم استان قم در ۳۳۰ روستا ساکن بوده‌اند که اغلب آنها به فعالیت‌های زراعی، باغداری، دامداری و صنایع دستی مشغول‌اند.

به شکل ۵ــ۲ دوباره نگاه کنید. اغلب سکونتگاه‌های روستایی استان قم در کدام نواحی استان استقرار یافته‌اند و چه عواملی در این پراکندگی نقش دارند؟

از نظر پراکندگی جغرافیایی، اکثر این سکونتگاه‌ها در بخش جنوبی، غربی و مرکزی استان به دلیل وجود مناطق پایکوهی، مخروط‌افکنه‌ها، دره‌ها و دشت‌های حاصلخیز استقرار یافته‌اند. در نواحی شرقی استان، تعداد این سکونتگاه‌ها بسیار کم است. چرا؟

پ) زندگی کوچ‌نشینی

در استان قم، زندگی کوچ‌نشینی رونق زیادی ندارد هم‌اکنون ایل‌هایی مانند کلکو و شاهسون بغدادی در این استان به شکل کوچ‌رو زندگی می‌کنند. محل زندگی این عشایر دشت مسیله است.

(الف)

(ب)

(پ)

(ت)

شکل ۶ــ۲ــ چشم‌اندازهایی از شهر مقدس قم

شکل ۷ــ۲ــ نقشهٔ شهر قم

فعالیت

فعالیت گروهی ۸ ــ ۲

۱ــ در نقشهٔ زیر شش نقطهٔ شهری استان قم را مشخص کنید.

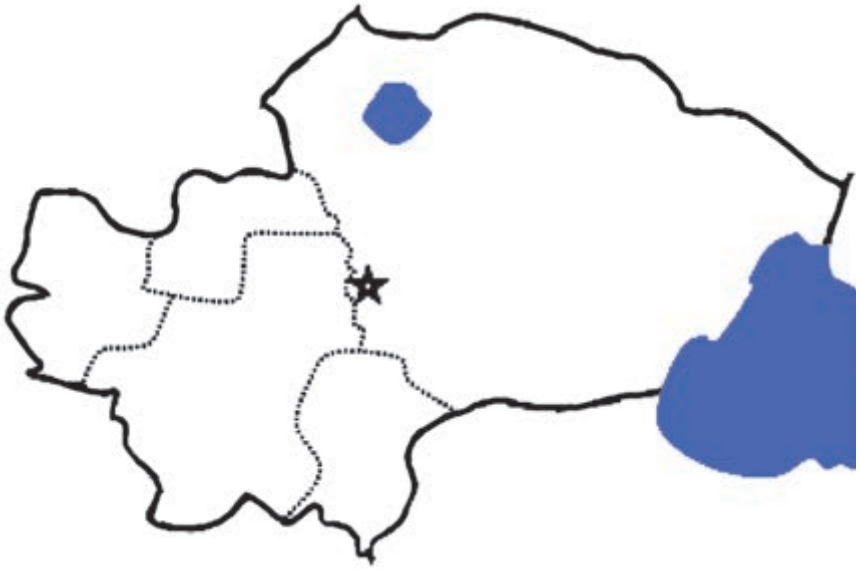

۲ــ چه عواملی در پراکندگی جغرافیایی روستاهای استان قم نقش دارند؟

فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان

درس نهم : فرهنگ عامهٔ استان

فرهنگ عامه و ضرورت آن

به مجموعه‌ای از عقاید، آداب و رسوم، قصه‌ها، افسانه‌ها، زبان و گویش، خوراک، پوشاک، بازی‌های محلی، آیین و مراسم سنتی و مذهبی، صنایع دستی و ... که توسط مردم یک سرزمین مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ «فرهنگ عامهٔ» آن سرزمین گفته می‌شود.

در حقیقت، فرهنگ عامه، شناسنامه و برگه هویت هر ملت است که با معرفی آن، خصوصیات اجتماعی و اعتقادی آن مردم شناخته شده، با انتقال آن به نسل جوان، آداب و رسوم گذشتگان حفظ می‌شود.

بی‌توجهی به فرهنگ عامه موجب می‌شود تا آداب و رسوم عمومی به فراموشی سپرده شده، زمینه برای بی‌هویتی نسل جوان مهیا شود.

سرزمین قم نیز با داشتن سابقهٔ یکجانشینی ۷۰۰۰ ساله دارای فرهنگ عامهٔ مخصوص به‌خود است که تحت تأثیر ارتباط بین مردم و ویژگی‌های جغرافیایی این سرزمین در طول تاریخ به‌وجود آمده است.

در این فصل، شما به اختصار با فرهنگ عامه استان قم آشنا می‌شوید.

مردم استان قم از دیرباز دارای ویژگی‌های فرهنگی خاص خود بوده‌اند که در این درس، شما با زبان و گویش‌های محلی، ضرب‌المثل‌ها، قصه‌ها، باورها و اعتقادات عامیانهٔ مردم، بازی‌های محلی، دعاها، صنایع دستی، آیین‌ها و آداب و رسوم محلی، غذاها، شیرینی‌های سنتی و سوغات مردم استان قم آشنا می‌شوید.

زبان و گویش

زبان مردم قم، فارسی دری است که از زمان‌های قدیم با این زبان صحبت کرده‌اند. استان قم از نظر موقعیت جغرافیایی در قلمرو گویش‌های مرکزی ایران قرار دارد. گویش‌های مرکزی در اصطلاح زبان‌شناسان به گویش‌ها و لهجه‌هایی گفته می‌شود که در حوزهٔ شهرهای سمنان، ری، قم، اصفهان، نائین، کاشان و همدان و مناطق مابین این شهرها به‌کار می‌رود. گویش مردم قم در دوره‌های گذشته «کمج» یا «کُمیج» نامیده می‌شده است.

امروزه در استان قم علاوه بر گویش فارسی قمی، گویش‌های گوناگون وجود دارد که در میان آنها می‌توان به گویش های ترکی، خلجی و کله‌کوی شیرازی اشاره کرد.

برای مطالعه

در ذیل به برخی از واژه‌ها و اصطلاحات رایج و معانی آنها که در گویش قمی کاربرد دارد، اشاره می‌شود.

آبخوره : عطش
آزگوره : خمیازه
راف : طاقچه
گُسْنه : گرسنه
لَهَر : بزرگ و نامناسب
وَرجَسْتَن : پریدن
یِخْده : کمی
گُر گرفت : آتش گرفت
پَلوشتَک : پرستو
چُوغُلی : شکایت
ویله : فریاد
مایگی : عصبانیت

فعالیت

فعالیت گروهی ۱ــ۳

۱ــ معنای اصطلاحات قمی زیر را بنویسید :

شاکی‌زدن، سور و سات، سوخته کندن، هِناس

۲ــ گویش قمی هریک از اصطلاحات زیر چیست؟

کاروان‌سرا، معطل، بیمار، از بین بردن

ضرب‌المثل‌ها

ضرب‌المثل‌ها زبان عامیانه‌ای‌اند که از نظر کارکرد اجتماعی بیانگر رفتارهای بهنجار و ارزش‌های اجتماعی‌اند. این‌گونه عبارات، گذشته از مفهوم محتوایی که دارند، از استعاره‌ها و کنایه‌های ادبی نیز برخوردارند؛ بنابراین، علاوه بر اینکه پیامی دارند، معرف جهان‌بینی و بینش هر جامعه‌اند. در زیر به چند نمونه ضرب‌المثل‌های قمی و معنای آنها اشاره می‌شود.

برای مطالعه

ــ به اندازهٔ دوغت بزن پنبه؛ یعنی، به اندازهٔ توانایی‌ات عمل کن (پاتو قدِ گلیمت دراز کن).
ــ فردا هم از این ماهه؛ یعنی، عجله‌ای در کار نیست.
ــ کم‌بخور گِرد بخواب؛ یعنی، قناعت کن.
ــ هرکه به ما می‌رسه، وامی‌رسه؛ یعنی، آن‌طوری که با دیگران است، با من نیست.
ــ پاشنهٔ گیوه را توی آب زدن؛ یعنی، به دنبال کار و فعالیت رفتن.
ــ مال دنیا مثل آب دریاست، هرچه آدم از آن بخورد، سیر نمی‌شود؛ یعنی، حریص نباش.
ــ مادر را دل سوزد و دایه را دامن؛ یعنی، هیچ‌کس مثل مادر دلسوز فرزندش نیست.
ــ اگر گرسنه شدی، بار به آسیاب ببر؛ یعنی، هنگام نیاز به عَوَضِ دست دراز کردن پیش دیگران، خودت کوشش کن.
ــ آردش را ریخته، الکش را آویخته؛ یعنی، کارهایش را انجام داده است.
ــ چاه باید از خودش آب ور بیاره؛ یعنی فرد باید خودش شایستگی داشته باشد.

فعالیت

فعالیت گروهی ۲ــ۳

با تحقیق و مصاحبه با افراد مطلع قمی، چهار ضرب‌المثل قمی را به همراه مفهوم آن بنویسید.

بازی‌های محلی

بازی‌های محلی مهم‌ترین عوامل رشد اجتماعی افراد جامعه در هر منطقه محسوب می‌شوند و بازتاب زندگی مردم آن منطقه است. در استان قم، بازی‌های محلی زیادی وجود دارد؛ مانند : الک‌دولک، مرّه بازی، خرپشته، چوب‌بازی، شاطر بازی و ... .
با پرس‌وجو و مصاحبه با افراد مطلع،یک بازی محلی در قم را انتخاب کرده و توضیح دهید.

باورها و اعتقادات عامیانهٔ مردم

باورها و اعتقادات عامیانهٔ مردم قم را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد :
الف) باورهای سنتی؛ مانند
ــ آب، مهریهٔ حضرت فاطمه (س) است.

ــ نان برکت است و نباید به زمین بیفتد و زیر پا بماند.

ب) باورهای عامیانه؛ مانند

ــ پشت سر مسافر آب می‌پاشند تا به سلامت برگردد.

ــ نباید دور سر کسی چرخید.

فعالیت

فعالیت گروهی ۳ــ۳

چند مورد دیگر از باورها و اعتقادات عامیانهٔ مردم قم را جمع‌آوری کرده، در کلاس ارائه کنید.

صنایع دستی

همچون سایر نواحی ایران از دیرباز هنرهای بومی، با توجه به شرایط خاصّ جغرافیایی، در میان مردم قم رایج بوده است. صنایع دستی این استان حاصل ذوق سرشار و معرف نبوغ هنری استادان قمی است. شاخص‌ترین صنایع دستی استان قم عبارت‌اند از :

۱ــ قالی‌بافی : عمده‌ترین هنر سنتی استان قم، قالی‌بافی است. این هنر نفیس، امروزه در قم باعث اشتغال هزاران نفر شده است. در استان قم، فرش‌های نفیس و با ارزشی تولید می‌شود که محبوبیت خاصی در بازارهای فرش ایران و جهان دارد.

قالی‌های ابریشمی و پشمی قم به علت طرز بافت، گره‌های ظریف و تراکم و فشردگی این گره‌ها، وضوح نقش‌ها و غنای رنگ‌ها که اغلب طبیعی هستند، شهرت یافته‌اند (شکل ۱ــ۳).

شکل ۱ــ۳ــ نمونه‌ای از فرش ابریشم قم

۲ــ سفالگری و سرامیک‌سازی : دشت‌های استان به‌خصوص اطراف جادهٔ قم ــ کاشان از خاک بسیار خوبی برای کار سرامیک برخوردار است. وجود خاک مرغوب موجب رونق هنر سرامیک سازی، کاشی‌سازی، سفالگری و آجرپزی در قم شده‌است. این محصولات در ابتدا به کمک دست و چرخ سفالگری ساخته و در کوره حرارت داده می‌شوند، سپس روی آنها نقاشی، کنده‌کاری یا برجسته‌کاری صورت می‌گیرد و در پایان لعاب داده می شوند.

شکل ۲ــ۳ــ سفالگری در قم

فعالیت

فعالیت گروهی ۴ــ۳

به‌نظر شما، چه رابطه‌ای بین محیط و نوع صنایع دستی در استان قم وجود دارد؟

۳ــ درودگری و منبت‌کاری : منبت‌کاری ضریح‌ها، صندوق‌ها، منبرها، درهای زیارتگاه‌ها، صندلی و پوشش طاق‌ها از جمله هنرهای دست ساز چوبی هنرمندان و استادان قمی است.

شکل ۳ــ۳ــ نمونه‌ای از منبت‌کاری هنرمندان قم

بیشتر بدانیم

سنگ‌تراشی و حکّاکی روی سنگ

موادّ اصلی این هنر ــ صنعت را انواع سنگ‌ها نظیر فیروزه، سنگ مرمر، سنگ یشم، سنگ سیاه و سفید و... تشکیل می‌دهد و به کمک ابزار و وسایل مختلف، تراشیده یا حکاکی می‌شود. استان قم با دارا بودن معادن غنی سنگ‌های نیمه‌قیمتی با تنوع فراوان، موقعیتی مناسب در تولید فراورده‌های سنگی نیمه‌قیمتی و تزیینی دارد.

شکل ۴ــ۳ــ نمونه‌هایی از هنر سنگ‌تراشی در استان

بیشتر بدانیم

سوغات استان

مهم‌ترین سوغات شهر قم، سوهان است (شکل۵ــ۳). سوهان نوعی شیرینی خاص و معروف است که پیشینه‌ی آن به دوران قاجار می‌رسد. سوغات‌های دیگر استان عبارت است از مُهر، تسبیح، سجاده، انگشتر، صنایع‌دستی و خوراکی‌هایی مانند: انجیر، انار، فندق، رب انار و حلواشکری.

شکل ۵ــ۳ــ سوهان قم

آیین‌ها و آداب و رسوم مردم

به‌طور کلی آداب و رسوم شامل شیوه‌های زندگی و عادات خاصّ یک ملت یا مردم یک منطقه است؛ به عبارتی، آداب و رسوم، الگوهای اساسی و مهم رفتار است که افراد یک محیط اجتماعی می‌پذیرند. آیین و آداب و رسوم مردم استان قم را می‌توان به دو گروه دسته‌بندی کرد:

الف) آیین‌ها و آداب و رسوم مذهبی

ب) آیین‌ها و آداب و رسوم بومی و سنتی.

الف) آیین‌ها و آداب و رسوم مذهبی

در استان قم آیین‌ها و آداب و رسوم مذهبی متعددی در طول سال برگزار می‌شود؛ از جمله می‌توان به مراسم عید فطر، قربان، نیمه‌شعبان و مراسم یادمان ورود حضرت معصومه (س) به قم، مراسم اعتکاف و آیین‌های عزاداری اشاره کرد. آیا می‌دانید در هر یک از این مراسم چه فعالیت‌هایی انجام می‌شود و چرا حفظ این مراسم مهم است؟

برای مطالعه

۱ــ جشن‌های مذهبی : در استان قم در روزهای عید و میلاد ائمه، مراسمی برگزار می‌شود که در اینجا با بعضی از این مراسم آشنا می‌شوید :

الف) عید فطر : عید فطر یکی از اعیاد بزرگ اسلامی است که در روز اوّل ماه شوال برگزار می‌شود؛ چون رؤیت هلال ماه شوال مستحب است، غروب روز آخر ماه مبارک رمضان عده‌ای به پشت‌بام‌ها رفته تا اینکه ماه را ببینند و عده‌ای نیز به خانه‌های مراجع می‌روند و از آنها کسب اطلاع می‌کنند. مراسم عید فطر با دادن فطریه آغاز می‌شود و مردم فطریه را به فقرای فامیل یا محلّ خود می‌دهند یا به صندوق کمیتهٔ امداد می‌ریزند و پس از دادن فطریه یا کنار گذاشتن آن، به نماز عید فطر می‌روند. پس از اتمام نماز، مردم برای تبریک گفتن روز عید به خانهٔ مراجع و بزرگان می‌روند.

ب) عید قربان : عید قربان در استان قم بسیار گرامی داشته می‌شود. در این روز، معمولاً افرادی که حاجی‌اند و استطاعت دارند، گوسفند قربانی کرده، گوشت آن را بین همسایگان و مستمندان تقسیم می‌کنند.

پ) نیمهٔ شعبان : در نیمهٔ شعبان، سالروز میلاد باسعادت حضرت صاحب‌الزمان (عج)، باشکوه‌ترین مراسم در شهر قم برگزار می‌شود.

در شب نیمهٔ شعبان، قم و جمکران غرق در نور و شادمانی است و مردم به یکدیگر نقل، شیرینی و شربت می‌دهند و به صورت خانوادگی به گشت و گذار در خیابان انقلاب (چهارمردان) و دیگر خیابان‌های شهر می‌پردازند و خیل عظیمی از مردم برای جشن و سرور و شرکت در مجالس مداحی به مسجد مقدس جمکران می‌روند. هم‌چنین، در این روز استان قم پذیرای میلیون‌ها زائر شیفتهٔ حضرت مهدی (عج) است.

ت) عید غدیر : در روز عید غدیر شهر مقدس قم و دیگر نقاط استان غرق در جشن و سرور می‌شود. در این روز حرم مطهر حضرت معصومه (س) و اماکن مقدس مذهبی چراغانی شده و ارادتمندان عصمت و طهارت(ع) در مراسم جشن و شادی، به امامت رسیدن حضرت علی (ع) را گرامی می‌دارند. همچنین در این روز مردم به دیدن خانواده‌های محترم سادات می‌روند و با سوهان، گز، میوه و شیرینی پذیرایی می‌شوند.

شکل ۶ــ۳ــ خیابان چهارمردان در مراسم نیمهٔ شعبان

ث) مراسم یادمان ورود حضرت معصومه (س) به قم: روز بیست و سوم ربیع‌الاول سال ۲۰۱ هجری قمری، روز ورود حضرت معصومه (س) از مسیر ساوه به قم است. در این روز، مردم قم و خادمان حرم در یک حرکت نمادین به اتفاق شخصی که نماد موسی‌ابن خزرج است تا بیرون شهر به استقبال آن حضرت می‌روند. این شخص که افسار شتر حضرت را به دست دارد، آن بانوی بزرگوار را به منزل شخصی خود هدایت می‌کند و در پایان مراسم، ضریح و مرقد مطهر آن حضرت گلباران می‌شود.

شکل ۷ــ۳ــ برگزاری مراسم یادمان ورود حضرت معصومه (س) به قم در حرم مطهر

۲ــ مراسم اعتکاف : در روزهای سیزدهم تا پانزدهم ماه رجب هزاران نفر از طلاب و مردم متدین قم در مساجد این شهر به‌خصوص مسجد جامع، مسجد امام حسن عسکری و مسجد اعظم معتکف می‌شوند و اعمال

مستحبی «ام‌داوود» را به‌جا می‌آورند.

۳ــ مراسم طلب باران : یکی از آداب و رسوم شایستهٔ مردم قم، برپایی نماز باران و دعا و نیایش به درگاه خدا و درخواست رحمت الهی و باریدن باران به هنگام خشک‌سالی است. این مراسم در برخی از مکان‌های مذهبی به‌ویژه امامزاده‌ها با شیوه‌های خاصی انجام می‌شود. لازم به یادآوری است که هم‌زمان با جنگ جهانی دوم، شهر قم دچار خشک‌سالی شد که مردم نماز باران را به امامت آیت‌اللّه خوانساری برگزار کردند پس از مراسم، باران رحمت الهی بر این شهر بارید.

۴ــ مراسم لاله‌گردانی : لاله‌گردانی یا شمعدان‌گردانی حرم مطهر حضرت معصومه (س) از جمله مراسم زیبا و دیدنی است که مخصوص تغییر خادمان حرم است. به همین مناسبت، ۷ عدد شمعدان که درون هریک از آنها یک شمع روشن است، بین دو ردیف خادمان حرم که لباس یک شکل برتن دارند، قرار می‌گیرد. آنها چوب پرهای خود را روی زمین در جلوی خود می‌نهند. در این هنگام، یکی از مردانی که در جلوی صف ایستاده در ایوان طلا رو به حرم شروع به خواندن خطبه می‌کند.

خادمان هنگامی که نوبت کشیک آنها به پایان می‌رسد، در این صف قرار می‌گیرند. بعد از پایان خطابه، یک نفر شمعدان را برمی‌دارد، می‌بوسد و مراسم خاتمه می‌یابد. در حقیقت، کسی که شمعدان را به دست می‌گیرد، کار روزانه‌ی خود را شروع می‌کند.

۵ــ عزاداری‌ها : در ایام عزاداری‌ها مانند دههٔ اوّل محرم به‌ویژه در روزهای تاسوعا و عاشورا، اربعین، ۲۸ صفر، رحلت حضرت معصومه (س)، شب‌های قدر و ایام فاطمیه، مساجد، تکایا با پوشاندن پارچه‌های مشکی، سیاه‌پوش شده، در بعضی از منازل نیز پرچم مشکی بر سر در خانه‌ها نصب می شود.

الف) تاسوعا و عاشورای حسینی: به شکل‌های ۸ــ۳ توجه کنید. در روزهای تاسوعا و عاشورا، اکثر هیئت‌های عزادار قم با پرچم و علامت‌های مخصوص خود در مسیرهای تعیین شده به سمت حرم حضرت معصومه (س) حرکت می‌کنند و به عزاداری و سوگواری می‌پردازند. در این ایام، بسیاری از قمی‌هایی که به سایر نقاط مهاجرت کرده‌اند، براساس یک سنت قدیمی به قم می‌آیند و در مساجد و تکایای محله‌های قدیمی خود عزاداری می‌کنند.

در مناطق روستایی و بخش‌های مختلف استان قم نیز هیئت‌های عزاداری صبح روزهای تاسوعا و عاشورا از مسجد خارج شده به امامزاده یا روستای هم‌جوار می‌روند و در آنجا مراسم سینه‌زنی و عزاداری برگزار می‌کنند.

تعزیه‌خوانی هم یکی از مراسمی است که در ایام محرم در قم اجرا می‌شود.

ب) شهادت حضرت علی (ع) و شب‌های قدر: در شب ضربت خوردن و شب شهادت حضرت علی (ع) و شب‌های قدر، افراد در مساجد و حرم مطهر جمع می‌شوند و بعد از نماز مغرب و عشا ابتدا دعای افتتاح و سپس دعای جوشن‌کبیر و قرآن می‌خوانند. بعد نوحه‌خوانی، سخنرانی و روضه‌خوانی انجام می‌شود و در پایان مراسم، قرآن سرگرفتن انجام می‌شود و مردم از گناهان خود استغفار می‌کنند.

شکل ۸ــ۳ــ مراسم عزاداری حضرت اباعبدالله الحسین (ع) در حرم مطهر

پ) رحلت حضرت معصومه (س) : در روز رحلت حضرت معصومه (س)، خادمان حرم با حالت حُزن و اندوه و با ذکر صلوات از میدان میر به طرف حرم مطهر حرکت می‌کنند و مردم در صحن مطهر حضرت معصومه (س) عزاداری می‌کنند.

ــ مردم شهر قم به‌ویژه زنان، سفره‌های نذری مختلفی را برپا می‌کنند؛ این مراسم تأثیرات معنوی، روانی و اجتماعی زیاد دارد.

بیشتر بدانیم

۶ــ سفره‌های نذری در قم : سفره‌های نذری در قم بیشتر به جهت ابراز علاقه به اهل بیت (ع)، برآورده شدن حاجات و رفع گرفتاری‌ها برپا می‌شود که در این مبحث به چند مورد اشاره می‌کنیم :

الف) سفرهٔ حضرت اباالفضل (ع) : در این مراسم، روضهٔ حضرت اباالفضل (ع) خوانده می‌شود و همه با هم می‌خوانند : «ای ماه بنی‌هاشم، خورشید لقاء عباس، ای نور دل حیدر، شمع شهدا عباس، با محنت و درد و غم، من رو به تو آوردم، از بهر خدا عباس، از بهر خدا عباس.» برای تزیین این سفره، از نان، پنیر، خرما، سبزی، عدس‌پلو و شله‌زرد استفاده می‌شود.

ب) سفرهٔ حضرت زینب (س) : در این سفره، از آش، حلوا، نان، پنیر، سبزی و خرما استفاده می‌شود.

ب) آیین‌ها و آداب و رسوم بومی و سنتی

با توجه به ویژگی‌های جغرافیایی و فرهنگی استان قم، آیین‌ها و آداب و رسوم بومی و سنتی گوناگونی وجود دارد؛ از جمله می‌توان به مراسم شب چله، نوروز، تحویل سال و مراسم آن، سیزده‌بدر و مراسم سردرختی اشاره کرد. تأثیرات هر یک از این مراسم در زندگی خانوادگی، پیوندهای خویشاوندی و روابط اجتماعی چیست؟

بیشتر بدانیم

۱ــ مراسم شب اوّل زمستان (شب چله) : شب اوّل زمستان را «شب چله» می‌گویند. در این شب، مردم قم مانند بسیاری از نقاط کشور، هندوانه می‌خورند. افراد معمولاً در منزل بزرگ‌ترها جمع می‌شوند و فرد بزرگ‌تر به نقل حکایت و قصه می‌پردازد. در شب چله از طرف خانوادهٔ داماد برای نوعروس **چلگی** می‌برند که شامل میوه، کفش، لباس و طلاجات است.

۲ــ نوروز

مراسم شب پیش از سال نو : شب پیش از عید نوروز را «عرفه» یا «شب برات» می‌نامند. در این روز، مردم برای یاد کردن از مردگان و زیارت اهل قبور راهی امامزاده‌ها و زیارتگاه‌هایی که قبرستان دارند، می‌شوند تا علاوه بر زیارت، برای مردگان خیرات کنند. در شب عید نوروز، بسیاری از مردم به بزرگ‌ترین زیارتگاه استان، حرم حضرت معصومه (س) می‌روند.

تحویل سال و مراسم آن : در گذشته هنگام تحویل سال، سفرهٔ هفت‌سین مانند سفره‌های امروزی نداشتند. داخل سینی بزرگی، قرآن، سبزه، آینه، نبات، آجیل، چند عدد تخم‌مرغ رنگ کرده و چند عدد شمع روشن می‌گذاشتند. در بعضی از سفره‌ها علاوه بر آن، هفت چیز دیگر شامل سبزی، سکه، سمنو، سنجد، سرکه، سماق، سیب و ماهی قرمز وجود داشت.

اکثر مردم قم، هنگام تحویل سال به حرم مطهر می‌روند و دعای معروف تحویل سال را مرتب می‌خوانند و پس از آنکه سال تحویل شد، شادی می‌کنند و صلوات می‌فرستند.

سیزده‌بدر : سیزده‌بدر جزء آداب و رسوم سنتی مردم قم است. مردم در این روز غذا درست می‌کنند و به خارج از شهر می‌روند. در گذشته چون وسیلهٔ حمل و نقل موتوری نبود، اکثر مردم به امامزاده‌های اطراف قم مانند امامزاده ابراهیم، شاهزاده جمال، کوه خضرنبی، شاه احمد بن قاسم، شاه سید علی و ... می‌رفتند.

۳ــ مراسم سردرختی : در برخی از روستاهای قم به‌ویژه در وشنوه، مراسمی به نام **سردرختی** متداول است و در اوایل بهار برای اینکه درختان باغ از گزند سرما در امان بمانند، این رسم به اجرا درمی‌آید.

فعالیت

فعالیت گروهی ۵ــ۳

۱ــ برای حفظ آداب و رسوم سنتی استان قم، چه راه‌حل‌هایی را پیشنهاد می‌کنید؟

۲ــ دربارهٔ فرهنگ و آداب و رسوم محلّ شهر یا روستای محل زندگی‌تان در استان قم تحقیق کنید و در کلاس ارائه دهید.

فصل چهارم

پیشینه و مفاخر استان

درس دهم : گذشتهٔ استان و مراکز اوّلیهٔ تمدن

میراث فرهنگی و تاریخی

وجه تسمیهٔ قم

در رابطه با وجه تسمیهٔ قم روایت‌های متعددی وجود دارد. یکی از روایت‌ها، وجه تسمیهٔ قم را به قومی ایرانی نسبت داده است. اسم اولیهٔ آن را به لغت فارسی قدیم «کومه» ذکر می‌کنند که بعدها به قم تبدیل شده است. هم‌چنین، گروهی معتقدند ساکنان اصلی این دیار را ایرانیان زرتشتی تشکیل می‌داده‌اند. آنان قبل از ورود اعراب و استقرار آنها، در کلبه‌های ساخته شده از نی زندگی می‌کردند که در اصطلاح اهل فارس، این کلبه‌ها را «کومه» می‌نامیدند؛ بعد از مدتی، با ورود اعراب و استقرار آنها در قریه‌های نزدیک به هم و پیوستن آنها به یکدیگر، قریه‌ها به شهر تبدیل شده که اسم یکی از این قریه‌ها، «کُمیدان» بوده است. کم‌کم کُمیدان به «کُم» و معرب شدهٔ آن «قُم» به کلیهٔ قریه‌ها اطلاق شده است.

فعالیت

فعالیت گروهی ۱ــ۴

نظرهای مختلفی در مورد وجه تسمیهٔ قم وجود دارد. در مورد این نظرها تحقیق کنید و در کلاس ارائه دهید.

سابقهٔ تاریخی قم

سابقهٔ تاریخی قم را می‌توان به سه دوره دسته‌بندی کرد :

الف) قم در دوران پیش از اسلام : قدمت سرزمین قم به دورهٔ قبل از اسلام می‌رسد. وجود نام‌های اصیل ایرانی در روستاها و محله‌های قدیمی، دلیل محکمی بر قدمت تاریخی این سرزمین مانند وشنوه، فردو، کهک، کرمجگان، قبادبزن، سلفچگان، هندیجان، مهرویان و گیواست. به استناد آثار و اشیای بازمانده و صراحت متون تاریخی، قم پیش از اسلام شهری معتبر بوده و این سرزمین از هفت هزار سال پیش مسکونی بوده است.

مقرّ اولیهٔ شهر قم، محلهٔ «لب چال» امروزی است. این محل در روزگار باستان، ده یا دژی زرتشتی بوده است که «مِمْجان» نامیده می‌شد. این مرکزیت تا زمانی که مرکز شهر به کنار آستانهٔ مطهر حضرت معصومه (س) منتقل شد، ادامه داشت. برخی از مورّخان منشأ شهرنشینی را در شهر قم، وجود اراضی حاصلخیز، رود قمرود و منابع آب زیرزمینی در منطقه می‌دانند.

نام قم در شاهنامهٔ فردوسی سه بار ذکر شده است. او شهر قم را در کنار شهرهای عصر پیشدادیان و کیانیان آورده است :

بفرمود تا عهد قم و اصفهان　　نهاد بزرگان و جای مهان

نویسد ز مشک و ز عنبر دبیر　　یکی نامه از پادشاه بر حریر

قم در زمان هخامنشیان منطقه‌ای آباد و وسیع بود و در حملهٔ اسکندر مقدونی به ایران دچار ویرانی زیادی شد. بطلمیوس، جغرافی‌دان یونانی، نیز از قم یاد کرده است.

در اواخر دورهٔ ساسانیان، قم از شهرهای نسبتاً بزرگ ایران بوده است. در شاهنامهٔ کهن پارسی آمده است که قباد، پادشاه ساسانی، در هنگام بازگشت از جنگ با هیاطله (در شمال و شمال شرق ایران)، دستور آباد ساختن قم را داد. در زمان خسرو پرویز ساسانی هم قم شهری آباد بود و زعفران قمی شهرت داشت.

ب) قم در دوران پس از اسلام

مردم قم، مقارن با ظهور اسلام، آیین زرتشتی داشتند. در حملهٔ اعراب مسلمان به ایران که به شکست حکومت ساسانی انجامید، مناطق ایران به تصرف اعراب مسلمان درآمد. قم نیز توسط سپاهیان اسلام فتح شد. پس از آن، قبایل متعددی از اعراب مانند آل قیس، آل مذیج، بنی اسد و ... به ایران آمدند و در منطقهٔ قم ساکن شدند. وجود این خاندان‌ها در قم موجب گرایش مردم به دین مبین اسلام شد و قبیله‌های عرب به مرور زمان جزئی از ساکنان اصلی قم شدند و به زبان ایشان سخن گفتند و حتی زبان خود را فراموش کرده، به آداب و رسوم مردم بومی عمل کردند.

در سده‌های دوم و سوم هجری قمری، بسیاری از محدثان شیعه از این شهر برخاستند یا درآنجا اقامت کردند. علت این امر سخت‌گیری‌های زیادی بود که در سده‌های نخستین در شهرهای مختلف نسبت به طرفداران خاندان پیغمبر (ص) روا داشتند.

در طول حکومت خلفای بنی‌امیه و بنی‌عباس، شهر قم با سرعتی شگرف توسعه یافت و به شکل یک سرزمین نیمه خودمختار درآمد. با تشریف فرمایی حضرت فاطمه معصومه (س) به قم در سال ۲۰۱ هجری قمری و در گذشت و خاک‌سپاری پیکر مطهر آن بانوی مکرمه در باغی معروف به «بابلان» ــ که آن زمان خارج از قم بود ــ مردم به تدریج مساکن خود را به آن آرامگاه و باغ نزدیک کردند.

پ) قم در دوران معاصر

اگرچه قم در طول تاریخ با توجه به ویژگی‌های جغرافیایی و مذهبی همواره مورد توجه حاکمان کشور بوده و رویدادهای سیاسی مختلفی را در خود ثبت کرده است ولی شهر قم در دوران معاصر در تحولات سیاسی جامعه نقش اساسی داشته است؛ به‌گونه‌ای که در دوران انقلاب مشروطه، شهر قم پذیرای مردم و علما در مهاجرت کبرا بود و در گسترش انقلاب مشروطه نقش مهمی داشت و در دوران سلطنت پهلوی اوّل، علما و مردم قم به‌طور محسوس در مقابل خود سری‌ها و برنامه‌های ضدّ مذهبی وی ایستادگی و مقاومت کردند.

(الف)

(ب)

شکل ۱ــ ۴ــ تصاویر تاریخی از شهر قم و حرم مطهر حضرت معصومه (س)

شکل ۲ــ۴ــ تصویر تاریخی از حرم مطهر حضرت معصومه (س)

در دوران سلطنت پهلوی دوم، قم به سنگر مبارزهٔ فکری و مذهبی علیه سیاست‌های ضدّ مذهبی حکومت تبدیل شد. اوّلین جرقهٔ انقلاب اسلامی در بهمن سال ۱۳۴۱ در شهر مقدس قم زده شد. مخالفت‌های علما و در رأس آنها حضرت امام خمینی (ره) با لایحهٔ انجمن‌های ایالتی و ولایتی، رفراندوم اصول ششگانهٔ انقلاب شاه و لایحهٔ کاپیتولاسیون، شهر قم را به پایگاه مبارزه علیه رژیم محمد رضا پهلوی تبدیل کرد.

شکل ۳ــ۴ــ سخنرانی پرشور امام خمینی (ره) در ۱۲ خرداد سال ۱۳۴۲

پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران، شهر قم به پایتخت مذهبی کشور تبدیل شده است و علما و مردم آگاه قم در تحولات سیاسی کشور نقش مهمی ایفا می‌کنند و همواره پشتیبان برنامه‌ها و اهداف انقلاب اسلامی هستند.

بیشتر بدانیم

آثار تمدن در استان قم

به جهت قدمت قم، آثار تمدن در سطح استان فراوان است. در این مبحث با سه مورد از آثار تمدن در استان آشنا می‌شوید :

۱ــ تپه‌های تاریخی : مهم‌ترین تپه‌های تاریخی در استان قم شامل تپهٔ تاریخی صرم، قلی درویش و قره تپه است که به‌طور مختصر توضیح داده می‌شود.

الف) تپه‌های تاریخی صَرم : تپهٔ تاریخی صرم در جنوب استان (بخش کهک و در نزدیک روستای صَرم) قرار دارد که شامل گورستانی تاریخی با قدمت ۳۵۰۰ ساله است. از این تپه، باستان شناسان تعداد زیادی ظروف خاکستری مانند کوزه، جام، قوری با لولهٔ ناودانی، مهره‌های تزیینی از جنس سنگ‌های مختلف و اشیای آهنی و مفرغی کشف کرده‌اند (شکل ۵ــ۴). از شگفتی‌های این گورستان نحوهٔ دفن مردگان به سمت شرق یا غرب است که اطلاعات فراوانی از نحوهٔ زندگی ساکنان این منطقه ارائه می‌دهد.

ب) تپهٔ قلی درویش : تپهٔ تاریخی قلی درویش(شکل ۴ــ۴) در نزدیکی روستای جمکران قرار دارد. کشف سفالینه‌های نخودی رنگ در زیر لایهٔ سفال‌های خاکستری نشان از وجود ساکنان بومی ایران در قبل از ورود آریایی‌ها در این منطقه دارد؛ زیرا پژوهشگران معتقدند ساکنان بومی فلات ایران قبل از ورود آریایی‌ها برای ساختن ابزار و

ظروف از سفال‌های آجری و نخودی رنگ استفاده می‌کردند اما با ورود آریایی‌ها، سفالینه‌های خاکستری جایگزین آنها شد.

پ) قره تپه : قره تپه یکی از تپه‌های باستانی استان قم است که در ۲۲ کیلومتری شمال شرق شهر قم (نزدیک روستای قمرود) قرار دارد. در این تپه، بقایای قلعهٔ کوچکی با حصار و برج، در چهار گوشهٔ آن مشاهده می‌شود. کاوش‌های انجام گرفته در قره تپه نشان می‌دهد که حدود ۴ تا ۶ هزار سال قبل از میلاد مردمانی در این ناحیه زندگی می‌کردند و از وسائلی چون درفش استخوانی، کوزه و ظروف سفالی استفاده می‌کردند. کهن‌ترین آثار به دست آمده از این منطقه به دوران پارینه سنگی تعلق دارد و جدیدترین آن مربوط به دوران ناصرالدین شاه قاجار است (شکل ۶ــ۴).

شکل ۴ــ۴ــ تپهٔ تاریخی قلی درویش

شکل ۵ــ۴ــ آثار کشف شده در تپهٔ تاریخی صرم

شکل ۶ــ۴ــ آثار کشف شده در قره تپهٔ قمرود

۲ــ چهار طاقی یا آتشکده : چهار طاقی یا آتشکده از آثار به‌جای ماندهٔ دوران پیش از اسلام در سرزمین قم است که معروف‌ترین آنها چهار طاقی نویس (شکل ۷ــ۴) واقع در بخش خلجستان (روستایِ نویس) و چهار طاقی کِرْمِجگان واقع در جنوب استان قم (در روستای کرمجگان) است که هر دو مربوط به عصر ساسانی است.

شکل ۷ــ۴ــ چهار طاقی (آتشکده) نویس در غرب استان

شکل ۸ــ۴ــ پراکندگی جغرافیایی تپه‌های تاریخی و چهار طاقی‌های استان

۳ــ سکه‌های ضرب شده : سرزمین قم از زمان‌های بسیار قدیم یکی از شهرهایی بوده که خلفا و پادشاهان در آن ضرب سکه می کردند. قدیمی‌ترین سکهٔ ضرب شده در قم متعلق به سال ۱۶۰ هجری قمری به نام خلفای عباسی بوده و پس از آن، در قرن چهارم هجری به نام امیران سامانی است.

در دورهٔ تاریخی بعد مانند آل بویه، تیموریان، صفویه و قاجاریه نیز سکه‌هایی در قم ضرب شده است که نمونه‌هایی از آنها در موزهٔ سکه متعلق به آستانهٔ مقدسهٔ حضرت معصومه (س) نگه‌داری می‌شود.

برای مطالعه

بزرگان قم در طول تاریخ

قم مرکز نشر فقه شیعه است. این شهر پس از اسلام جایگاه علم و پرورش علما بوده و دانشمندان بزرگی را تحویل جهان اسلام داده است.

بزرگـان قم در طول تاریخ را مـی‌تـوان بـه سه گـروه تقسیم کرد : الف) محدثان و فقها، ب) شعرا و سخنوران و پ) مورخان.

الف) محدثان و فقها : از مشهورترین فقها و علمای قم در قرون اولیهٔ هجری می‌توان به آدم‌بن عبدالله اشعری از اصحاب امام صادق (ع) و عیسی بن عبدالله اشعری اشاره کرد. ابراهیم بن‌شعری، ابراهیم بن‌هاشم و ذکریا بن‌آدم بن عبدالله اشعری از بزرگان زمان خود بودند. از قرن چهارم هجری، دانشمندان و فقها و محدثان بزرگی از سرزمین قم برخاستند که عبارت‌اند از :

ـ محمد بن یعقوب کلینی، صاحب اصول کافی

ـ علی‌بن حسین‌بن موسی ابن بابویه

ـ محمدبن بابُوِیْه قمی معروف به شیخ صدوق (فرزند ابن بابویه) نویسندهٔ کتاب «من لا یحضره الفقیه»

ـ ابن داود قمی

ـ شیخ عباس قمی، مؤلف کتاب مفاتیح الجنان

ـ قاضی سعید قمی.

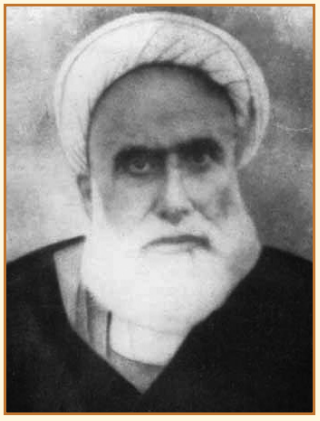

حاج شیخ عباس قمی

علاوه بر علما و دانشمندان ذکر شده می‌توان به ابن ولید قمی، سید صدر الدین‌رضوی، ملا محمد طاهر قمی، آیت الله حاج میرزا محمد فیض و میرزای قمی اشاره کرد.

ب) شعرا و سخنوران : در شهر قم در طول تاریخ پس از اسلام، شعرا و سخنورانی زندگی کرده‌اند که در زیر به برخی از آنها اشاره می‌شود :

ـ میرزا حسین آشوب قمی از شعرای دورهٔ ناصری

ـ میرزا ابوالقاسم قمی از شعرای قرن سیزدهم

ـ حضوری قمی از شعرای قرن دهم

ـ قاضی رکن الدین دعویدار قمی متخلص به دعوی از شعرای قرن ششم و هفتم

ـ خواجه مسعود قمی از شعرای نامدار نهم هجری.

پ) مورخان قمی : مشهورترین مورخان قمی که در زمینهٔ شهر قم تحقیقاتی انجام داده‌اند، به شرح زیر است :

ـ حسن بن محمد قمی از دانشمندان نیمهٔ دوم قرن چهارم هجری و نویسندهٔ کتاب ارزشمند «تاریخ قم»

ـ قاضی احمد قمی نویسندهٔ کتاب «خلاصة التواریخ».

بزرگان قم در دورهٔ معاصر

در دورهٔ معاصر، بزرگان زیادی در این سرزمین مقدس زندگی کرده‌اند که به چند نفر از آنها اشاره می‌شود : حضرت امام خمینی (ره) بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، آیت اللّٰه حاج شیخ عبدالکریم حائری مؤسس حوزهٔ علمیهٔ قم، علامه محمد حسین طباطبایی صاحب تفسیر ارزشمند المیزان، آیت اللّٰه مرعشی نجفی، آیت اللّٰه بروجردی، آیت‌اللّٰه گلپایگانی، آیت اللّٰه خوانساری، آیت اللّٰه بهاءالدینی، آیت اللّٰه اراکی، آیت اللّٰه صدر، آیت اللّٰه بهجت، آیت اللّٰه مشکینی و استاد علی اصغر فقیهی معلم و پژوهشگر برجسته. گفتنی است شهید مفتح، شهید مرتضی مطهری، شهید بهشتی، شهید آیت اللّٰه سعیدی و شهید حسین غفاری در راه پیروزی انقلاب اسلامی، به شهادت رسیدند.

شکل ۹ــ۴ــ تصاویری از برخی شخصیت‌های بزرگ علمی و انقلابی استان قم در دورهٔ معاصر

درس یازدهم : نقش استان قم در حراست از کیان مرزهای جمهوری اسلامی ایران

ما در جنگ برای یک لحظه هم نادم و پشیمان از عملکرد خود نیستیم. «امام خمینی (ره)»

مردم قم همواره در طول تاریخ همراه با دیگر هموطنان خود به پاسداری از مرزهای کشور پرداختند. اما پررنگ‌ترین جلوهٔ این پاسداری مربوط به دوران هشت سالهٔ دفاع مقدس است.

فداکاری مردم قم در طول هشت سال دفاع مقدس را می‌توان در دو جبههٔ **رزم** و **پشتیبانی** خلاصه کرد :

الف) رزم در جبهه‌ها : در طول هشت سال دفاع مقدس، مردم غیرتمند قم در تمامی مراحل جنگ حضور فعال داشتند. در ابتدای جنگ و قبل از تشکیل یگان و منطقه‌بندی اعزام نیروها، هزاران نفر از مردم قم به جبهه‌های نبرد عزیمت کرده، در عملیات‌های مختلف شرکت کردند.

در آذرماه ۱۳۶۰، با تشکیل تیپ ۱۷ قم بیش‌تر نیروهای اعزامی از قم در این تیپ سازماندهی شدند و در عملیات‌های مختلف شرکت کردند که این تیپ در مرداد ماه ۱۳۶۱ هم‌زمان با آغاز فرماندهی سردار شهید مهدی زین الدین به تیپ ۱۷ علی بن ابی‌طالب ــ علیه السلام ــ تغییر نام داد.

بیشتر بدانیم

در آبان ماه ۱۳۶۱با ایجاد تغییراتی در سازماندهی نیروهای سپاه، لشکر ۱۷ علی‌بن ابی‌طالب ــ علیه السلام ــ سازمان یافت و نیروهای اعزامی از استان قم به همراه چند استان دیگر در این لشکر سازماندهی شدند و به دفاع از میهن اسلامی پرداختند.

شکل ۱۰ــ۴ــ عزیمت رزمندگان استان قم به جبهه‌های جنگ

در طول جنگ حدود ۵۰/۰۰۰ نفر از استان قم به جبهه‌های نبرد اعزام شدند. از این تعداد، حدود ۶۰۰۰ نفر از رزمندگان قمی به شهادت رسیدند، ۱۲۷۰۰ نفر به افتخار جانبازی نائل آمدند و ۵۴۰ نفر نیز از آزادگان سرافرازند.

تعداد زیادی از جوانان قم نیز در یگان‌های مختلف ارتش به دفاع از مرزهای ایران اسلامی پرداختند که بیش از ۵۵۰ شهید ارتش از استان قم تقدیم نظام مقدس جمهوری اسلامی شد.

شکل ۱۱ــ۴ــ عزیمت رزمندگان روحانی به جبهه‌ها

شکل ۱۲ــ۴ــ گلزار شهدای قم

فعالیت

فعالیت گروهی ۲ــ۴

به نظر شما، شهدا چه نقشی در شکل‌گیری وضع فرهنگی جامعهٔ امروزی ما دارند؟

شکل ۱۳ــ۴ــ رزمندگان در جبههٔ نبرد «لشکر ۱۷ علی بن ابی‌طالب علیه السلام»

طلاب و علمای قم در دفاع مقدس

نقش علما و طلاب در دفاع مقدس بر کسی پوشیده نیست. حضور مؤثر و فعال آنان در میدان رزم و در بُعد فرهنگی و تبلیغی نقش به‌سزایی در پیروزی رزمندگان اسلام داشته که در این راه بیش از ۳۵۰۰ شهید تقدیم کرده‌اند که از این تعداد بیش از ۳۰۰ نفر شهدای طلاب استان قم است.

جدول ۱ــ۴ــ شرکت لشکر ۱۷ علیّ‌بن ابی‌طالب در عملیات‌های آفندی و پدافندی در طول هشت سال دفاع مقدس

آمار شرکت در عملیات‌های آفندی (تهاجمی)	تعداد ۱۷ عملیات	آمار شرکت در عملیات‌های پدافندی	تعداد ۲۸ عملیات
شرکت فعال لشکر ۱۷ علیّ‌بن ابی‌طالب در عملیات‌های مهم در هشت سال دفاع مقدس			
فتح‌المبین (۱۳۶۱/۱/۱) ــ بیت‌المقدس (۱۰ و ۶۱/۱۲/۱۳) ــ محرم (۶۱/۸/۱۰) ــ والفجر ۸ (۶۴/۱۱/۲۱) ــ کربلای ۵ (۶۵/۱۰/۱۹) ــ والفجر ۱۰ (۶۶/۱۲/۲۵)			

شکل ۱۴ــ۴ــ اعزام طلاب به جبهه

بیشتر بدانیم

ب) پشتیبانی جنگ : یکی از شاخصه‌های دفاع مقدس مردمی بودن آن بود. نقش اقشار مختلف مردم در همه عرصه‌ها به‌خصوص حضور مستقیم در دفاع مقدس و پشتیبانی‌های مادی و معنوی از رزمندگان و میهن اسلامی نقش اساسی داشت که به اختصار می‌توان به نقش دانش‌آموزان، دانشجویان، فرهنگیان، بانوان، اصناف، بازاریان،

پزشکان، پرستاران، کارگران و... اشاره کرد. مساجد، حوزه‌های علمیه، پایگاه‌های بسیج، ادارات، کارخانجات و... هرکدام به سهم خود در جهت پشتیبانی از رزمندگان نقش داشته‌اند.

اعزام صدها کاروان کمک‌های مردمی به جبهه‌ها در طول دفاع مقدس از استان قم و کمک‌های مالی و تدارکاتی و همچنین تأمین هزینهٔ سه روز جنگ توسط مردم قم و اسکان تعداد زیادی از مردم جنگ‌زده جنوب از جمله این پشتیبانی می‌توان اشاره کرد.

از جمله نهادهای دیگری که نقش به‌سزایی در جنگ و پشتیبانی رزمندگان داشت جهاد سازندگی بود که در ساخت راه‌ها، پل‌ها، خاکریزها و سنگرها همراه با مهندسی رزمی لشکرها در غالب گردان مهندسی رزمی ۱۹ حضرت معصومه (س)، یار و مددکار رزمندگان بود که در این راه مقدس ۵۸ نفر از جهادگران استان به فیض شهادت نائل شدند.

شکل۱۵ــ۴ــ نقش جهادسازندگی در هشت سال دفاع مقدس

پشتیبانی‌های دیگری که در افزایش روحیه رزمندگان تأثیر زیادی داشت توسط مردم به شکل‌های مختلف صورت می‌گرفت که عبارت‌اند از :

ـ راه‌پیمایی و اعلام حمایت از رزمندگان

ـ برپایی مجالس تجلیل از شهدا و تشییع باشکوه پیکر پاک و مطهر شهیدان

ـ تکریم و تجلیل از خانوادهٔ معظم ایثارگران و شهدا

ـ برپایی مجالس دعا و اهدای نذورات در جهت پیروزی و سلامت رزمندگان اسلام

ـ بدرقه و استقبال از رزمندگان اسلام

ـ نوشتن نامه به رزمندگان توسط دانش‌آموزان

ـ سرکشی به خانواده‌های رزمندگان.

در طول جنگ تحمیلی، هرگاه حزب بعث عراق در مقابل رزمندگان دلیر ایرانی شکست می‌خورد ناجوانمردانه جنگ را با حمله موشکی و هوایی به مناطق مسکونی می‌کشید و بارها به مناطق مسکونی از جمله شهر مقدس قم حمله کرد. شهر قم ۲۷ مرتبه به‌وسیله حملات هوایی و موشکی مورد حمله قرار گرفت. بیشتر این حملات طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۶۷ صورت گرفت. خونین‌ترین حمله در تاریخ ۶۵/۱۱/۱ توسط هواپیمای عراقی مناطقی از سه راه بازار، خیابان آیت‌الله طالقانی، کوچه جوادالائمه در خیابان ۱۹ دی و چند نقطه دیگر مورد حمله قرارگرفت که سبب شهادت حدود ۱۵۰ نفر و مجروحیت حدود ۳۰۰ نفر از مردم بی‌گناه شد. در مجموع بیش از ۳۰۰ نفر از هموطنان در بمباران هوایی و موشکی به شهادت رسیدند.

نقش دانش‌آموزان در دفاع مقدس: دانش‌آموزان در دفاع مقدس نقش اساسی داشتند. تقدیم بیش از ۳۶ هزار شهید دانش‌آموز نشان از حضور پررنگ و تأثیرگذار دانش‌آموزان در جنگ تحمیلی دارد. دانش‌آموزان استان قم نیز دوشادوش دیگر رزمندگان با شرکت فعال در جبهه‌ها و تقدیم نزدیک به ۹۰۰ نفر شهید و همچنین معلمان و فرهنگیان قم با تقدیم ۱۰۶ شهید برگ زرینی در تاریخ پرافتخار مردم قم ثبت کردند. دانش‌آموز بسیجی شهید حسین فهمیده از استان قم (سراجه) و دانش‌آموز شهید بهنام محمدی از خرمشهر به‌عنوان الگو و نمونه‌ای از رشادت‌ها و جانفشانی‌های دانش‌آموزان در دفاع مقدس‌اند. دانش‌آموزان عزیز بایستی با الگو قرار دادن شهدای دانش‌آموز ادامه‌دهندگان راه نورانی هم‌کلاسی‌های شهید خود باشند.

امام‌خمینی (ره) در خصوص شهید فهمیده فرمودند : رهبر ما آن طفل سیزده ساله‌ای است که با قلب کوچک خود که ارزشش از صدها زبان و قلم ما بزرگ‌تر است، با نارنجک خود را به زیر تانک دشمن انداخت و آن‌را منهدم و خود نیز شربت شهادت نوشید.

مقام معظم رهبری در خصوص شهید فهمیده فرمودند : شهید فهمیده حاصل تربیت صحیح اسلامی است.

شکل ۱۶ــ۴ــ گروه سرود مدرسه قطب راوندی ساعتی قبل از شهادت

سرداران و امیران شهید هشت سال دفاع مقدس قم: در بین سرداران شهید دفاع مقدس از قم می‌توان از : مهدی زین‌الدین، مجید زین‌الدین، اسماعیل صادقی، محمد بنیادی، اسماعیل دقایقی، جواد عابدی، علی‌اصغر امینی بیات، علی آخوندی، جعفر حیدریان، جواد دل‌آذر، سیدمحسن روحانی، علی‌اکبر نظری ثابت، سیدمحمد علوی، سیدمحمد میرقیصری، علی اسکندری، عباس حاجی‌زاده، مصطفی کلهری، محمدحسین کبیری، احمد کریمی، سرتیپ خلبان شهید عباس اکبری، شهید علی بیطرفان و شهید محمد حسن ترابیان نام برد.

شکل ۱۷ــ۴ــ فرماندهان و شهدای شاخص استان قم

شهدای گمنام : یکی از مکان‌هایی که مورد بازدید و زیارت مردم قم و زائران حرم مطهر حضرت معصومه (س) قرار می‌گیرد مرقد پاک و مطهر ۱۴ شهید گمنام در محل کوه خضر نبی (ع) است. این شهدا که در پایین کوه خضر به خاک سپرده شده‌اند یکی از میعادگاهها و زیارتگاههای مردم به‌شمار می‌رود که در هفته به‌خصوص شب‌های جمعه پذیرای تعداد زیادی از زائران و هم‌رزمان شهدا و مردم استان و دیگر مناطق کشور است.

شکل ۱۸ــ۴ــ گلزار شهدای امام‌زاده علی‌بن جعفر علیه‌السلام قم

شکل ۱۹ــ۴ــ مرقد مطهر شهدای گمنام استان در دامنهٔ کوه خضر نبی (ع)

فعالیت

فعالیت گروهی ۳ــ۴

۱ــ برای پاسداری از خون شهدای انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، چه کارهایی می‌توانیم انجام دهیم؟

۲ــ شما در پاسداری از خون شهدا چه کرده‌اید؟

فصل پنجم

توانمندی‌های استان

درس دوازدهم : توانمندی‌های استان در زمینهٔ زیارت و گردشگری

دانش‌آموزان عزیز، آیا می‌دانید استان قم دومین قطب زیارتی کشور بعد از استان خراسان رضوی است و در زمینهٔ زیارت و گردشگری توان بالقوهٔ بسیار بالایی دارد؟

استان قم به دلیل برخورداری از اماکن متبرکه‌ای چون حرم مطهر حضرت معصومه (س) و مسجد مقدس جمکران، جایگاه ویژه‌ای از نظر گردشگری مذهبی در سطح ملی و بین المللی دارد.

جاذبه‌های گردشگری استان قم به دو گروه جاذبه‌های گردشگری، فرهنگی ــ تاریخی و جاذبه‌های طبیعی دسته‌بندی می‌شود.

الف) جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی استان

جاذبه‌های گردشگری فرهنگی و تاریخی استان بسیار متنوع است که در ادامه با بعضی از آنها آشنا می‌شوید :

۱ــ آستانهٔ مقدسهٔ حضرت معصومه (س) : حضرت فاطمه معصومه (س)، دختر گرامی حضرت امام موسی بن جعفر(ع)، در اول ماه ذیقعدهٔ سال ۱۷۳ هجری قمری متولد شدند. ایشان پس از عزیمت امام رضا (ع) به ایران، به دیدار برادر گرامی خود شتافتند و در سال ۲۰۱ هجری قمری وارد ایران شدند تا به سوی خراسان حرکت کنند اما به علت بیماری، نزدیک شهر ساوه متوقف و در روز ۲۳ ربیع‌الاول همان سال به دعوت بزرگان قم وارد قم شدند و پس از ۱۷ روز در دهم ربیع‌الثانی سال ۲۰۱ هجری قمری در قم دار فانی را وداع گفتند.

بیشتر بدانیم

بنای معماری مرقد مطهّر حضرت فاطمه معصومه (س) در نیمهٔ دوم قرن دوم هجری قمری، در اطراف تربت پاک آن حضرت ایجاد شد. حرم مطهر آن حضرت در قرن دهم هجری توسط همسر شاه اسماعیل صفوی توسعه و گسترش یافت و سپس در سال ۱۳۵۷ هجری قمری، با نظارت و سرپرستی آیت اللّٰه بروجردی، حرم مطهر مرمت، بازسازی و تجدید بنا شد.

آستانهٔ مقدسهٔ حضرت معصومه (س) گنجینه‌ای نفیس از آثار هنری و معماری است و هر ساله شاهد زیارت بیش از ۱۲ میلیون زائر مشتاق از دورترین نقاط جهان و کشورمان است.

مجموعهٔ آستانهٔ مقدسه مرقد مطهر، گنبدها، ایوان‌ها (ایوان طلا و آینه)، مناره‌ها (مناره‌های ایوان آینه و صحن عتیق)، مساجد (بالاسر، طباطبایی و شهید مطهری) و رواق‌ها (بالاسر، دارالحفاظ، آینه و پیش‌رو) است.

(الف)

(ب)

شکل ۱ــ۵ــ تصاویری از حرم مطهر حضرت معصومه (س)

۲ــ بُقاع متبرکه : علاوه بر مرقد مطهر حضرت معصومه (س)، تعداد دیگری از فرزندان ائمهٔ معصومین و بزرگان در این استان مدفون‌اند. براساس آخرین اسناد موجود، تعداد ۹۲ بقعه در این استان شناسایی شده که در برخی از آنها بیش از یک امامزاده به خاک سپرده شده است؛ مانند : مجموعهٔ چهل اختران، امامزاده حمزه، امامزاده اسماعیل (معروف به سید سربخش)، امامزاده شاه احمد قاسم، امامزاده علی‌بن جعفر، شش امامزاده شاه سید علی، امامزاده معصومهٔ کهک، پنج امامزاده، جمکران، امامزاده هادی وشنوه و امامزاده نورعلی.

امامزاده معصومه کهک

امامزاده شاه حمزه

چهار امامزاده

پنج امامزاده جمکران

امامزاده خاکفرج

امامزاده سیدعلی

مقبره میرزای قمی و ذکریا ابن‌آدم

شاهزاده ابراهیم

امامزاده ابراهیم

امامزاده علی‌ابن‌جعفر

امامزاده موسی مبرقع و چهل اختران

شاهزاده احمد

امامزاده طیب و طاهر

امامزاده احمدبن قاسم

امامزاده جعفر

شکل ۲ــ۵ــ تصاویری از بقاع متبرکه

فعالیت

فعالیت گروهی ۱ــ۵

در شهر یا روستای محلّ زندگی شما بقاع متبرکه کدام‌اند؟ نام ببرید.

۳ــ بناهای قدیمی و تاریخی : بناهای تاریخی زیادی در استان وجود دارد که در اینجا با بعضی از آنها آشنا می‌شوید :

الف) مجموعهٔ بازار قم: بازار قم با قدمت حدود ۴۰۰ سال در مرکز شهر واقع شده و شامل دو راستهٔ بازار نو و کهنه با پوشش گنبدی و سرپوشیده است.

یکی از بناهای باشکوه در بازار قم، تیمچهٔ بازار است. این تیمچه در سمت شمال راستهٔ بازار نو، قرار دارد. این بنا از نظر وسعت، هنر معماری و تزیینات از جمله بناهای منحصر به فرد به‌شمار می‌رود که در دورهٔ قاجاریه ساخته شده است.

شکل ۳ــ۵ــ تیمچهٔ بازار قم

شکل ۴ــ۵ــ بازار قم

ب) آرامگاه‌ها

۱ــ مقابر گنبد سبز: این سه مقبره که جزء برج های آرامگاهی محسوب می‌شوند، از نظر هنر گچ بری از نمونه‌های منحصرند که متعلق به قرن ششم هجری قمری است. این سه مقبره در انتهای خیابان انقلاب (چهارمردان) قرار دارد.

شکل ۵ــ۵ــ مقابر گنبد سبز

بیشتر بدانیم

۲ــ قبرستان شیخان: این مکان که در میدان آستانه قرار دارد، محلّ دفن بزرگانی چون زکریا بن آدم و میرزای قمی است.

۳ــ آرامگاه علی‌بن بابویه: این آرامگاه روبه‌روی قبرستان شیخان قرار دارد.

۴ــ آرامگاه پروین اعتصامی: آرامگاه این شاعرهٔ پرآوازه در یکی از حجره‌های حرم مطهر حضرت معصومه (س) قرار دارد.

۵ــ آرامگاه شیخ فضل‌الله نوری: آرامگاه شیخ فضل الله نوری که از رهبران انقلاب مشروطه است، در یکی از حجره‌های صحن اتابکی حرم مطهر قرار دارد.

پ) مساجد

در استان قم مساجد بزرگی وجود دارد که مهم‌ترین آنها عبارت است از :

شکل ۶ــ۵ــ مسجد اعظم

۱ــ مسجد اعظم: این مسجد که در کنار آستانهٔ مقدسهٔ حضرت معصومه (س) قرار دارد به سعی و اهتمام حضرت آیت‌الله‌العظمی بروجردی ساخته شد. این مسجد به دلیل عظمت و بزرگی، «مسجد اعظم» نام گرفته است و از جمله مساجد سه ایوانی است.

۲ــ مسجد امام حسن عسگری (ع): این مسجد در ابتدای خیابان آستانه قرار دارد و بنای اولیهٔ آن را به زمان امام حسن عسگری (ع) منسوب می‌دارند.

۳ــ مسجد جامع قم: این مسجد در خیابان طالقانی قرار دارد و دارای گنبد بلند آجری با شکوه و دو ایوان بسیار بلند است.

۴ــ مسجد مقدس جمکران: این مسجد که به امر مستقیم امام زمان (عج) احداث شده در گذشته در فاصلهٔ ۶ کیلومتری شهر قم بوده ولی امروزه در حومهٔ شهر قم واقع شده و هر ساله پذیرای میلیون‌ها زائر از نقاط مختلف ایران و جهان است. هر ساله در ایام تولد حضرت صاحب الزمان (عج) مراسم با شکوهی در این مسجد برگزار می‌شود. این مسجد یکی از توان‌های بالقوهٔ گردشگری مذهبی استان قم محسوب می‌شود. علت شهرت پیدا کردن مسجد جمکران در چیست؟

شکل ۷ــ۵ــ مسجد جامع شهر قم

شکل ۸ــ۵ــ مسجد امام حسن عسکری (ع)

شکل ۹ــ۵ــ مسجد مقدس جمکران

بیشتر بدانیم

ت) مدرسه‌های علوم دینی: شهر قم از دیرباز محلّ تدریس علوم دینی و پایگاه فقاهت شیعه بوده است؛ از این‌رو مدارس فراوانی برای آموزش علوم دینی به طلاب در قم وجود دارد که مهم‌ترین آنها مدرسهٔ فیضیه، دارالشفاء، سبطیه (بیت النور)، رضویه، حجتیه، جهانگیر خان و ... است که در این میان، مدرسهٔ فیضیه از جهت تاریخی و انقلابی از اهمیت بیشتری برخوردار است.

شکل ۱۰ــ۵ــ مدرسهٔ علمیهٔ امام خمینی (ره)

شکل ۱۱ــ۵ــ مدرسهٔ علمیهٔ جهانگیر خان

ث) خانه‌های تاریخی: شامل خانهٔ حضرت امام خمینی (ره)، آیت الله بروجردی، ملا صدرا، حاج علی خان زند، حاج قلی خان و ... است.

شکل ۱۲ــ۵ــ منزل حضرت امام خمینی (ره)

شکل ۱۳ــ۵ــ خانهٔ ملاصدرا در کهک (دورهٔ صفویه)

ج) قلعه‌ها : مانند قلعهٔ قمرود، قلعهٔ مظفر آباد و قلعهٔ ملک آباد

چ) کاروان‌سراها : مانند کاروان‌سرای حوض سلطان، دیر گچین، پل دلاک و پاسنگان

ح) پل‌ها : مانند پل دلاک، حوض سلطان و طینوج

خ) آب انبارها : مانند آب انبار چهل اختران، صدر آباد، لب چال، راهجرد و کوه سفید

د) میل‌ها : مانند میل صفر علی و میل بابک

ذ) آتشکده‌ها و تپه‌های تاریخی: مانند آتشکدهٔ نویس در منطقهٔ خلجستان و تپهٔ تاریخی صرم، قلی‌درویش و قره تپهٔ قمرود که در درس دهم با آنها آشنا شدید.

ر) آثار دیگر: مانند مناره‌های میدان کهنه که قبلاً سر در مدرسهٔ علمیه غیاثیه بوده است و تک منار میدان کهنه که در خیابان آیت الله طالقانی (آذر) قرار دارد.

شکل ۱۴ــ۵ــ کاروان‌سرای محمدآباد کاج

شکل ۱۵ــ۵ــ قلعهٔ قمرود

شکل ۱۶ــ۵ــ مناره‌های میدان کهنه

شکل ۱۷ــ۵ــ پل تاریخی طینوج

شکل ۱۸ــ۵ــ میل علی‌آباد از آثار دورهٔ سلجوقی

شکل ۱۹ــ۵ــ آب انبار در نزدیک امامزاده سکینه خاتون

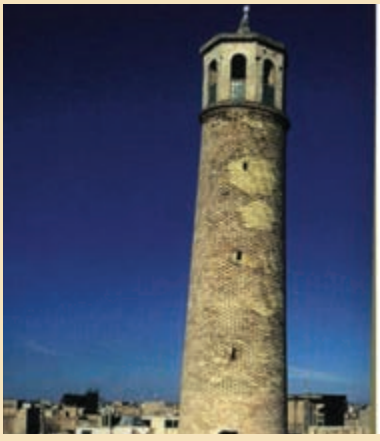

شکل ۲۰ــ۵ــ منارهٔ میدان کهنه

۴ــ موزهٔ آستانهٔ مقدسه : این موزه در سال ۱۳۱۴ افتتاح شد. بخش اعظم نفایس موزه شامل قرآن‌های نفیس خطی، کاشی‌های محراب و مرقد، تابلوهای نقاشی و مینیاتور، ظروف شیشه‌ای و سفالی، انواع هنر خاتم و سکه‌های ضرب شدهٔ دوران اسلامی است.

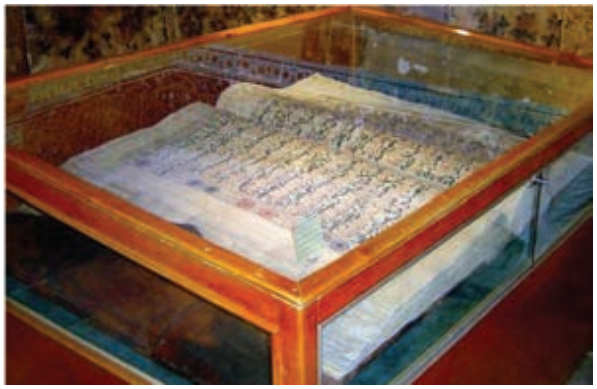

الف ــ موزهٔ آستانهٔ مقدسهٔ حضرت معصومه (س)

ب ــ تصویری از موزه طبیعی

شکل ۲۱ــ۵ــ تصاویری از موزه‌های قم

فعالیت

فعالیت گروهی ۲ــ۵

۱ــ در مورد هر یک از جاذبه‌های گردشگری ذکر شده با کمک دبیر خود عکس، فیلم و مطلب تهیه کرده، در کلاس ارائه کنید.

۲ــ در صورت امکان، با کمک دبیر خود از جاذبه‌های گردشگری شهر قم ــ که در درس به آنها اشاره شده است ــ بازدید کرده، گزارش تهیه کنید.

۳ــ با کمک دبیر خود، محلّ کاروان‌سراهای دیر گچین و پاسنگان را در نقشهٔ استان مشخص کنید.

۴ــ با تحقیق و جست‌وجو در استان قم (به‌خصوص شهر قم)، در مورد تصاویر صفحهٔ بعد مطالبی را تهیه و در کلاس ارائه کنید.

الف

ب

پ

ت

ث

ج

چ

ب) جاذبه‌های طبیعی استان

در استان قم جاذبه‌های گردشگری طبیعی متنوعی وجود دارد؛ مانند دریاچهٔ نمک، دریاچهٔ حوض سلطان، منطقهٔ ییلاقی کهک و خلجستان و منطقهٔ پلنگ دره که در این مبحث به اختصار به آنها پرداخته می‌شود.

۱ــ دریاچهٔ نمک : این دریاچه بین سه استان قم، اصفهان و سمنان قرار گرفته است. در سطح این دریاچه، نمک‌های پف کرده شکل‌های هندسی زیبایی را به‌وجود آورده که به «پلی‌گون» معروف است و هنگام طلوع و غروب خورشید مناظر دیدنی و زیبایی را به‌وجود می‌آورد. هم‌چنین، هنگام وزش باد توده‌های بزرگ ماسه، مانند امواج دریا به حرکت در می‌آیند و تپه ماهورهای موقتی تشکیل می‌دهند. ارتفاع برخی از این تپه‌ها به ۴۰ متر و طول برخی از آنها به چند کیلومتر می‌رسد. دریاچهٔ نمک می‌تواند مقصد بسیاری از گردشگران طبیعت باشد.

شکل ۲۲ــ۵ــ منظره‌ای از دریاچهٔ نمک (در انتهای عکس کوه سرگردان مشاهده می‌شود).

شکل ۲۳ــ۵ــ چشم‌اندازی از دریاچهٔ حوض سلطان

۲ــ دریاچهٔ حوض سلطان : شامل دو چالهٔ جدا از هم به نام حوض سلطان و حوض مُره است. دریاچهٔ حوض سلطان با طبیعت زیبای خود، مناظر بدیعی را برای بازدیدکنندگان خلق می‌کند. علفزارهای اطراف دریاچهٔ حوض سلطان در گذشته شکارگاه مخصوص سلاطین و حاکمان بوده است.

۳ــ منطقهٔ ییلاقی کهک : شهر کهک با روستاهای اطراف آن، مانند فردو، وشنوه و کرمجگان و خاوه، یکی از مناطق زیبای ییلاقی استان قم محسوب می‌شود. وجود باغ‌های زیبا، آب و هوای معتدل و وجود چشم‌اندازهای بسیار زیبا سبب جذب گردشگران داخلی و خارجی به این منطقهٔ زیبا می‌شود.

شکل ۲۴ــ۵ــ نقشهٔ منطقهٔ ییلاقی کهک

شکل ۲۵ــ۵ــ منطقهٔ زیبای درباغ در بخش کهک

۴ــ منطقهٔ ییلاقی خلجستان : این منطقه با داشتن آب و هوای معتدل و وجود روستاهای بسیار زیبا مانند قاهان و ونان یکی از مناطق زیبای ییلاقی استان قم است. وجود باغ‌های زیبا، کوه‌های مرتفع و قرار گرفتن در مسیر راه قم به ساوه و قم به تفرش سبب شده تا گردشگران بسیاری از این منطقه دیدن کنند.

شکل ۲۶ــ۵ــ نقشهٔ منطقهٔ ییلاقی خلجستان

شکل ۲۷ــ۵ــ منطقهٔ ییلاقی خلجستان

آیا می‌دانید

به منظور استفاده از ظرفیت‌های گردشگری طبیعی، تاریخی و زیارتی استان، دو منطقهٔ جمکران و خلجستان به عنوان منطقه‌های نمونهٔ گردشگری انتخاب شده‌اند؟

فعالیت

فعالیت گروهی ۳ــ۵

با توجه به ویژگی‌های جغرافیایی و فرهنگی استان قم برای توسعهٔ صنعت گردشگری در این استان، چه راهکارهایی را پیشنهاد می‌کنید؟

درس سیزدهم : توانمندی‌های اقتصادی ، علمی و فرهنگی استان

به دلیل شرایط مناسب جغرافیایی، استان قم، توانمندی‌های زیادی در زمینه‌های کشاورزی، صنعت و معدن، تجارت و بازرگانی، علم و دانش و راه‌های ارتباطی دارد. در این درس با برخی از توانمندی‌های استان قم آشنا می‌شوید.

۱ــ کشاورزی

آیا می‌دانید که استان قم دارای قابلیت‌ها و توانمندی‌های زیادی در زمینهٔ فعالیت‌های کشاورزی است؟ در این قسمت به چند مورد از آنها اشاره می‌شود :

- **توانمندی استان در بخش کشاورزی**

ــ قرار گرفتن در گذرگاه مرکزی کشور

ــ طولانی بودن دورهٔ گرما و امکان دو بارکشت در سال

ــ ظرفیت‌سازی مناسب در مجتمع‌های دامداری و نواحی صنعتی و دهکده‌های گلخانه‌ای

ــ برخورداری از توانایی تولید و مبادلهٔ دام و فراورده‌های دام و طیور و تمایل به سرمایه‌گذاری در بخش دام

توانمندی‌های استان قم در زمینهٔ کشاورزی را می‌توان در سه بخش مطالعه کرد :

(الف) زراعت، (ب) باغداری و (پ) دامپروری.

الف) زراعت : به جدول ۱ــ۵ نگاه کنید. مهم‌ترین محصولات زراعی استان قم شامل گندم، جو، پنبه، گیاهان جالیزی، گیاهان علوفه‌ای، دانه‌های روغنی، حبوبات و سبزیجات است.

برای مطالعه

جدول ۱ــ۵ــ سطح زیر کشت و مقدار تولید محصولات زراعی استان قم در سال زراعی ۱۳۸۶

نام محصول	تولید بر حسب تن
گندم	۶۲۲۰۵
جو	۷۵۷۱۸
یونجه	۶۲۲۰۲
پنبه	۱۰۰۰۸

ب) باغداری : باغداری در استان قم به تبعیت از تنوع شرایط آب و هوایی، دو چهرهٔ کاملاً متفاوت دارد. در نواحی کوهستانی و کوهپایه‌ای جنوب و غرب استان غالب باغ‌ها را میوه‌های هسته‌دار مانند زردآلو، آلبالو و گیلاس و میوه‌های دانه‌دار مانند سیب و به و میوه‌های گوناگون مغزدار مانند گردو، بادام و فندق تشکیل می‌دهد که عمدتاً به‌صورت پراکنده در اراضی دامنه‌ای و حاشیهٔ رودخانه‌ها و آبراهه‌ها استقرار یافته‌اند (شکل ۲۸ــ۵).

در دشت‌های استان به‌خصوص در دشت قم، قمرود و قنوات غالب باغ‌ها را انار، انگور، انجیر و در چند سال اخیر پسته تشکیل می‌دهد.

در سال‌های اخیر، با همت تعدادی از سرمایه‌گذاران بخش خصوصی و حمایت دولت، استان قم به عنوان یکی از بزرگ‌ترین مراکز و پایگاه‌های تکثیر، رشد و توزیع گونه‌های مختلف زیتون در کشور انتخاب شده است و یکی از استان‌های تولید کنندهٔ زیتون در کشور است.

گفتنی‌است نزدیک بودن به بازارهای عمدهٔ مصرف، زمینه‌هایی برای توسعهٔ کشت‌های گلخانه‌ای در استان فراهم کرده است؛ به‌گونه‌ای که یک مجتمع بزرگ گلخانه‌ای در نزدیکی شهر دستجرد احداث شده است.

برای مطالعه

جدول ۲ــ۵ــ تولید محصولات عمدهٔ باغی استان قم در سال زراعی ۱۳۸۶

نام محصول	تولید بر حسب تن	نام محصول	تولید بر حسب تن
انار	۴۹۲۰۰	پسته	۹۰۰
گیلاس	۹۳۷۵	گردو	۳۶۶۰

شکل ۲۸ــ۵ــ باغ‌های میوه (گیلاس) در جنوب استان

پ) دام‌پروری : وجود دو شهرک بزرگ دام و لبن در استان و موقعیت مناسب جغرافیایی و نزدیک بودن به بازارهای مصرف عمدهٔ کشور، زمینهٔ ایجاد بازار گستردهٔ خرید و فروش دام و نیز تولید دام و طیور و فراورده های آن در استان فراهم شده است. درسال ۱۳۸۶ میزان تولیدات شیلات استان بیش از ۵۸۵ تن بوده است.

برای مطالعه

جدول ۳ــ۵ــ تولیدات دام و طیور مازاد استان در سال ۱۳۸۶

نوع تولیدات	میزان تولید بر حسب تن	درصد تولید کشور
گوشت قرمز	۲۸۳۴۶	۳/۳
گوشت مرغ	۳۷۰۰۰	۲/۷
تخم مرغ	۵۲۰۰۰	۷/۱
شیر خام	۲۰۲۷۵۰	۲/۹
عسل	۱۵۷	ــ

شکل ۲۹ــ۵ــ تولید ماهی خاویار در استان

● محدودیت‌های کشاورزی استان

با وجود توانمندی‌های فراوان کشاورزی در استان البته در این راه تنگناها و مشکلاتی نیز در توسعهٔ فعالیت‌های کشاورزی وجود دارد؛ از جمله :

ــ محدودیت منابع آب از لحاظ کمی و کیفی و پایین رفتن سطح سفره‌های آب زیرزمینی و کاهش منابع آب‌های سطحی

ــ تخریب و تبدیل زمین‌های کشاورزی به کاربری‌های غیر کشاورزی به‌ویژه در حومهٔ شهرها

ــ گسترش شوری خاک

ــ محدودیت‌های ناشی از شرایط آب و هوایی.

فعالیت

فعالیت گروهی ۴ــ۵

برای کاهش محدودیت‌های کشاورزی در استان قم، چه راهکارهایی را پیشنهاد می‌کنید؟

۲ــ صنعت و معدن

استان قم در زمینهٔ صنعت و معدن توانمندی‌های قابل ملاحظه‌ای دارد. در اینجا به بعضی از توانمندی‌های استان در بخش صنعت و معدن اشاره می‌شود.

الف) توانمندی‌های استان در بخش صنعت

۱ــ وجود ذخایر عظیم معدنی مانند منگنز، گچ، نمک، آهک و سنگ‌های ساختمانی و وجود دو دریاچهٔ مهم نمک و حوض سلطان

۲ــ نزدیک بودن به بازارهای بزرگ مصرف (تهران، اصفهان، کرج و اراک)

۳ــ استقرار استان قم در مسیر راه‌های اصلی ارتباطی کشور

۴ــ خارج بودن استان قم از شعاع ممنوعیت سرمایه‌گذاری تهران و مناسب بودن آنجا برای ایجاد شهرک‌های صنعتی

۵ــ وجود نیروگاه سیکل ترکیبی، منطقهٔ ویژه اقتصادی سلفچگان و نزدیکی به فرودگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

۶ــ مطرح بودن استان قم به عنوان یکی از مراکز مهم خرید و فروش و توزیع دام در کشور و سرمایه‌گذاری در زمینهٔ صنعت بسته‌بندی گوشت قرمز و سفید

۷ــ تمرکز صنایع چاپ و نشر در استان قم (رتبهٔ دوم در کشور بعد از تهران)

۸ــ وجود شهرک‌های صنعتی فعال شکوهیه، سلفچگان و محمود آباد.

استان قم در زمینهٔ رشد و توسعهٔ تأسیسات اتمی، استان توانمندی است. تأسیسات جدید اتمی ایران در جنوب استان قم قرار دارد که با نام «فردو» مشهور است.

پراکندگی جغرافیایی صنایع استان : اغلب کارگاه‌های صنعتی استان در مسیر جادهٔ قدیم قم به کاشان، قم به اصفهان و اراک، قم به تهران، و شهرک‌های صنعتی فعال استقرار یافته‌اند. عمدهٔ این کارگاه‌ها در زمینه‌های صنایع کانی‌های غیرفلزی (واحدهای کوره‌های آجرپزی، گچ پزی، آهک‌پزی و سنگ‌بری‌ها)، صنایع شیمیایی، نساجی، غذایی و فلزی فعالیت دارند. استان قم یکی از مراکز مهم تولید کفش‌های ماشینی است.

ب) توانمندی‌های استان در بخش معدن

در استان قم، ۱۴ مادهٔ معدنی قابل استخراج است که هم‌اکنون از ۷۷ معدن شناخته شدهٔ آن، تعداد ۵۸ معدن فعال است و عملیات استخراج و فراوری در آنها صورت می‌گیرد. معادن استان را می‌توان به دو گروه زیر دسته‌بندی و روی آن مطالعه کرد :

۱ــ معادن فلزی؛ مانند : سرب، روی، مس و منگنز (و نارج)

۲ــ معادن غیرفلزی، مانند : نمک (خوراکی و صنعتی)، کائولن (خاک چینی)، منابع نفت (روستای البرز)، منابع گاز (سراجه) و مصالح ساختمانی شامل سنگ‌های تزیینی، سنگ گچ، سنگ آهک، گرانیت، شن و ماسه.

بیشتر بدانیم

معادن دریاچهٔ نمک قم و حوض سلطان : دریاچهٔ نمک قم به عنوان منبع عظیم و سرشار انواع املاح معدنی طیّ سالیان اخیر مورد توجه و مطالعه قرار گرفته است. نتایج طرح مطالعه، بیانگر وجود ۲۰ میلیون تن منیزیم در دریاچه است که کاربردی مؤثر در صنایع نسوز دارد. علاوه بر منیزیم از شورابه‌ها حدود ۱۲ کانی می‌توان به‌دست آورد، که کاربردهای متنوعی در صنایع گوناگون نظیر کودهای شیمیایی، کاغذ، عایق‌کاری لوله، ضد یخ و ... دارند.

در دریاچهٔ حوض سلطان نیز انواع نمک‌های خوراکی و صنعتی وجود دارد که هم‌اکنون استخراج می‌شود.

شکل ۳۰ــ۵ــ استخراج نمک از دریاچهٔ حوض سلطان

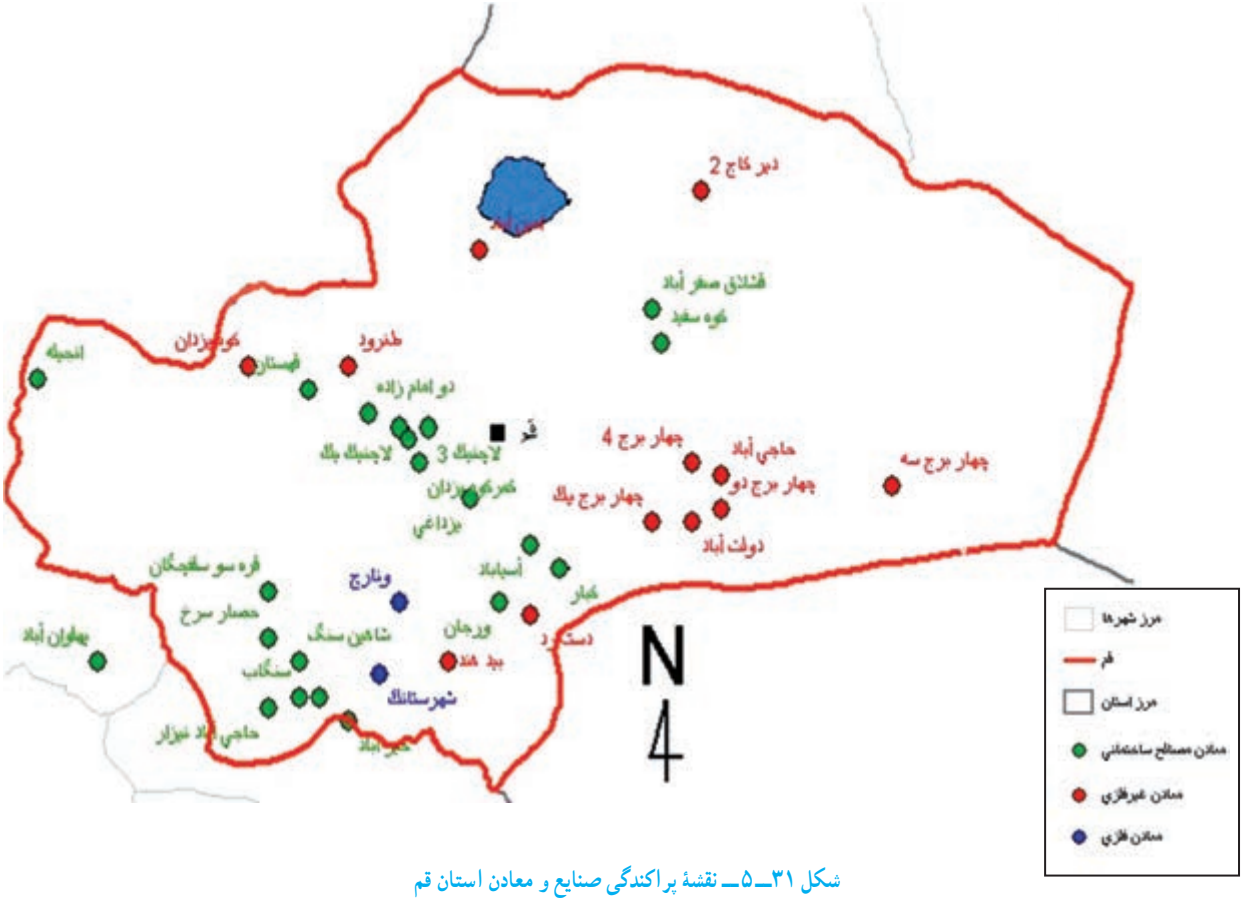

شکل ۳۱ــ۵ــ نقشهٔ پراکندگی صنایع و معادن استان قم

فعالیت

فعالیت گروهی ۵ــ۵

با توجه به شکل ۳۱ــ۵، چه عواملی در پراکندگی جغرافیایی صنایع استان قم نقش دارد؟

۳ــ توانمندی‌های استان در بخش بازرگانی

قرار گرفتن استان در مسیر ۱۷ استان کشور و دسترسی به راه‌های اصلی مواصلاتی کشور، وجود منطقهٔ ویژهٔ اقتصادی سلفچگان و پتانسیل جذب سرمایه‌ای داخلی و خارجی، برخورداری از صنعت فرش دستباف (به‌خصوص فرش ابریشم) و سایر صنایع دستی، توانایی تولید محصولات دام و طیور، محصولات گلخانه‌ای، دانه‌های روغنی، انار، توان بالای تولید و صدور نرم‌افزارهای اسلامی و فرهنگی شرایط بسیار مناسبی را برای رشد فعالیت‌های بازرگانی در استان قم فراهم آورده است که در صورت تکمیل زیربناهای بازرگانی نوین در استان، می‌توان استان قم را به یک قطب بازرگانی در قلب کشور تبدیل کرد.

بیشتر بدانیم

منطقهٔ ویژهٔ اقتصادی سلفچگان

به شکل ۳۲ــ۵ توجه کنید. منطقهٔ ویژه اقتصادی سلفچگان در محدوده‌ای به وسعت ۲۰۰۰ هکتار در ۳۰ کیلومتری شهر قم و در چهارراه جاده‌های ترانزیت، در مرکز ایران واقع شده است. این منطقه به‌عنوان مهم‌ترین و نزدیک‌ترین منطقهٔ ویژهٔ اقتصادی به مرکز سیاسی ــ اقتصادی کشور، واقع در مسیر راه‌آهن سراسری و بزرگراه‌های

شکل ۳۲ــ۵ــ نقشهٔ موقعیت جغرافیایی منطقهٔ ویژهٔ اقتصادی سلفچگان در ایران و منطقه

اصلی شمال، جنوب، شرق و غرب ایران بوده و جهت برقراری ارتباط با اروپا، کشورهای آسیای میانه و خلیج فارس به‌منظور تولید، صادرات و ترانزیت کالا، موقعیتی ممتاز و منحصر به فرد دارد و می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در اقتصاد کلان کشور ایفا کند؛ این منطقه به علل زیر نسبت به سایر مناطق ویژهٔ اقتصادی برتری دارد :

۱ــ نزدیکی به مراکز سیاسی، اقتصادی و تجاری کشور مانند تهران، قم، اصفهان و اراک

۲ــ اتصال به بزرگراه‌های اصلی کشور و راه آهن سراسری و دسترسی به فرودگاه‌های بین‌المللی

۳ــ وجود انرژی، نیروی انسانی و خدمات ارزان با توجه به نزدیک بودن به نیروگاه سیکل ترکیبی قم و شهرک‌های صنعتی هم‌جوار

۴ــ برخورداری ازامتیازات جغرافیایی ویژهٔ کشور و استقرار در چهار راه تجاری ایران با کشورهای آسیای‌میانه و خلیج فارس.

شکل ۳۳ــ۵ــ منطقهٔ ویژهٔ اقتصادی سلفچگان قم

۴ــ توانمندی‌های استان قم در بخش علم و فرهنگ

استان قم در بخش علم و فرهنگ بسیار توانمند است. این توانمندی‌ها را می‌توان به چهار گروه دسته‌بندی کرد :

الف) نهادها و مراکز علمی ــ فرهنگی حوزوی : استان قم به دلیل وجود حرم مطهر کریمهٔ اهل‌بیت حضرت فاطمه معصومه(س) و وجود مرکز روحانیت و پایگاه انقلاب اسلامی و قرار گرفتن در یک منطقهٔ مذهبی، تجاری و ارتباطی از موقعیت ویژه‌ای برخوردار است.

احیا و توسعهٔ حوزهٔ علمیهٔ قم در قرن ۱۴ هجری قمری توسط آیت اللّٰه حائری یزدی (ره) موجب جذب علما، فضلا و طلاب از سراسر کشور و سایر کشورهای اسلامی به قم شده، اندک‌اندک به مرکز علمی جهان تشیع تبدیل شد.

در حال حاضر، مراکز و نهادهای متعدد سیاسی، علمی و فرهنگی با کارکرد ملی و فراملی در استان به فعالیت اشتغال دارند که برای نمونه به اسامی تعدادی از آنها در زیر اشاره می‌شود :

دبیرخانهٔ مجلس خبرگان، مرکزیت مدیریت حوزه‌های علمیهٔ کشور، صدها مدرسه و حوزهٔ کوچک و بزرگ تدریس و تتبع علوم

اسلامی در رشته‌ها و سطوح گوناگون برای طلاب ایرانی و خارجی (از ۸۰ کشور جهان)، دفتر تبلیغات اسلامی، جامعهٔ مدرسین حوزهٔ علمیهٔ قم، مرکز جهانی علوم اسلامی، مرکز مدیریت مدارس خارج از کشور، مرکز تحقیقات رایانه‌ای علوم اسلامی، کتاب‌خانهٔ بزرگ آیت اللّٰه مرعشی نجفی (ره)، دانشکده و مرکز بررسی‌های عقیدتی ــ سیاسی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، دارالحدیث، دانشکدهٔ علوم قرآنی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، مرکز رادیو معارف و ....

ــ ***مدرسهٔ فیضیه :*** مدرسهٔ فیضیه یکی از پرآوازه‌ترین حوزه‌های علوم دینی در جهان اسلام است. این مدرسه از نیمهٔ اول قرن سیزدهم هجری جایگزین بنای «مدرسهٔ آستانه» شده و به اعتبار متون معتبر تاریخی از اواسط قرن ششم هجری قمری وجود داشته است. این مدرسه دارای چهار ایوان بوده و در دو طبقه با ۴۰ حجرهٔ تحتانی متعلق به عصر قاجار و ۴۰ حجرهٔ فوقانی متعلق به قرن چهاردهم هجری قمری است که با هدایت حضرت آیت اللّٰه حائری یزدی (ره) برفراز حجره‌های پیشین در گرداگرد حیاط مرکزی بنا شد. قدیمی‌ترین بخش مدرسه، ایوان جنوبی آن است که مزین به کاشی‌کاری‌های زیبای معرق است. این ایوان طرف قبله و متصل به حرم مطهر است و سر در صحن عتیق حضرت فاطمه معصومه (س) از طرف فیضیه محسوب می‌شود. مدرسهٔ فیضیه در شکل‌گیری و پیروزی انقلاب اسلامی نقش مهمی داشته است.

شکل ۳۴ــ۵ــ مدرسهٔ فیضیهٔ قم

بیشتر بدانیم

ب) مراکز دانشگاهی : شهر قم دارای مراکز دانشگاهی متنوعی است که در رشته‌های مختلف از سراسر کشور هر ساله تعداد زیادی دانشجو می‌پذیرد.

مهم‌ترین مراکز دانشگاهی استان قم عبارت‌اند از : دانشگاه پردیس قم، دانشگاه مفید، دانشگاه قم، دانشگاه علمی ــ کاربردی، دانشگاه پیام نور واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، دانشگاه علوم پزشکی قم و دانشگاه حضرت معصومه (س).

شکل ۳۵ــ۵ــ دانشگاه قم

پ) کتابخانه‌ها : در حال حاضر، در شهر قم کتابخانه‌های بزرگ و مهمی مانند کتابخانهٔ آیت‌اللّٰه مرعشی نجفی، کتابخانه دفتر تبلیغات اسلامی حوزهٔ علمیهٔ قم، کتابخانهٔ مدرسهٔ فیضیه، کتابخانهٔ مسجد اعظم، وجود دارد که در این میان، کتابخانهٔ آیت اللّٰه مرعشی نجفی (ره) دارای اهمیت جهانی است.

کتابخانهٔ آیت اللّٰه مرعشی نجفی: این کتابخانه، یکی از غنی‌ترین کتابخانه‌های جهان تشیع است که با همت آیت اللّٰه مرعشی نجفی (ره) تأسیس شد. این کتابخانه دارای گنجینه‌ای با ارزش از نسخه‌های خطی نفیس بالغ بر ۶۵۰۰۰ عنوان است که بسیاری از آنها در جهان همتا ندارند و غالباً توسط دانشمندان مسلمان در سده‌های سوم و چهارم (بیش از هزار سال پیش) به زبان‌های مختلف نوشته شده‌اند و هم‌چنین، نزدیک به یک میلیون جلد کتاب‌های چاپی دارد. این کتابخانه نخستین کتابخانهٔ کشور از نظر نسخه‌های خطی و سومین کتابخانهٔ جهان اسلام به‌شمار می‌رود.

شکل ۳۶ــ۵ــ کتابخانهٔ آیت اللّٰه مرعشی نجفی

ت) چاپخانه‌ها و نشریات محلی : شهر قم به واسطهٔ وجود مراکز و مدارس علوم دینی و دانشگاهی، در زمینهٔ چاپ کتب مختلف به‌خصوص کتاب‌های مذهبی فعالیت وسیعی دارد، به‌گونه‌ای که در سطح کشور در رتبهٔ دوم چاپ و نشر قرار گرفته است.

در حال حاضر، حدود ۱۱۵ چاپخانه در این شهر فعالیت دارند و برای توسعهٔ هرچه بیشتر این صنعت در قم، طرح ساخت شهرک چاپ و نشر مدّ نظر قرار گرفته است.

در استان قم حدود ۱۱۰ نشریه شامل روزنامه، هفته‌نامه، ماه‌نامه، فصل‌نامه و گاه‌نامه به چاپ می‌رسد و بیشتر این نشریات تخصصی‌اند و در زمینه‌های فقهی، کلامی، قرآنی و پژوهشی منتشر می‌شوند. تقریباً شش تا از نشریه‌ها به زبان عربی و بقیه، به زبان فارسی‌اند.

ث) صدا و سیما : شهر مقدس قم به سبب آنکه مرکز معنوی جهان تشیع و خاستگاه انقلاب اسلامی ایران محسوب می‌شود و نیز به برکت بارگاه ملکوتی کریمهٔ اهل‌بیت (س) و مسجد مقدس جمکران از جایگاه ممتاز معنوی و فرهنگی برخوردار است. از این‌رو صدا و سیمای مرکز قم باید در شأن این شهر مقدس باشد. نقش صدا و سیمای مرکز قم به مراتب فراتر از یک شبکهٔ استانی است. در مرکز قم علاوه بر برنامه‌سازی برای بیش از یک میلیون و چهل هزار نفر جمعیت استان قم از چشمهٔ جوشان اهل‌بیت (ع) در این شهر به نفع شبکه‌های ملی و فراملی استفاده کرده و برنامه‌های مورد نیاز صدا و سیما را در حوزهٔ معارف دینی تولید می‌کند. این ویژگی صدا و سیمای مرکز قم، ویژگی منحصر به‌فردی است و هیچ‌یک از مراکز صدا و سیما این شرایط خاص را ندارد. رادیو سراسری معارف از این استان پخش می‌شود.

شکل ۳۷ــ۵ــ صدا و سیمای مرکز قم

راه‌های ارتباطی

استان قم از نظر موقعیت جغرافیایی در یک منطقهٔ حساس کشور واقع شده است و به همین علت، راه‌های ارتباطی آن از اهمیت زیادی برخوردار است؛ زیرا از یک سو، رابط بین استان‌های صنعتی کشور به پایتخت و از سوی دیگر، رابط کلیهٔ استان‌های جنوبی، جنوب شرقی و جنوب غربی کشور با مرکز کشور است.

اهمیت راه‌های ارتباطی در استان، محدود به زمان حاضر نمی‌شود. راه‌های ارتباطی منطقه از گذشته به علت اینکه در مسیر راه ابریشم قرار گرفته بود، دارای اهمیت خاصی بوده که آثار باقی‌مانده از گذشته، نشان‌دهندهٔ این اهمیت است.

به شکل‌های ۳۸ــ۵ و ۳۲ــ۵ نگاه کنید. استان قم دارای هشت راه اصلی مواصلاتی، سه خطّ آهن به شهرها و استان‌های مجاور است که از جمله آنها می‌توان راه‌های زیر را نام برد.

۱ــ بزرگراه قم ــ تهران، ۲ــ جاده قدیم قم ــ تهران، ۳ــ آزاد راه قم، سلفچگان و اراک، ۴ــ جاده قم ــ اصفهان، ۵ــ جاده قم ــ کاشان، ۶ــ بزرگراه قم ــ کاشان، ۷ــ جاده قم، جعفریه، ساوه، ۸ــ جاده قم، گرمسار (درحال احداث)، ۹ــ خط آهن قم ــ تهران (دو مسیر)، ۱۰ــ خط آهن قم، اراک، اهواز، ۱۱ــ خط آهن قم، کاشان، کرمان، بندرعباس.

بیشتر بدانیم

جدول ۴ــ۵ــ طول راه‌ها در حوزه استحفاظی استان قم در سال ۱۳۸۶ (به کیلومتر)

راه‌های بین شهری					راه‌های روستایی		جمع	راه‌آهن	جمع کل راه‌ها
آزاد راه	بزرگراه	راه اصلی	راه فرعی	جمع	شوسه	آسفالت			
۱۳۵	۱۲۶	۹۵	۲۳۷	۵۹۳	۵۲	۶۰۶	۶۵۸	۲۳۵	۱۴۸۶

فعالیت

فعالیت گروهی ۶ــ۵

۱ــ به‌نظر شما استان قم بیشتر در کدام زمینه توانمندی دارد؟

۲ــ توانمندی‌های استان قم را در بخش کشاورزی و صنعت بنویسید.

۳ــ اهمیت دو دریاچه نمک و حوض سلطان چیست؟

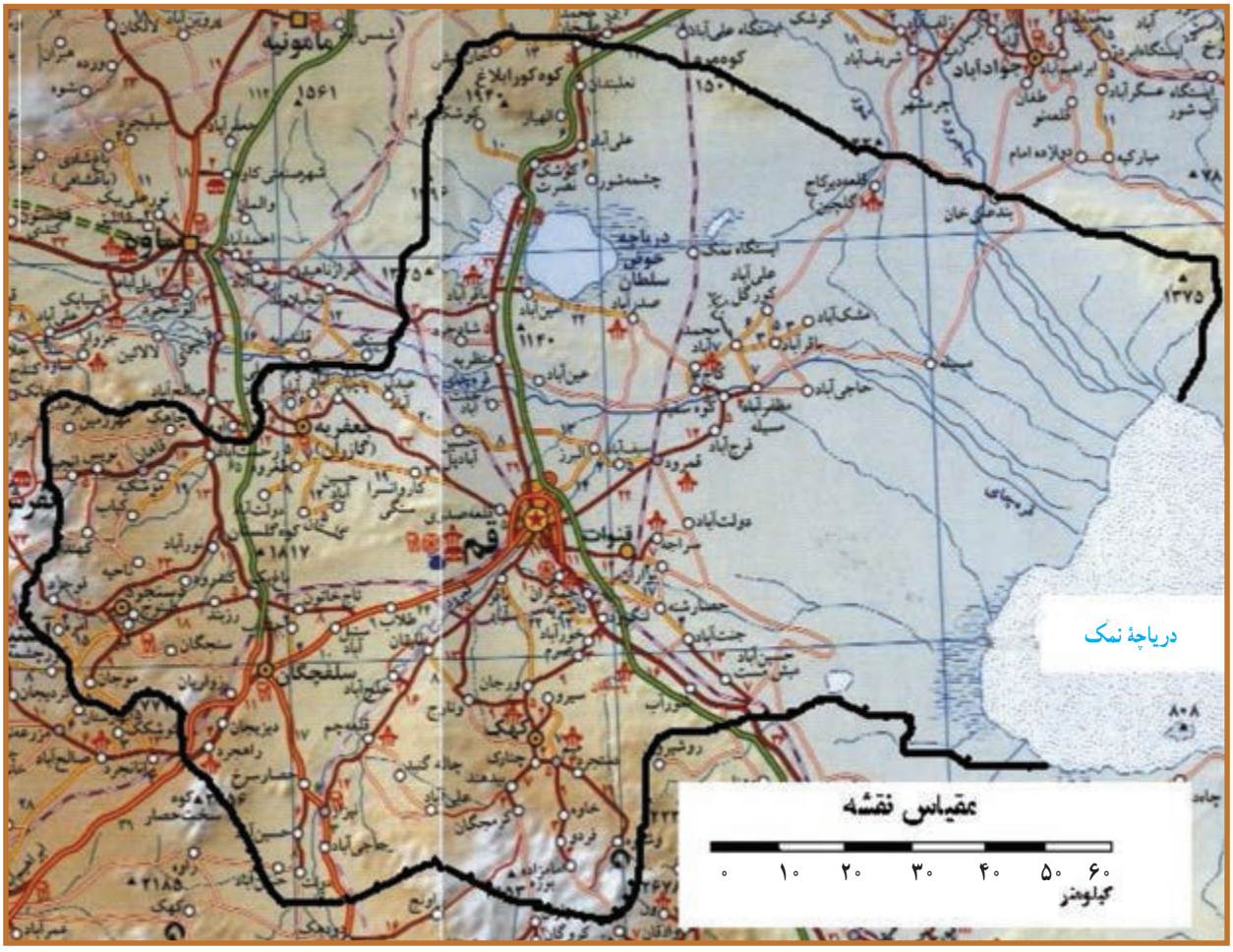

شکل ۳۸ــ۵ــ نقشهٔ راه‌های استان قم

فصل ششم

شکوفایی استان

پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

درس چهاردهم : دستاوردهای انقلاب‌اسلامی در استان

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ یک رویداد سیاسی، مذهبی و موهبتی الهی بود که تحولی عظیم در تمام عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایجاد کرد. هم‌چنین، دستاوردهای عظیمی برای ملت شهید پرور ایران به همراه داشت. در این میان، استان قم به عنوان کانون و خاستگاه انقلاب اسلامی، از آن دستاوردها بی‌بهره نبود.

در این درس با گوشه‌ای از فعالیت‌های صنعتی، عمرانی، آموزشی و فرهنگی انجام گرفته پس از انقلاب شکوهمند اسلامی ایران در استان آشنا می‌شوید.

فعالیت‌های صنعتی و معدنی

استقرار صنعت در هر منطقه‌ای می‌تواند موجب توسعهٔ اقتصادی آن شود ولی متأسفانه در اوایل پیروزی انقلاب اسلامی، بخش صنعت و معدن استان قم رونق چندانی نداشت. در حدود ۲۰۰ واحد صنعتی در قالب صنایع کوچک و متوسط به طور پراکنده در بافت و کلیهٔ مسیرهای خروجی شهر مقدس قم، مشغول فعالیت بودند که بزرگ‌ترین این واحدها، کارخانه ایران مرینوس، نخ استرچ، قلم‌مو سازی، شهپر ممتاز (تولید کفش)، کارتن کار، پشم‌ریسی، کوره‌های پخت آجر و گچ و آهک بود. هم‌چنین، در بخش معدن نیز کم‌تر از ۱۰ واحد معدنی مانند منگنز روستای ونارج، نرداغی، یزدان، کوشک نصرت و ... فعالیت داشتند. خوشبختانه، پس از انقلاب بخش صنعت و معدن استان به ویژه پس از ارتقای شهرستان قم به استان، با سرعت قابل ملاحظه‌ای رشد کرد و در این مدت، شهرک‌های صنعت شکوهیه، محمودآباد، سلفچگان، منطقهٔ ویژهٔ اقتصادی سلفچگان و ۱۲ تشکل صنعتی و صنفی مانند خانهٔ صنعت و معدن، انجمن‌های تخصصی، صنایع همگن غذایی، صنایع همگن گرانول‌سازی، صنایع شیمیایی، صنایع فلزی و ریخته‌گری، صنایع کفش، صنایع پلاستیک، صنایع سنگ، صنایع سنگ کوبان و معادن تشکیل شدند.

یادآوری می‌شود علاوه بر شهرک‌های صنعتی و تشکل‌های صنفی ایجاد شده، هم اکنون تعدادی شهرک صنعتی دیگر مانند نمونه، گنجینه، چاپ و نشر و قنوات در حال احداث یا طراحی و مطالعه‌اند.

هم‌چنین، تعدادی ناحیهٔ صنعتی در نواحی مستعد استان مانند طغرود، سیرو، خورآباد، دستجرد در مرحلهٔ تولید یا بهره‌برداری قرار دارند. شکل ۱ــ۶، محلّ فعالیت یا احداث این شهرک‌ها و نواحی صنعتی را در استان نشان می‌دهد.

تعداد معادن فعال استان نیز در سال ۱۳۵۷، ۳۸ فقره در سال ۱۳۸۶ به ۷۸ فقره افزایش یافته است (جدول ۱ــ۶).

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

شکل ۱ــ۶ــ نقشهٔ شهرک‌های صنعتی استان

جدول ۱ــ۶ــ شاخص‌های صنعت و معدن استان از سال ۵۷ تا ۸۶

شاخص	۱۳۵۷	۱۳۸۴	۱۳۸۶	درصد رشد ۸۶ به سال ۸۴
میزان اشتغال کارگاه‌های صنعتی (نفر)	ــ	۳۰۵۶	۴۲۵۵	۳۹/۲
تعداد معادن فعال	۳۸	۷۰	۷۸	۱۱/۴

بیشتر بدانیم

شهرک‌های صنعتی فعال استان

شهرک‌های صنعتی استان قم در اسفند ۱۳۷۶ تأسیس شده و در فروردین ۱۳۷۷، فعالیت خود را آغاز کرده است. این استان در حال حاضر ۵ شهرک مصوب دارد که شهرک‌های صنعتی شکوهیه، سلفچگان و محمودآباد فعال‌اند و در رشته‌های مواد غذایی، دارویی، فلزی، ریخته‌گری، نساجی، چرم‌سازی، شیمیایی، سلولزی، کاغذ و

چوب و کانی‌های غیرفلزی فعالیت دارند (شکل ۱ـ۶).

۱ـ شهرک صنعتی شکوهیه : شهرک صنعتی شکوهیه، بزرگ‌ترین شهرک صنعتی استان قم است که در کیلومتر ۱۲ جادهٔ قدیم قم ـ تهران واقع است. مساحت آن ۹۵۵ هکتار است که توسعهٔ آتی شهرک ۱۰۴۵ هکتار خواهد بود. این شهرک دارای خدمات زیربنایی مناسب است و نزدیکی به مرکز استان، هموار بودن اراضی واگذاری و مجاورت و نزدیکی به مرکز کشور به عنوان بزرگ‌ترین بازار تولید و مصرف از مزایای آن است (شکل ۲ـ۶).

شکل ۲ـ۶ـ شهرک صنعتی شکوهیه

۲ـ شهرک صنعتی سلفچگان : شهرک صنعتی سلفچگان در کیلومتر ۲ جادهٔ سلفچگان ـ ساوه به مساحت ۱۹۵ هکتار واقع است که امکان توسعه تا ۲۳۵ هکتار را دارد. هم‌چنین، دارای خدمات زیربنایی مناسب است. از اهداف تشکیل شهرک صنعتی سلفچگان انتقال و متمرکز کردن فعالیت‌های صنعتی شهر مقدس قم است. مجاورت با منطقهٔ ویژهٔ اقتصادی سلفچگان، قرارگرفتن در خارج از ممنوعیت سرمایه‌گذاری تهران و استفاده از مزایای آن، از امتیازات مهم این شهرک است (شکل ۳ـ۶).

۳ـ شهرک صنعتی محمودآباد : شهرک صنعتی محمودآباد در کیلومتر ۱۸ اتوبان قم ـ تهران با مساحت ۳۴۱ هکتار واقع شده است و امکان توسعه تا ۵۰۰ هکتار را دارد. این شهرک نیز خدمات زیربنایی دارد. نزدیکی به مرکز استان و نزدیک بودن به پایتخت کشور، از مزایای آن محسوب می‌شود (شکل ۴ـ۶).

شکل ۳ـ۶ـ شهرک صنعتی سلفچگان

شکل ۴ــ۶ــ شهرک صنعتی محمودآباد

۴ــ شهرک صنعتی بین‌المللی چاپ و نشر : این شهرک صنعتی با مساحت ۲۰۰ هکتار در کیلومتر ۵ اتوبان قم ــ تهران در حال ساخت است و به‌دلیل مجاورت با شهر قم، برخورداری از خدمات شهری، مجاورت با خط راه‌آهن درحال احداث، مجاورت با اتوبان قم ــ تهران و نزدیکی به فرودگاه بین‌المللی امام‌خمینی (ره) دارای اهمیت بسیاری است.

در جدول ۲ــ۶ مشخصات شهرک‌های صنعتی استان را مشاهده می‌کنید، اطلاعات آن را با شکل ۱ــ۶ مقایسه کنید.

جدول ۲ــ۶ــ مشخصات شهرک‌های صنعتی استان قم

ردیف	نام شهرک‌ها و نواحی صنعتی	موقعیت جغرافیایی	ردیف	نام شهرک‌ها و نواحی صنعتی	موقعیت جغرافیایی
۱	شکوهیه	کیلومتر ۱۲ جاده قدیم قم ــ تهران	۷	گنجینه	کیلومتر ۱۰ اتوبان قم ــ تهران
۲	سلفچگان	کیلومتر ۲ جاده سلفچگان ــ ساوه	۸	الغدیر (نمونه کشوری)	کیلومتر ۴۵ جاده قدیم قم ــ تهران
۳	محمودآباد	کیلومتر ۱۸ اتوبان قم ــ تهران	۹	خورآباد	کیلومتر ۲ جاده قم ــ کهک
۴	چاپ‌ونشر	درحال اجرا کیلومتر ۵ اتوبان قم ــ تهران	۱۰	سیرو	کیلومتر ۱۰جاده قم ــ کهک
۵	قنوات	کیلومتر ۱۵ جاده قم ــ قنوات	۱۱	طغرود	کیلومتر ۴۰ جاده قم ــ جعفریه
۶	مجتمع فنّاوری اطلاعات ICT	کیلومتر ۳ اتوبان قم ــ تهران	۱۲	دستجرد	کیلومتر ۵ جاده دستجرد ــ تفرش

فعالیت‌های عمرانی

فعالیت‌های عمرانی استان قم را می‌توان به سه بخش دسته‌بندی کرد :

۱ــ عمران روستایی، ۲ــ عمران شهری و ۳ــ حمل و نقل.

۱ــ عمران روستایی : به جدول ۳ــ۶ توجه کنید. روستاهای استان از نظر عمران در سال‌های قبل از انقلاب اسلامی دروضعیت مناسبی نبودند؛ به طوری که از کلّ روستاهای استان، فقط ۱۴ روستا دارای آب لوله‌کشی، ۲۵ روستا دارای نعمت روشنایی برق و ۲۶ روستا از جادهٔ آسفالته برخوردار بودند و به هیچ روستایی گازرسانی نشده بود، اما در اوّلین سال‌های انقلاب اسلامی، فعالیت‌های عمرانی در روستاهای استان، همانند سایر استان‌های کشور توسط نهاد انقلابی جهاد سازندگی (جهاد کشاورزی) با هدف محرومیت‌زدایی و کاهش نابرابری میان شهر و روستا آغاز شد و تاکنون توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی ادامه یافته است؛ به گونه‌ای که تا سال ۱۳۸۷ به ۲۲۳ روستا آبرسانی، به ۱۸۷ روستا برق‌رسانی و به ۲۰ روستا گازرسانی شده است هم‌چنین گاز رسانی به ۵۱ روستای دیگر نیز در حال اجراست. ۱۸۰ روستا هم جادهٔ آسفالته دارند.

در اوایل انقلاب اسلامی، هیچ یک از روستاهای استان دارای مرکز تلفن و تلفن ثابت نبوده‌اند ولی در حال حاضر تعداد روستاهایی که دارای مرکز تلفن و تلفن ثابت شده‌اند، به ترتیب ۵۳ مرکز و ۱۴۹ روستاست.

برای مطالعه

جدول ۳ــ۶ــ وضعیت عمران روستایی از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۷ در استان قم

عنوان	واحد	سال ۱۳۵۷	سال ۱۳۸۴	سال ۱۳۸۷
روستاهای آبرسانی شده	روستا	۱۴	۲۱۹	۲۲۳
روستاهای برق‌رسانی شده	روستا	۲۵	۱۵۱	۱۸۷
روستاهای گازرسانی شده	روستا	۰	۱۷	۲۰
روستاهای دارای مرکز تلفن	روستا	۰	۵۰	۵۳
روستاهای دارای تلفن ثابت	روستا	۰	۱۲۶	۱۴۹
روستاهای دارای جادهٔ آسفالته	روستا	۲۶	۱۷۷	۱۸۰
نواحی صنعتی روستایی	روستا	۰	۴	۵

شکل ۵ــ۶ــ وضعیت شاخص‌های عمران روستایی استان طیّ سال‌های ۵۷ و ۸۴ و ۸۷

بیشتر بدانیم

مهم‌ترین اقدامات انجام گرفته در بخش عمران روستایی

ـ احداث راه روستایی آسفالته به طول ۵۳۷ کیلومتر

ـ احداث راه شوسه به طول ۳۲۴ کیلومتر

ـ آبرسانی و تأمین آب آشامیدنی به بیش از ۲۰۰ روستا

ـ برق‌دارکردن چاه‌های آب کشاورزی

ـ ایجاد نواحی صنعتی در روستاهای سیرو، طغرود، دستجرد و خورآباد با قابلیت‌های استقرار ۱۷۰ واحد تولیدی.

فعالیت

فعالیت گروهی ۱ــ۶

۱ــ پروژه‌های عمرانی پس از انقلاب اسلامی توسط کدام نهاد انقلابی آغاز و توسط کدام نهاد پیگیری و دنبال شده است؟

۲ــ پس از پیروزی انقلاب اسلامی در کدام روستاهای استان، نواحی صنعتی ایجاد شده است؟

۲ــ عمران شهری : در بخش عمران شهری، اقدامات زیادی در بعد از پیروزی انقلاب اسلامی صورت گرفته است؛ مثلاً تعداد مشترکان آب لوله‌کشی استان در سال ۱۳۵۷ برابر با ۵۴۵۰۰ مشترک بوده که این تعداد در سال ۱۳۸۷ به ۲۲۰۰۰۰ مشترک افزایش یافته است.

در بخش فاضلاب، تأسیسات فاضلاب شهری اساساً در اوایل انقلاب اسلامی وجود نداشته است ولی پس از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۶۹، با تشکیل شرکت آب و فاضلاب، این تأسیسات ایجاد و احداث شده‌اند. در سال ۱۳۸۷، تعداد انشعابات فاضلاب شهری به ۳۷۲۵۶ فقره رسیده است.

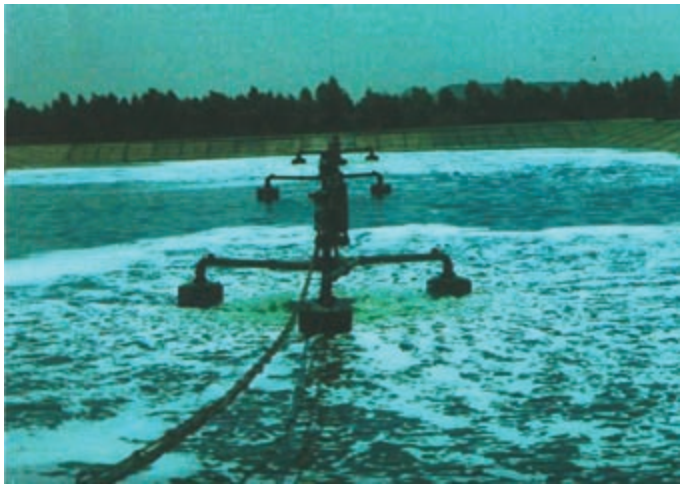

شکل ۶ــ۶ــ تصفیه‌خانهٔ فاضلاب شهری قم

بیشتر بدانیم

از جمله اقدامات دیگر در بخش عمران شهری، توزیع آب آشامیدنی شیرین به طول ۲۰۰ کیلومتر در خیابان‌های اصلی و فرعی شهر مقدس قم است که از اقدامات مهمّ دولت در سال‌های بعد از پیروزی انقلاب اسلامی است. تعداد آبسارها ۲۸۰ ایستگاه است.

شکل ۷ــ۶ــتصویر یکی از ایستگاه‌های توزیع آب شیرین (آبسار) در شهر قم

همچنین مطابق آمار موجود، تعداد مشترکان برق خانگی در سال ۱۳۵۷ برابر ۵۷۴۸۰ مشترک بوده است که این تعداد در پایان سال ۱۳۸۸ به ۳۶۳۱۳۸ مشترک افزایش یافته است.

در بخش ارتباطات، تلفن‌های ثابت واگذاری شده از ۷۰۰۰ خط منصوبه و مشغول به کار در سال ۱۳۵۷ به ۵۳۶۰۲۶ خط منصوبه در سال ۱۳۸۹ افزایش یافته است.

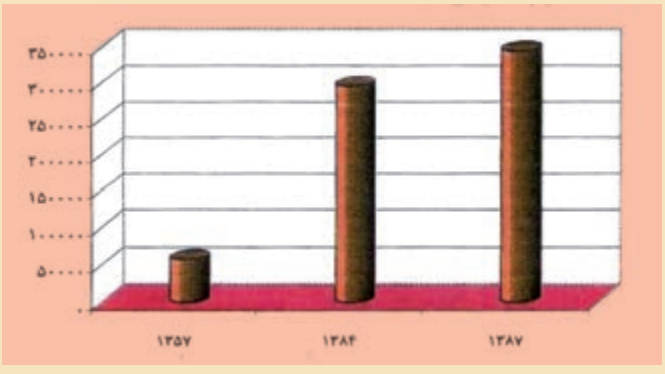

شکل ۸ــ۶ــ تعداد مشترکان برق استان در طی سال های ۵۷ و ۸۴ و ۸۷

همچنین، در سال‌های بعد از پیروزی انقلاب اسلامی برنامهٔ عمران شهری در شهرهای قم و دیگر شهرهای استان مانند جعفریه، کهک، قنوات و دستجرد آغاز شده است که این برنامه‌ها شامل احداث، تعریض، بهسازی معابر و میادین، خیابان‌ها و بلوارها از جمله آسفالت، جدول‌گذاری و ... مطابق طرح تفصیلی یا هادی شهری انجام می‌شود.

۳ــ حمل و نقل : استان قم از یک سو، رابط بین استان‌های صنعتی کشور به پایتخت بوده و از سوی دیگر، نقطهٔ اتصال کلیهٔ استان‌های جنوبی کشور (۱۷ استان) با مرکز کشور است؛ به همین جهت، وجود راه‌های ارتباطی در این استان از اهمیت خاصی برخوردار است به طوری‌که مجموعه راه‌های حوزهٔ استحفاظی استان در سال ۱۳۵۷ حدود ۵۴۹ کیلومتر بود که در سال ۱۳۸۶ به حدود ۲۰۱۲ کیلومتر رسیده است.

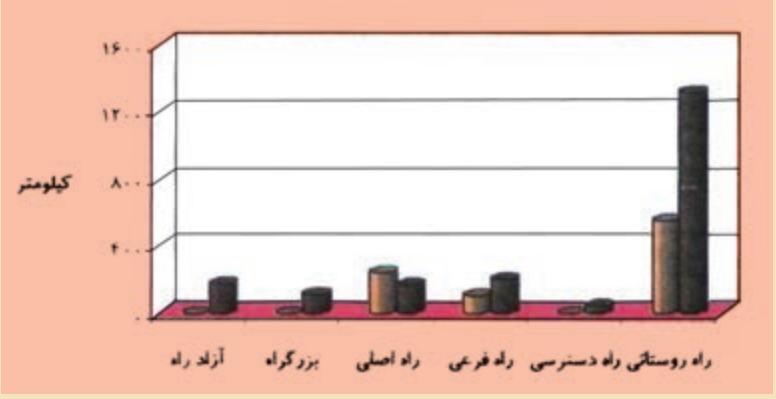

شکل ۹ــ۶ــ طول راه‌های استان در قبل و بعد از انقلاب اسلامی

مهم‌ترین پروژه‌های عمرانی در دست اقدام در استان

۱ــ طرح انتقال آب از سرشاخه‌های رود دز به استان قم و اجرای طرح فاضلاب شهری

۲ــ پروژهٔ بزرگ میدان امام‌خمینی(ره) به وسعت ۴۰ هزار متر مربع

۳ــ اجرای پروژهٔ خیابان عمار یاسر و بلوار پیامبر اعظم(ص)

۴ــ احداث پل جمهوری بزرگترین و زیباترین پل شهری کشور

۵ــ طرح حرم تا حرم (طرح بزرگ پیامبر اعظم)

۶ــ پروژه مونوریل قم به طول ۱۷/۵ کیلومتر از پارک‌سوار شمالی تا شهرک پردیسان

۷ــ پروژه متروی قم به طول ۱۳/۵ کیلومتر در مسیر مسجد مقدس جمکران تا منطقه امام‌زاده ابراهیم

شکل ۱۰ــ۶ــ پروژهٔ بزرگ عمار یاسر

شکل ۱۱ــ۶ــ پروژهٔ در حال ساخت میدان بزرگ امام‌خمینی(ره)

شکل ۱۲ــ۶ــ پروژهٔ مونوریل در قم

(الف) (ب) (پ)

شکل ۱۳ــ۶ــ بستر قمرود از روی پل رضویه در سه زمان

فعالیت

فعالیت گروهی ۲ــ۶

شکل‌های ۱۳ــ۶ را با هم مقایسه کرده و به این سؤالات پاسخ دهید :

۱ــ با مقایسهٔ این سه شکل چه نتیجه‌ای می‌گیرید؟

۲ــ آثار مثبت اجرای طرح ساماندهی رودخانهٔ قمرود چیست؟

۳ــ آثار منفی اجرای این طرح چیست؟

۴ــ نظر شما در مورد اجرای این طرح چیست؟

بیشتر بدانیم

طرح انتقال آب از سرشاخه‌های دز به قم

این طرح بزرگ‌ترین طرح انتقال آب در منطقه خاورمیانه است. هدف از اجرای طرح، انتقال ۱۸۰ میلیون مترمکعب آب از سرشاخه‌های دز به سد کوچری (قمرود) و تصفیه‌خانه دودهک جهت تأمین آب شرب درازمدت شهرهای قم، خوانسار، خمین، گلپایگان، نیمور و سلفچگان و همچنین تخصیص مقداری از آب انتقال یافته به صنعت برای جبران روزافزون کمبود آب شهرهایی است که از رشد جمعیت سریعی برخوردارند.

از این مقدار حدود ۱۴۰ میلیون مترمکعب آب برای شهر قم، حدود ۲۰ میلیون مترمکعب برای آب‌رسانی به سایر شهرها و ۲۰ میلیون مترمکعب جهت مصارف صنعتی اختصاص داده شده است. (این مقدار آب برای سال ۱۴۰۰ هجری خورشیدی در نظر گرفته شده است) برای افق سال ۱۴۲۰ هجری خورشیدی مقدار آب انتقالی قرار است به ۲۴۵ میلیون مترمکعب افزایش یابد.

فعالیت‌های آموزشی علمی و فرهنگی

فعالیت‌های آموزشی و علمی استان در سه بخش آموزش و پرورش، آموزش عالی و فعالیت‌های فرهنگی قابل بحث است :

۱ــ آموزش و پرورش : در سال‌های اوّل انقلاب، تعداد مدارس استان ۱۵۸ باب بوده است که با توجه به تعداد دانش‌آموزان به طور میانگین در هر مدرسه، ۴۱۵ دانش‌آموز مشغول به تحصیل بوده‌اند ولی با نهضت مدرسه‌سازی که در کشور و استان قم آغاز شد، در سال ۱۳۸۷ تعداد مدارس استان به ۱۶۱۰ مدرسه، یعنی به ۹ برابر، افزایش یافت. میانگین تعداد دانش‌آموزی در مدارس به رغم رشد جمعیت دانش‌آموزی به ۱۳۳ نفر در هر مدرسه

رسیده است.

هم‌چنین، میزان با سوادی از ۵۰ درصد در سال ۱۳۵۷به ۸۷/۳ درصد در سال ۱۳۸۷ افزایش یافته است.

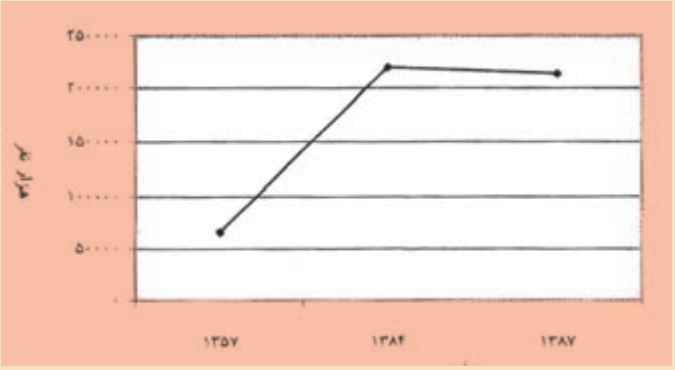

شکل ۱۴ــ۶ــ تعداد جمعیت دانش‌آموزان استان در سال‌های ۵۷ تا ۸۷

۲ــ آموزش عالی : در بخش آموزش عالی نیز شاهد تحولات عظیمی در استان بوده‌ایم. تعداد مراکز و مؤسسات آموزش عالی استان که در سال ۱۳۵۷ فقط ۵ مرکز بوده است، در سال ۱۳۸۷ به ۲۶ مرکز افزایش می‌یابد. در همین دوره، تعداد دانشجویان مراکز آموزشی دولتی از ۷۷۵ نفر به ۴۱۷۴۱ نفر افزایش می‌یابد که به این رقم‌ها باید دانشجویان ده‌هزار نفری دانشگاه آزاد اسلامی و هم‌چنین دانشجویان دانشگاه پیام نور را نیز اضافه کرد.

برای مطالعه

جدول ۴ــ۶ــ شاخص‌های آموزشی و علمی استان از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۷

شاخص	واحد	سال ۱۳۵۷	سال ۱۳۸۴	سال ۱۳۸۷
تعداد مدارس استان	آموزشگاه	۱۵۸	۱۶۰۷	۱۶۱۰
جمعیت دانش‌آموزان	هزار نفر	۶۶	۲۲۰	۲۱۴
مؤسسات آموزش عالی	مرکز	۵	۲۴	۲۶
تعداد دانشجویان دولتی	نفر	۷۷۵	۱۳۹۹۰	۴۱۷۴۱
تعداد دانشجویان دانشگاه آزاد	نفر	ــ	۱۰۰۰۲	۱۰۲۱۲
درصد باسوادی	درصد	۵۰	۸۶	۸۷/۳

افزون بر موارد فوق، به برکت انقلاب اسلامی ده‌ها مرکز پژوهشی در استان مشغول فعالیت‌اند که در ارتقای سطح علمی استان بسیار تأثیرگذارند.

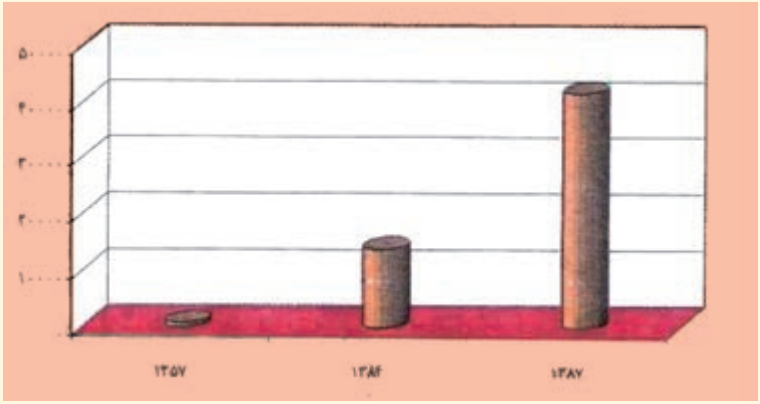

شکل ۱۵ــ۶ــ تعداد دانشجویان مراکز آموزش عالی استان در سال‌های ۵۷ و ۸۴ و ۱۳۸۷

۳ــ فعالیت‌های فرهنگی : استان قم از نظر فرهنگی، دومین استان حوزهٔ چاپ و نشر در کشور شناخته شده است. انتشار تقریباً ۸۰ نشریهٔ دینی، فرهنگی، پژوهشی و هنری نشانهٔ توانمندی علمی و فرهنگی استان است.

بیشتر بدانیم

تعداد نشریات محلی استان در سال ۱۳۸۴ برابر ۱۰۱ نشریه با شمارگان ۳۴۰۰۰۰ نسخه بوده است که در سال ۱۳۸۶ شمارگان آن با رشد ۲۵ درصدی به ۴۲۴۷۰ نسخه رسیده است.

استان قم از نظر وجود کتابخانه‌های عمومی و تخصصی، یکی از مراکز غنی کشور است. این کتابخانه‌ها نقش بسیار ارزنده و مهم در بالا رفتن سطح فرهنگ کتابخوانی در استان ایفا می‌کنند.

جدول ۵ــ۶ــ شاخص‌های فرهنگی و هنری استان قم طیّ سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۶

شاخص‌ها	واحد	سال ۱۳۵۷	سال ۱۳۸۴	سال ۱۳۸۶
تعداد کتابخانه‌های عمومی	باب	نامعلوم	۱۵	۲۵
تعداد کتاب‌های کتابخانه‌های عمومی	جلد	نامعلوم	۸۵۴۵۰	۱۹۳۷۶۶
چاپخانه‌های تحت نظارت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی	باب	۱۲	۱۰۶	۱۱۵
تعداد سینماها	باب	۰	۳	۵
گنجایش سینماها	نفر	۰	۱۳۵۰	۲۰۰۰
شمارگان نشریات محلی	نسخه	نامعلوم	۳۴۰۰،۰۰۰	۴۲۴۷۶۵۷
مراکز کانون پرورشی فکری کودکان و نوجوانان	مرکز	۱	۸	۹
تعداد مربیان کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان	نفر	۴	۲۸	۳۲

در بخش سینما و تئاتر، قبل از انقلاب اسلامی به دلیل اهدافی که رژیم گذشته از فعالیت‌های هنری و فرهنگی دنبال می‌کرد، مردم مسلمان و انقلابی قم مانع از ایجاد و گسترش فعالیت‌های هنری از قبیل مراکز نمایش یا سالن‌های نمایش فیلم و تئاتر بودند ولی پس از انقلاب اسلامی اوّلین سینمای استان قم در سال ۱۳۵۹ تأسیس شد. تعداد سینماهای استان در سال ۱۳۸۴، سه سینما با ۱۳۵۰ صندلی بوده که این رقم در سال ۱۳۸۶ به پنج سینما و ۲۰۰۰ صندلی افزایش یافته است.

فعالیت

فعالیت گروهی ۳ــ۶

۱ــ استان قم از نظر فرهنگی، دومین حوزهٔ ..... و ..... در کشور است.

۲ــ انتشار تقریباً ۸۰ نشریه در استان، نشانهٔ توانمندی ..... و ..... است.

۳ــ چرا مردم استان قم از گسترش سالن نمایش فیلم و تئاتر در قبل از انقلاب جلوگیری می‌کردند؟

بیشتر بدانیم

فعالیت‌های بهداشتی و درمانی

از دستاوردهای مهمّ انقلاب اسلامی در استان قم، ارتقای شاخص‌های بهداشتی، درمانی و اختصاص اعتبارات ویژه به بهداشت و درمان است. توسعهٔ مراکز و پایگاه‌های بهداشتی طبق نظام شبکه، راه‌اندازی واحدهای جدید بهداشتی برای دسترسی بیشتر مردم به خدمات بهداشتی و درمانی به خصوص در مناطق روستایی از اقدامات مهمّ وزارت بهداشت و درمان در سال‌های بعد از انقلاب است (جدول ۶ــ۶).

مهم‌ترین پروژه‌های در دست اقدام بخش بهداشت و درمان استان

ــ تجهیز بیمارستان شهید بهشتی و فرقانی

ــ توسعهٔ آزمایشگاه‌های طبی در شهرها و روستاهای استان

ــ آغاز عملیات احداث بیمارستان تأمین اجتماعی و . . .

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب‌اسلامی

شکل ۱۶ــ۶ــ نمایی از بیمارستان شهید بهشتی شهر قم

جدول ۶ــ۶ــ شاخص‌های بهداشتی و درمانی استان قم طیّ سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۷

شاخص‌ها	واحد	سال ۱۳۵۷	سال ۱۳۸۴	سال ۱۳۸۷
مراکز بهداشتی و درمانی شهری	مرکز	۱۰	۱۵	۱۹
تعداد پایگاه‌های بهداشتی	پایگاه	۰	ــ	۳۴
مراکز بهداشتی درمانی روستایی	مرکز	۸	۹	۱۱
تعداد خانه‌های بهداشت روستایی	خانه	۱۴	۵۹	۵۹
تعداد مؤسسات درمانی	مؤسسه	۶	۸	۹

فعالیت

فعالیت گروهی ۴ــ۶

۱ــ مهم‌ترین پروژه‌های بهداشتی و درمانی در دست اقدام استان قم کدام‌اند؟

۲ــ وضعیت آموزش عالی استان قم، قبل و بعد از پیروزی انقلاب‌اسلامی را با هم مقایسه کنید.

درس پانزدهم : چشم‌انداز آیندهٔ استان

تصاویر پایین نشانگر بخشی از توانمندی‌های استان قم در زمینه‌های توسعهٔ ارتباطی، زیارتی، طبیعی و اقتصادی است. به نظر شما هر تصویر مربوط به کدام یک از توانمندی‌های استان است؟

آیا می‌دانید استان قم با وجود چنین توانمندی‌ها با کدام موانع و محدودیت‌هایی در جهت توسعه مواجه است؟

این درس ضمن شرح وضعیت موجود، شما را با چشم‌انداز و برنامه‌های آتی توسعهٔ استان آشنا می‌سازد.

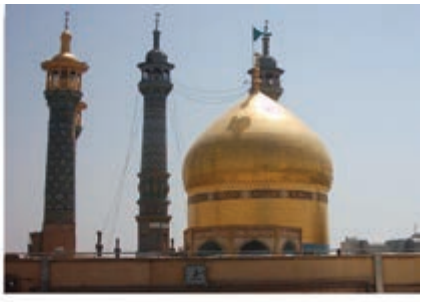

حرم مطهر حضرت معصومه (س)

مسجد مقدس جمکران

نیروگاه سیکل ترکیبی قم

مدرسهٔ علمیه امام خمینی(ره)

ناحیهٔ صنعتی شکوهیه

معدن و نارج

مجتمع دامی لبن

باغ‌های خلجستان

نمونه‌هایی از صنایع دستی قم

شکل ۱۷ــ۶ــ تصاویری از توانمندی‌های استان قم

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

وضعیت موجود

امروزه استان قم با موقعیت مناسب جغرافیایی، تنوع اقلیمی، منابع قابل ملاحظهٔ طبیعی و استقرار منطقهٔ ویژهٔ اقتصادی سلفچگان، هم‌چنین شهرمقدس قم که خاستگاه و کانون تفکر شیعی و انقلاب اسلامی است، از اهمیت خاصی در سطح ملی و بین‌المللی برخوردار است. وجود بارگاه ملکوتی حضرت معصومه(س) و مسجد مقدس جمکران، حضور مراجع بزرگ دینی و حوزه‌های بزرگ علمیه و ده‌ها مرکز آموزشی و پرورشی ملی و بین‌المللی و مراکز چاپ و نشر، اهمیت موضوع را بیشتر کرده است.

از طرفی، مسائل و مشکلاتی از قبیل :

ــ کم‌عرض بودن خیابان‌ها و معابر

ــ عدم وجود مکان مناسب برای پارکینگ خودروها

ــ کمبود امکانات مناسب اقامتی موقت و دائمی، مانند زائرسرا و هتل

ــ عدم وجود نظام جامع حمل و نقل زائر از راه‌های مواصلاتی به حرم مطهر و مسجد مقدس جمکران

ــ ازدحام بیش از حدّ جمعیت در مرکز شهر و اطراف حرم مطهر

ــ ناکافی بودن فضای سبز در سطح شهر و استان

وجود دارد که امید می‌رود با همت و تلاش مردم و مسئولان، استان قم و به ویژه شهر مقدس قم به جایگاه واقعی خود برسد.

در شکل ۱۸ــ۶، نمونه‌هایی از مشکلات و محدودیت‌های استان قم به تصویر کشیده شده است.

هر تصویر کدام‌یک از مشکلات و محدودیت‌های استان قم را نشان می‌دهد؟ راهکارهای خود را برای حلّ این مشکلات بیان کنید.

شکل ۱۸ــ۶ــ تصاویری مربوط به بعضی از مسائل و مشکلات استان و شهر قم

ادامهٔ شکل ۱۸ــ۶

ضرورت تعیین چشم‌انداز

با توجه به آنچه از توانمندی‌ها و محدودیت‌های استان ذکر شده، داشتن نگاهی آینده‌نگر برای تعالی، پیشرفت و توسعهٔ استان، امری اجتناب‌ناپذیر است.

بنابراین بهتر است هرگونه برنامهٔ توسعه‌ای که برای چشم‌انداز آیندهٔ استان تهیه و تدوین می‌شود، علمی و در قالب آمایش سرزمین و حول توانمندی‌های استان به ویژه در دو بعد ۱ــ فرهنگی و مذهبی ، ۲ــ اقتصادی و اجتماعی باشد.

برای مطالعه

آمایش سرزمین

برنامه‌ای است که به تنظیم رابطهٔ بین انسان، محیط و فعالیت‌های او می‌پردازد و هدف آن، بهره‌برداری منطقی از همهٔ امکانات برای بهبود وضعیت مادی و معنوی انسان‌هاست. این برنامه براساس ارزش‌های اعتقادی و فرهنگی و ابزار علم و تجربه در طول زمان شکل می‌گیرد.

۱ــ اهداف و راهبردهای توسعه در بعد فرهنگی و مذهبی

به طور مسلم در برنامهٔ چشم‌انداز فرهنگی و مذهبی استان که برای سال‌های آتی تهیه و تدوین می‌شود باید به شهر مقدس قم به شکل محوری توجه شود؛ به گونه‌ای که در آینده‌ای نزدیک بتواند اهداف زیر را محقق سازد :

ــ مرکزیت تولید و نشر علوم و معارف دینی

ــ تبدیل قم به شهر زیارتی در مقیاس جهانی

ــ ارائهٔ الگوی مدنیت اسلامی.

گفتنی است برای نیل به اهداف فوق، راهبردهایی پیشنهاد می‌شود که می‌توانید در ادامه، آن را مطالعه کنید.

بیشتر بدانیم

راهبردهای پیشنهادی برای توسعه فرهنگی و مذهبی

ــ توسعهٔ مراکز آموزشی، پرورشی، ترویجی و تبلیغی حوزوی و دانشگاهی

ــ رعایت اصول معماری اسلامی در شهرسازی و توسعهٔ شهری

ــ ارتقای امنیت و نظم، بهداشت و زیباسازی سیمای شهرهای استان

ــ توسعهٔ حرم مطهر حضرت معصومه (س) و مسجد مقدس جمکران و راه‌های مواصلاتی

ــ توسعهٔ ارتباطات و شبکه‌های الکترونیکی

ــ سازماندهی مرکز چاپ و نشر در استان

ــ الزام رعایت ضوابط شرعی در کلیهٔ مناسبات اجتماعی

ــ بسترسازی مناسب برای بازدید از مراکز علمی، دینی، فرهنگی و مکان‌های مقدس استان

ــ رعایت ترکیب متوازن اجتماعی شهرهای استان

ــ کارآمد کردن دستگاه‌های اداری و اجرایی استان

ــ ترویج روحیهٔ برادری، تعاون، درست‌کاری و انصاف میان شهروندان

ــ مکان‌یابی مناسب و توسعهٔ ترمینال‌های مسافرتی استان

خوشبختانه برخی از راهبردهای پیشنهادی عملیاتی شده است که از آن جمله می‌توان به گسترش ضلع شمال حرم مطهر و راه‌های مواصلاتی به آن اشاره کرد که در آینده‌ای نزدیک به بهره‌برداری خواهند رسید.

شکل ۱۹ــ۶ــ بخشی از میدان بزرگ درحال ساخت امام‌خمینی (ره)

شکل ۲۰ــ۶ــ تونل غدیر واقع در خیابان عمار یاسر

برای مطالعه

امام صادق(ع) فرموده است :

در آینده‌ای نه چندان دور، ... دانش در شهر قم آشکار و آن شهر کانون علم و دانش می‌شود، تا آنجا که ناآگاهی در دین باقی نمی‌ماند حتی از زنان پرده‌نشین خانه. از قم علم به دیگر شهرهای جهان از شرق و غرب سرازیر شده، حجت خدا بر مردم تمام می‌شود.

«نقل از کتاب کریمهٔ اهل بیت(ع)»

فعالیت

فعالیت گروهی ۵ــ۶

۱ــ راهبردهای پیشنهادی در متن درس را با کمک دبیر مربوط، در جدول زیر براساس اهداف سه گانه دسته‌بندی کنید :

هدف ۱ (مرکزیت تولید و نشر معارف دینی)	هدف ۲ (تبدیل شهر قم به قطب گردشگری مذهبی)	هدف ۳ (ارائهٔ الگویی از مدنیت اسلامی)

۲ــ اهداف و راهبردهای توسعهٔ اقتصادی و اجتماعی استان

قبل از پرداختن به اهداف و راهبردهای توسعهٔ اقتصادی و اجتماعی استان، متذکر می‌شویم که توسعهٔ اقتصادی به جهت ماهیت فرهنگی ــ مذهبی استان بهتر است حول محورهای صنعت، معدن و کشاورزی و در راستای اهداف فرهنگی و برای نیل به اهداف زیر باشد :

۱ــ کاهش مشکلات بیکاری، مهاجرت روستائیان و ناهنجاری‌های اجتماعی

۲ــ بهره‌برداری اصولی از منابع انسانی و طبیعی

۳ــ ایجاد امکانات زیربنایی لازم برای توسعهٔ اقتصادی و اجتماعی استان.

گفتنی است برای نیل به اهداف فوق راهبردهایی پیشنهاد می‌شود که می‌توانید در ادامه، آن را مطالعه کنید.

بیشتر بدانیم

راهبردهای پیشنهادی برای توسعهٔ اقتصادی اجتماعی استان

ــ استقرار صنایع کم‌آب بر و پاک، مناسب با شرایط استان

ــ توسعهٔ فعالیت‌های زراعی کم آب‌بر و مناسب با شرایط اقلیمی استان

ــ بهسازی و توسعهٔ شبکهٔ حمل و نقل معدنی و ارتباطی بین معادن و مراکز مصرف

ــ حمایت از سرمایه‌گذاران بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در بخش صنعت

ــ ایجاد ایستگاه‌های تحقیقاتی در مکان‌ها و نواحی صنعتی و کشاورزی

ــ تأسیس هنرستان‌های کشاورزی و ایجاد رشته‌های مرتبط با محصولات منطقه برای تربیت کشاورزان جوان و آگاه

ــ تأسیس دانشگاه علم و صنعت در استان و تربیت نیروهای متخصص و متعهد

ــ بهره‌برداری بهینه از منابع آب و خاک بخش‌های مختلف استان

ــ مکان‌یابی مناسب برای انتقال فعالیت‌های صنعتی و آلاینده از بافت و مدخل ورودی شهرها به خصوص شهر قم

ــ گسترش صنایع دستی و تبدیلی در بخش‌های مختلف استان

ــ توسعهٔ منطقهٔ ویژهٔ اقتصادی سلفچگان

ــ توسعهٔ تحقیقات در زمینهٔ شناسایی و اکتشاف کانی‌های دریاچهٔ نمک و حوض سلطان

ــ پیگیری و به نتیجه رساندن انتقال آب به استان قم از مناطق پرآب

ــ روان‌کردن ترافیک شهر قم با احداث منوریل و مترو.

خوشبختانه برخی از راهبردهای توسعهٔ اقتصادی استان وارد مرحلهٔ عملیاتی شده است؛ مثلاً، انتقال آب از سرشاخه‌های دز به قم و برخی دیگر مانند احداث مونوریل و مترو، ایجاد شهرک‌های فنّاوری اطلاعات، گنجینه و شهرک ۲۰۰۰ هکتاری برای ایجاد صنایع پاک چاپ و نشر در حال مطالعه و مکان‌یابی هستند که در آینده چشم‌انداز اقتصادی شهر و استان قم را متحول خواهند کرد.

فعالیت

فعالیت گروهی ۶ــ۶

۱ــ چرا بهتر است برنامهٔ توسعهٔ اقتصادی و اجتماعی استان در راستای توسعهٔ فرهنگی ــ مذهبی باشد.

۲ــ راهبردهای پیشنهادی توسعهٔ اقتصادی استان را ــ که در متن درس آمده است ــ در جدول زیر براساس هدف دسته‌بندی کنید :

هدف ۱ کاهش مشکلات بیکاری، مهاجرت روستائیان و ناهنجاری‌های اجتماعی	
هدف ۲ بهره‌برداری اصولی از منابع طبیعی و انسانی استان	
هدف ۳ ایجاد امکانات لازم زیربنایی برای توسعهٔ اقتصادی	

با تشکر از

ــ ادارهٔ کل آموزش و پرورش استان قم
ــ استانداری قم
ــ سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان قم
ــ سازمان آب و فاضلاب استان
ــ ادارهٔ کل منابع طبیعی استان
ــ سازمان محیط زیست استان
ــ سازمان صنایع و معادن استان
ــ سازمان فضایی ایران
ــ ادارهٔ کل هواشناسی استان
ــ مؤسسهٔ جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی
ــ سازمان نقشه‌برداری کشور
ــ شرکت شهرک‌های صنعتی استان قم
ــ ادارهٔ کل حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس استان
ــ ادارهٔ کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان
ــ جهاد کشاورزی استان

سایت‌های مفید در مورد استان‌شناسی قم

نام سایت	آدرس
آستان مقدسه حضرت فاطمه معصومه (س)	www.masoumeh.com
مسجد مقدس جمکران	www.jamkaran.info
استانداری قم	www.ghom.ir
شهرداری قم	www.qom.ir
فرمانداری قم	www.qom.gov.ir
پورتال جامع اطلاع‌رسانی استان قم	www.qomportal.ir
صدا و سیمای قم	www.qom.irib.ir
شرکت آب و فاضلاب قم	www.abfa-qom.com
سازمان هواشناسی استان قم	www.qommet.ir
سازمان جهاد کشاورزی استان قم	www.qom.agri-jahad.ir
ادارهٔ کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان قم	www.qom.frw.og.ir
سازمان صنایع و معادن استان قم	www.qomim.ir
ادارهٔ میراث فرهنگی و گردشگری استان قم	www: //qommiras.ir
شرکت آب و فاضلاب روستایی استان قم	www.abfar-qom.ir
شرکت شهرک‌های صنعتی استان قم	www.qomiec.ir
ادارهٔ کل راه و ترابری استان قم	www.qomroad.ir
شورای اسلامی شهر قم	www.qomshora.ir
پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه علمیه قم	www.hawzah.net
سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور وزارت کشور	www.vil.ir
درگاه واحد خدمات الکترونیکی ایران	www.iran.ir
پایگاه ملی داده‌های علوم زمین کشور	www.ngdir.ir
دفتر مناطق نمونه گردشگری ریاست جمهوری	www.mntourism.ir
شرکت مخابرات استان قم	www.tcq.coir
شرکت توزیع نیروی برق استان قم	www.qepd.co.ir
ادارهٔ کل کتابخانه‌های عمومی استان قم	www.qompl.ir